ANDREÆ ALCIATI IURECONS. CLARISS. DE SINGULARI CERTAMINE LIBER. EIUSDEM...

Andrea Alciati

ANDREÆ ALCIATI IVRECONS. CLARISS. DE SINGVLARI CERTAMINE LIBER.

EIVSDEM *Consilium in materia duelli, exceptum ex libro quinto Responsorum.*

MATVRA.

LVGDVNI,
SVB SCVTO COLONIENSI.
M. D. XLIII.

Francisco Francorum

REGI CHRISTIANISS.

ANDREAS ALCIATVS IVRECONS. S.

VT magnorum regũ est, praeclara domi forisq; facinora gerere, ita ad rerũ scriptores pertinet huiusmodi gesta ne ullo tempore pereant, magno studio literis commendare. Iam pridẽ Agamẽnonis caeterorumq; in Iliaco bello ducum fama fuisset extincta, nisi Homeri carminibus aeternitatem adepti essent. Vnde & Alexander Magnus cum ad Achillis uisendum tumulum uenisset, dixisse traditur: O felicem iuuenem, cui contigit laudum suarum talem habere praeconem. Vix & illius nomen extaret, nisi Arriani, Q. Curtij, & aliorum illustrium uirorum monumentis de obliuionis situ uendicatum fuisset. Habuit Gallia, ut credere par est, armorum, prudentiaeque gloria praestantissimos

reges: quorum tamen res gestæ (quòd nullius scriptis commendatæ sint) cum ipsis interiere. At tu, quæ tua est magnanimitas, ueteribus illis heroibus comparandus, non herbarum inuentione, ut Lysimachus: non alexipharmacis, ut Mithridates: non historia, ut Claudius: non aulæis, ut Attalus, sed maioribus artibus famã quæris, dum orbi Christiano pacem afferre desideras, dum orthodoxam Rempubl. tot calamitatibus concussam in pristinam dignitatẽ restituere contendis. Mirum igitur non est, si qui tam egregijs gestis cæterorum luminibus (ut ita dicam) obstruis, quamplurimos quoque habeas tantarum laudum prædicatores, qui te ab omni mortalitatis iniuria uendicare studijs suis desiderant. Ex quibus & ipse, nonetsi minime egregius artifex, hunc libellum de Singulari certamine tuo nomini dicare institui. Fuere qui hoc argumentum ante me tractarunt, sed illi partim nimis uerbosi incomptique, partim incuriosi, & triuialia tantummodo inculcantes,

tes, omnes à bonis literis alieni uix digni ſunt, qui per hominum ora diutius uerſentur. Ego ut breuitatem affectaui, quòd ſatis ſciebam grauiorib. curis otium à Maieſtate tua impendi, ita dilucidius & meliore ordine res omnes explicaſſe uiſus ſum.

DEVS OPT.

M AX.

amplitudini tuæ ſemper adſit.

Auinione Calen. Martijs

M. D. XXIX.

reges: quorum tamen res geſtæ(quòd nullius ſcriptis commendatæ ſint) cum ipſis interiere. At tu, quæ tua eſt magnanimitas, ueteribus illis heroibus comparandus, non herbarum inuentione, ut Lyſimachus: *non alexipharmacis, ut* Mithridates: *non hiſtoria, ut* Claudius: *non aulæis, ut* Attalus, *ſed maioribus artibus famã quæris, dum orbi Chriſtiano pacem afferre deſideras, dum orthodoxam* Rempubl. *tot calamitatibus concuſſam in priſtinam dignitatẽ reſtituere contendis.* Mirum *igitur non eſt, ſi qui tam egregijs geſtis cæterorum luminibus(ut ita dicam) obſtruis, quamplurimos quoque habeas tantarum laudum prædicatores, qui te ab omni mortalitatis iniuria uẽdicare ſtudijs ſuis deſiderant.* Ex *quibus & ipſe, tametſi minime egregius artifex, hunc bellum de* Singulari *certamine tuo nomini dicare inſtitui.* Fuere *qui hoc argumentum ante me tractarunt, ſed illi partim nimis uerboſi incomptique, partim incurioſi, & triuialia tantummodo inculcan-*

tes, omnes à bonis literis alieni uix digni ſunt, qui per hominum ora diutius uerſentur. Ego ut breuitatem affectaui, quòd ſatis ſciebam grauiorib. curis otium à Maieſtate tua impendi, ita dilucidius & meliore ordine res omnes explicaſſe uiſus ſum.

DEUS OPT.
M AX.
amplitudini tuæ ſemper adſit.
Auinione Calen. Martijs
M. D. XXIX.

CAPITA EORVM quæ hoc Libello tractantur.

FINIS.

Andreæ Alciati Iureconſulti clariſs. de Singulari certamine Liber.

Duellum vnde dictum. I.

SINGVLARE *certamen ueteres Græci monomachiam dixere, noſtrates Iuriſconſulti duellum: ita dictum exiſtimantes, quaſi duorum bellum ſit. Cùm apud antiquos duellum tranſmutatione literarum ſimpliciter diceretur, quod nunc bellum eſt. Vnde & perduellionis crimen in lege* XII. *Tabul. appellatur, cùm quicquam hoſtile aduerſus rempub. eiuſ ue ſecuritatem geſtum ſit. Nos tamen recentiorum conſuetudinem quandoq; approbabimus, haud indignum rati, auctoritatem uſus eouſque pollere, ut uocabulis ſignificationem, & mutare & auferre poßit.*

Quis primus duellum inuenerit. II.

DVELLI *uſum à Mantineis in Græcia repertum eruditorum quorũdam conſenſu ferè receptum eſt, eo potißimum argumento, quòd bellicum ſagum, ueteresq; arma-*

ANDREÆ ALCIATI IVRECONS. CLARISS. DE SINGVLARI CERTAMINE LIBER.

EIVSDEM Consilium in materia duelli, exceptum ex libro quinto Responsorum.

LVGDVNI,
SVB SCVTO COLONIENSI.
M. D. XLIII.

Franciſco Francorum
REGI CHRISTIANISS.
ANDREAS ALCIATVS IVRECONS. S.

VT *magnorum regũ eſt, præclara domi foriſq́; facinora gerere, ita ad rerũ ſcriptores pertinet huiuſmodi geſta ne ullo tempore pereant, magno ſtudio literis commendare. Iam pridẽ Agamẽnonis cæterorumq́; in Iliaco bello ducum fama fuiſſet extincta, niſi Homeri carminibus æternitatem adepti eſſent. Vnde & Alexander Magnus cum ad Achillis uiſendum tumulum ueniſſet, dixiſſe traditur: O felicem iuuenem, cui contigit laudum ſuarum talem habere præconem. Vix & illius nomen extaret, niſi Arriani, Q. Curtij, & aliorum illuſtrium uirorum monumentis de obliuionis ſitu uendicatum fuiſſet. Habuit Gallia, ut credere par eſt, armorum, prudentiæque gloria præſtantiſſimos*

reges: quorum tamen res gestæ (quòd nullius scriptis commendatæ sint) cum ipsis interiere. At tu, quæ tua est magnanimitas, ueteribus illis heroibus comparandus, non herbarum inuentione, ut Lysimachus: non alexipharmacis, ut Mithridates: non historia, ut Claudius: non aulæis, ut Attalus, sed maioribus artibus famā quæris, dum orbi Christiano pacem afferre desideras, dum orthodoxam Rempubl. tot calamitatibus concussam in pristinam dignitatē restituere contendis. Mirum igitur non est, si qui tam egregijs gestis cæterorum luminibus (ut ita dicam) obstruis, quamplurimos quoque habeas tantarum laudum prædicatores, qui te ab omni mortalitatis iniuria uēdicare studijs suis desiderant. Ex quibus & ipse, tametsi minime egregius artifex, hunc libellum de Singulari certamine tuo nomini dicare institui. Fuere qui hoc argumentum ante me tractarunt, sed illi partim nimis uerbosi incomptique, partim incuriosi, & triuialia tantummodo inculcantes,

tes, omnes à bonis literis alieni uix digni ſunt, qui per hominum ora diutius uerſentur. Ego ut breuitatem affectaui, quòd ſatis ſciebam grauiorib. curis otium à Maieſtate tua impendi, ita dilucidius & meliore ordine res omnes explicaſſe uiſus ſum.

DEVS OPT.
MAX.
amplitudini tuæ ſemper adſit.
Auinione Calen. Martijs
M. D. XXIX.

CAPITA EORVM
quæ hoc Libello tractantur.

FINIS.

Andreæ Alciati Iureconſulti clariſs. de Singulari certamine Liber.

Duellum vnde dictum. I.

SINGVLARE *certamen ueteres Græci monomachiam dixere, noſtrates Iuriſconſulti duellum: ita dictum exiſtimantes, quaſi duorum bellum ſit. Cùm apud antiquos duellum tranſmutatione literarum ſimpliciter diceretur, quod nunc bellum eſt. Vnde & perduellionis crimen in lege* XII. *Tabul. appellatur, cùm quicquam hoſtile aduerſus rempub. eiuſ'ue ſecuritatem geſtum ſit. Nos tamen recentiorum conſuetudinem quandoq; approbabimus, haud indignum rati, auctoritatem uſus eouſque pollere, ut uocabulis ſignificationem, & mutare & auferre poßit.*

Quis primus duellum inuenerit. II.

DVELLI *uſum à Mantineis in Græcia repertum eruditorum quorũdam conſenſu ferè receptum eſt, eo potißimum argumento, quòd bellicum ſagum, ueteresq; arma-*

turas mantineas appellant, quo nomine & ephestridem, quam uulgò supraue stem uocamus, & conos, & pennas, & emblemata huiusmodiq; pugnantium ornamenta dici in præsentia possunt. Ego Stigij tyrãni bella mundo inuehere meditantis rudimentum, & iccirco uetustißimum huiusce digladiationis usum fuisse, satis, & super scio: cùm & Homerus non uno in loco eius meminerit, nuncq; Menelaum cum Paride pro Helena singulari certamine coram utroque exercitu certantem inducat, nunc Aeneam cum Diomede, Hectorẽ cum Aiace. Virgiliusq; maximus poëtarum Aeneida suam Turni nece cõcluserit, qui pro uxore Lauinia cum Aenea Phrygio manum conseruerat. Habuere & Romani gladiatores suos, qui uenali sanguine in arena decertarent, hos magistri & institutores, quibus Lanistarum nomen ex seruorum delectu ac libertorum comparabant. Eorum genera quatuor, retiarij, secutores, mirmillones, hoplomachi. Ludis Funebribus committi solebant, quòd defuncti hominis anima placari Manes deos persuasum habuêre. Verùm ea potißimum causa inducti sunt, ut hoc spectaculo assuefacti Tyrones, cruentum hostem non expauescerent: accidebatq; plerunq; ut in hoc munere etiam liberæ conditionis uiri nomen darent, alij ut specimen uirtutis animo insitum ostentarent, alij ut quas disceptando controuersias finire non poterant, Martis ultoris arbitrio permitterẽt. Omnes Quiritium iure ex edicto Prætoris infamia notati, dein Theodosij Imper. constitutione, penitus de Republica eiecti sunt.

An duel

An duellum conceſſum ſit, & quibus caſibus. III.

PONTIFICVM Romanorum legibus monomachiam omnem prohiberi conſtat: uidetur enim iudicium diuinum tentari: & quamplurimi quorum cauſa iure & æquitate optima erat, ſtolidiſsimi deorum omnium Martis arbitrio pugnantes occubuêre. Quapropter & Iure ciuili reprobari huiuſmodi certamina in confeſſo eſt.

cap. monomachiam. ij. q. vj.

Non tamen ambigo, ſi quiſquam armis ſtrenuus ut ferro decertet prouocetur, honoris ſui tuendi cauſa impunè eum in ſequeſtrem agrum fide publica prodire, armisq; rem gerere poſſe: is enim iure gentium quodam modo ſe defendit. Intra uerò principis ſui territorium iure non liceret, cùm alia decus ſuum tueri ratione poſſit, & in agro populi Romani inconſulto principe ferro decerni lex uetet. Inter eos quoq; quibuſcum ius eſt belli, ſingularis congreſſus permittitur, dum tamen miles non niſi ex indulgentia Imperatoris ſui pugnet. Sic Valerium Coruinum, ſic M. Torquatum, compluresq; alios certaſſe apud rerum geſtarum auctores legitur. Principes quoque ipſos de regno ambigentes contentiones ſuas hoc modo finire ius fasq; eſt. Cum enim bellum non niſi maxima humani generis calamitate inuehatur, quid iuſtius excogitari poteſt, quàm ut tanta noxa de medio ſublata, hi potiſsimum ſoli armis decernant, ad quos ea res pertinet, uictoremq; res ſequatur? Extant apud ueteres & huiuſce rei exempla, quorum Caroli

Andegauensis, & Petri Tarraconensis illud potißimum est, qui cùm de insula Sicilia bellum diu geßissent, Martini Pontif. Rom. collegiiq́; Cardinalis auctoritate, Burdegalæ in Aquitanis, armis concurrere pacti sunt: iureq́; iurando sanxerunt uter uictus esset insula decedere, nec amplius de ea re controuersiam facere. Memorabile & duorum fratrum Hungariæ, quæ inferior Pannonia est, regum. Quum enim instructo exercitu iamiam cõgressuri forent, periculumq́; esset ne in gentis internicionem certaretur, alter solus intra fratris præsidia ingressus, ad eũ se rectà deduci clariore uoce petiit, progressusq́;: Quid, inquit, frater opus est tot fortißimorũ hominum sanguine alterutri uictoriam quæri? quin nos potius committimus manus? atq; hæc identidem exclamans, hostem trucidauit, omnibus eius audacia perterritis, & quia regis frater erat tela inhibentibus: sicq́; uniuersa gens in uictoris ius atque ditionem peruenit. Rarißima tamen sunt huiusmodi exempla, & quæ uix singulis ætatibus proueniant. Nam qui in principum consilio sunt, alii socordiam, timoremq́; domini obtegentes, alii publicis malis locupletati, consulere solent ne in apertum discrimen præceps eat, aut causam, quam optimam mentiuntur, fallaci armorum iudicio subiiciat. nec difficilis hac in re est persuasio. Sarmatæ tamen & Germani apud quos plurimum plebs potest, plerunq; principes suos in id adigunt ut mutuò decernant, ipsi horum malorũ securi, & aliud agentes. Prohibitionis enim ratio hoc casu cessat, cùm non magis monomachia iudicium diuinũ tentetur, quàm iusto exercituũ conflictu: cùm & in bello quoq; plurimum

mum

mum fortuna poßit, & plerunq; consilio uincat, qui armorum uirtute inferior habitus erat. Pontificis itaque Martini factum laudo, atq; cæteris imitandum censeo.

Probatur & iure Quiritium colluctatio seu pancratium, quoniam is congressus non ob iniuriam, sed uirtutis causa fieret: uixq; accidebat ut eo in ludo occidi quisquam posset. Non enim armis aut fustibus, sed pugnis, calcibus, cubitis, nudi & in cœno uel arena se uolutantes, & inuicem supplantantes certabant. Vetustißimum Græcorum inuentum, & quo ab Hercule Antæus superatus fuerit. Qua de re extat elegans Diothymi epigramma sic à nobis latinè redditum:

Conseruere manus ualidæ in certamina luctæ
   Neptuni soboles, stirpsq; superba Iouis.
Præmia non illis lucenti ex ære lebetes,
   Dicta sed alterutri uitáue mors'ue fuit,
Occidit Antæus, decuit uictoria Graium:
   Græcia enim luctæ non Libya auctor erat.

Nam sæpenumero à prudentibus responsum scio, quoties moribus ciuium ludus aliquis in urbe admissus esset ut pugnorum Senis, lapidum Bononiæ, perticarũ Laude Pompea: si quis occisus fuerit, nullum pœnæ locum esse, dum non dolo malo, sed consueto lusui operam dantibus id actum proponatur. Putarem tamen ad bonum principem pertinere quoad eius fieri posset, ut corruptelam hanc potius quàm consuetudinẽ aboleat: cùm in lege Cornelia teli appellatione non minus lapides & perticæ, quàm enses & gladij contineantur. Constituit & Federicus Aenobarbus Imperator, ut si quis homicidium

Dec. cons. ix.

De pace ten. §. j.

dium perpetrasset, accusatusq́;, se defensionis causa id fecisse allegaret, & duello ostenderet, absolueretur. Idemq́; in eo qui non homicidij, sed illati uulneris reus esset. Sed hæc lex moribus nostris penitus abrogata est. Vt enim omittam aduersus Pontificias iussiones ita sancitum fuisse, quis putaret hanc legem obseruãdam, quæ à ratione naturali, publicaq́; utilitate penitus aliena est? Cum enim de delicto non ambigatur, constetq́; uel occisum uel percussum hominem, debet reus ipse exceptionem suam probare, si non defensionis causa fecerit, cùm aduersus eum legis sit præsumptio. Finge neminem uelle cum eo congredi, an ius uindictæ quod ad Rempublicam pertinet, extinguetur? Quàm absurdum, ut qui iniuriam sibi uel alicui suorum factam iudici indicauit, prosequutus est, probauit, rei arbitratu armis decernere compellatur, & malum malo addere?

Consuetudine duellum approbari. IIII.

QVAMVIS igitur Iure ciuili & Pontificio duellum prohibeatur, quibusdam tamen gentium moribus receptum fuit. Ex quibus uetustissimi Longobardi, quoties corã iudice integra probatione defectus quisquàm esset, aliquidq́; ad plenam intentionis fidem prætori faciendum deesset, duellum multis casibus concedebant, dum tamen qui rem pugna decidi petebat iureiurãdo sanxisset nõ dolo malo, nec calumniæ causa eò cõfugere, sed quia aliter quàm diuino iudicio rei gestæ ueritas erui non pos-

posset. Sunt autẽ hi ferè casus: Si læsæ maiestatis reus nõ quisquam delatus est. Si homicidium quis intra induciarum tempus fecisse, uel parricidium causa hæreditatis adipiscendæ arguatur. Si incendiariũ te, uel periurum, uel depositi, quod non minus XX. *aureis censeatur, abnegatorem, uel falsi documenti confectorem, uiolentúmue compulsorem, uel rei à seruo tuo surreptæ receptatorem dixero. Si parentis cuius hæres extitisti æs alienum dissoluere nolueris. Si cucullum me, aut adulterum, aut uxoris tuæ attrectatorem prædicaueris. In mulieres quoque huiusmodi prouocationi eo iure locus est, certamenq́; pro eis propinquiores suscipiunt, aut quos ipsæ in hac re sibi aduocatos, honorisq́; propugnatores constituunt. Si enim maritus adulteram uxorem dixerit, pugnandum est, quod & ad quemlibet extraneum porrigitur. Idem si necem mariti eam procurasse asseueretur. Contra seruum quoque qui in libertatem prouocauerit, assertionis iudicium arbitratu domini per duellum definitur. Sed & si malæ fidei possessorem te dixero, licebit tibi si quinquennio possederis, uel sacramento tuam causam tueri, uel duello. Quòd si de dominio possessionisq́; acquisitione ambigatur, & uterque priora iura prætendat, tum quoque singulari certamini locus est. Idem cum utrinque testes in iudicio producti, contraria confusáque asseuerant. Nec omnino barbaræ, irrationabilesq́; huiusmodi constitutiones sunt. Cum enim Longobardorum duello scutis solum & fustibus res gereretur, raróque accideret quenque occidi, non multum à pancratio uel colluctatione certamen id*

I II III IIII V VI VII VIII IX X XI XII XIII XIIII XV XVI XVII XVIII XIX

abfuisse existimandum est. Fuerunt ueteribus Græcis *instituti pugiles, qui plumbo onustis cestibus inuicem longè periculosiore conatu decertarent: nec tamen* Lædæos *fratres, aut* Herculem, Ericem, Entellum, *qui his præcelluere idcirco barbaros quisquam dixit.* Cæterum *neque à* Longobardorum *legibus* Gallorum *consuetudo multum dissidet. Apud eos enim hæc* Philippi Pulchri *constitutio etiamnum extat: Si quis occulti criminis capitalisq́; reus sit, atque ita de eo constet, ut quæstioni subijci possit, condemnari non possit, is arbitratu accusatoris duello experiatur. quæ lex summa ratione nititur. Nam cùm iure ciuili existentib. solùm indicijs torqueri, equuleoq́; alligari reus debeat, si accusator cui alioquin talionis pœna subeunda esset, malit etiam per duelli quæstionem rei ueritatem patefieri, audiendus est.* Non *solet autem in* Gallia *aliter ius monomachiæ à rege uel his qui illi à cõsilio sunt permitti, quàm ex* Philippi *constitutione.* Quòd *si quis temerè alium prouocauerit, eum malè mulctant.* Qua *in re amplissimi ordinis seueritatem laudo, regulosq́; quosdam* Italiæ *detestor, qui passim & sine delectu campum securitatemq́; territorij omnibus petentibus concedunt.* In Italis *uerò cùm de controuersia aliqua uerbo inter homines litigatur, qui alterum mentiri dixerit, prouocari ad duellum potest.* Censetur *enim atrox iniuria, quam si aliter quàm ferro hi* Thrasones *aboleant, de honore suo actum arbitrantur. hincq́; frequens est prouocationis exordium.*

Guid. p 1p. q. 617.

Quis Prouocator. V.

Videu

VIDENDVM *igitur quis prouocator sit*: *Et nō est dubiū ex ui sermonis eū intelligi, qui primo cœperit, et unde prior exorta est iniuria. Sed sicuti in* Iure *quandoq; dubitatur quis actoris, & quis rei partes sustineat: ita & in monomachia plerunque ambigitur.* Nam *& reus in cuius bonorum possessionem ob contumaciam itum est, si reuocari decretum prætoris postulet, actor dicitur.* Idem *in eo, qui pignoriscapionem uel aliā executionem principaliter cancellari intendat.* Is *quoq; qui instrumentum rescindi petit, si nō possideat, actor dicitur.* Quibus *exēplis ego arbitror non eum à quo prior iniuria exorta est prouocatorem esse, sed eum qui prius certamen indixit.* Ille *ergo iniuriæ prouocator rectè dicitur, hic duelli.* Quam *sententiam scio plerosq; lanistas minime probaturos. Sed ego quæ à* Iureconsultis *tradita sunt, quæq; à præstātissimis huiusce artis accepi, ea magis insequenda arbitror, quàm horum innixas nulla ratione opiniones.* Quapropter *ob homicidium damnatus, si* Federici *lege se ob defensionem sui fecisse dixerit, duellumq; obtulerit, prouocator dicetur.* Qui *uerò te proditorem uel capitalis criminis reum dixerit, quamuis tu mentiri responderis, non tamen duelli prouocator iccirco dicetur, nisi recepta responsione ad pugnam te inuitauerit.* Quòd *si tu respondendo mentiri eum, teq; singulari certamine id approbaturum professus fueris, tu ille ipse uerus prouocator es.* Potuit *enim existimare, qui te proditionis insimulauit, alia te ratione honoris tui causam suscepturum, quàm duello.* Cumq; *tu ad specialem duelli proba-*

§. Si quis hominē. de pac. ten. ubi Iser.

tionem suscipiendã eum appellaueris, meritò actoris partes sustinebis. Sed & si te sic cõpellauero, Quoniã illud à te in dedecus meum dictum factũ est, ut honorem meum defendam, uolo tecum armis concurrere, sicq; me defendere, arbitror me prouocatorẽ esse: nec enim uerborum integumentum formulam actionis uariat. Et sicut in iudiciarijs libellis conclusio ipsa spectanda est, nec uerborum sonus attenditur: sic & hoc casu id obseruandum est, quòd me in bellum prouocas, tametsi tu defensionem appelles, quæ respectu congressus offensio est. Idem respondendum censeo si hac formula uerba concepta proponantur, Quoniam in honorẽ meum iniustè debacchatus es, si te affirmes rectè fecisse, paratus sum iudice gladio ostendere falsa te opinione niti, & mentiri. Et hic enim si sibi respondeatur, rectè atque uerè factum, nihilominus actor est, ipse enim ad pugnam ultro prouocat. Alter igitur rectè prouocator iniuriæ dicetur, alter duelli. Sed hoc in tractatu parum refert, quis in iniuria occuparit, solumq; inquirimus quis in duello actor sit. Non putarim tamen principem errare, qui in dubio eum quem iniuriæ prouocatorem constat, partes quoque actoris in duello sustinere iubeat: at in claris nullus erit cõiecturæ locus. Verùm perquàm ambiguus est articulus, Quid in his censeamus, qui emblemata uel armillas gerunt per orbẽ terrarũ uagantes, lege hac proposita, Vt quisquis ea tetigerit, sibi certaminis causa addictus censeatur. Homines stultißimi, & uiribus suis abutentes, non multum absimili pœna afficiendi quàm qui scopelismum in Arabia faciunt. Igitur hi qui armillas attrectant uiderentur prouocatores

B. in l. inter stipulantem. in princip. ff. de uerb. obl.

l. pe. ff. de extraord. crim.

esse:

esse: ipsi enim irritant rem contra domini prohibitionem tangentes. Nec *multum ab his differunt, qui aduersus præfecti uoluntatem in arcem uel præsidium audent irrumpere: neque dubium est rei suæ hanc legem posse imponi, ne eam quisquam attrectet*. E contrario *armullatum prouocatorem censeri ex eo uidetur, quòd comminatio conditionalis est*: Si tetigeris, pugnabo. At eueniente con*ditione etiam si à uoluntate rei pendeat, actor qui libellum generalem uel conditionalem propo*suit, non ideò *minus actor est*.. Censeo *igitur in animaduersione uerborum controuersiam esse*. Aut enim lex *sic concepta est, Quisquis armullam tetigerit, is duelli causa mihi addictus esto. & armullatus prouocator est, qui eum sibi addictum obligatumq́; affirmat. aut lex, Quisquis, inquit, attigerit, is me sibi perduellem experiatur. & attrectator qui attingẽdo hoc egit ut experiretur, uidetur ipse prouocare*. Ex *facto quoque illud quæstionis fuit hac in specie*, Accepi te, *duces exercitus* Veneti *imbelles dixisse, quod iudicio meo improbè à te dictum est: cumq́; id mea non parum referat, uelim certior ex te fieri an uerum id sit*. Responsio Galli: Ducibus *Venetis nõ maledixi, nec mei moris est: uerùm quòd tu me improbè dixisse affirmas, mentiris, idq́; tibi in campo probaturus sum, si eius designationem literis ad me tuis declaraueris*. Dubitatũ *fuit uter duelli prouocator esset*. & Gallum *non esse uero propius est: quoniam qui sibi designari campum petit, is consuetudine* Cisalpinæ *Galliæ reus est, quod infrà differam*. Responsio *igitur cui annexa est conditio*, non *ulterius intelligenda fuit, quàm uis uerborum necessariò*

L. prætor. § quod autem. de iniu.

inferret. Illud sciendum, eum qui conditionaliter intendit, absque ullo dedecore tanquàm ineptè agentem negligi posse, ut in eo responsum est, qui ita denuntiauerat, Si me improbum hominē dixisti, aio iniustè te fecisse, eoq; nomine diem ad decernendum armis tibi dico. Qui enim in id certamen descendere uult, non nisi ex certa causa moueri debet: à quo fit ut etiā in iudicialibus litibus disiunctim uel sub conditione intendens non audiatur. Solent autem gloriosuli quidam eo modo uerba concipere, non quòd ex animo certare uelint, sed ut magnanimos se ostendant, & in ultionem (nisi ille detrectauisset) paratos. Quapropter eis rescribendū est non id dictum diffitendo, ne timore sui perculsum aduersarium sic respondisse glorientur, sed simpliciter, non rectè nec more militari eos intendisse: cum rectè intenderint, tum responsurum se esse. Nec multum refert conditio expreßim adiecta querelæ fuerit, an probabiliter propter ambiguitatem uerborum dubitari de eo poßit: in re enim dubia contra scribentem interpretatio fit.

Prouocatoris conditio quibus casibus deterior. VI.

SED quorsum attinet tam scrupulose inquirere uter prouocator sit? Et multum referre arbitror: quoniam licet æqualitas inter hosce pugnatores seruanda sit, quibusdam tamen casibus prouocatoris conditio deterior est. Et in primis in re dubia aduersus eum pronuntiandum erit, tum quia non dicetur probasse nisi uicerit, aduersario uerò

L. prætor. de iniurijs.

uerò ſatis eſt ſe tueri: tum quia is uerè delinquit, & Deum tentat, aduerſarius quodam detentionis colore obtegitur. Sed & Federici imperatoris quadam conſtitutione ei, qui prouocatus fuerit, electio loci, temporis, armorum, iudicisq; permittitur: quoniam, ut ille inquit, ſauorabilior eſt rei cauſa, qui præter ſpem ad pugnam compellitur: alioquin facile actori eſſet præparatis dolis illum in inſidias trahere. Contrà uidetur Longobarda lege cautum. Nam cùm duellum iudicialis probationis eo iure ſpecies ſit, factum eſt ut iudex ipſe locum & tempus decernat. Arma uerò ea lege generaliter conſtituta ſunt, ut excepto cùm de læſa maieſtate agitur, clypeo & fuſte certetur. Putauerim igitur ſuo quanque caſu conſtitutionem ſeruandam, ut ſi probationis iudicialis ergô dimicetur, Longobardorum iuri adhæreamus. Si uerò de eo qui ad pugnam inuitus compellitur ſit aliqua quæſtio, Aenobarbi legem imitemur. Alioquin generalem conſuetudinem obſeruemus, ut prouocator diem, campum, ſtadijq; limites bona fide eligat, & conſequenter territorij iudicem: qui uerò prouocatus eſt, in ipſo ſtadio quo genere armorum certandum ſit, arbitratu ſuo decernat. Quæ res ut hactenus apud nos ſemper obſeruata eſt, ita etiam iure Romano ſanequàm probabilis eſt. Nam & actor ipſe locum iudicemq; cùm aliqua actione experiri uult, eligit: reus uerò arbitratu ſuo præſcribit, quasq; exceptiones maluerit, in cognitionem deducit. Meritò igitur prouocator armis à perduelle ſuo electis pugnare compellitur, ne alioqui inter eos ulla ſit imparitas. Rurſus ne prouoca-

tus suspecti iudicis aut sibi periculosi agri prætextu diutius tergiuersetur, actor triplicem tutumq; nominatim campum illi describet, liberumq; reo erit è tribus optare, ubi potissimum concurrere cum hoste uelit: tenebaturq; actor ei copiam auctoritatis iusso diplomate facere, ne frustrà in agrum alienæ iurisdictionis uenire necessum habeat. Sed an aliquibus antequàm decernāt diebus, prouocanti denuntiandum cēsebimus, qua armorum specie congredi prouocatus uelit, debeatq; is illum suæ electionis certiorem facere? Et moribus receptum est satis esse, si ipso in stadio certior fiat prouocator: cui tamen non erit denegandum si suis se armis, quorum plura genera in id præparauerit, usurum contendat, dum eiusdem sint paritatis, tametsi personæ suæ conuenientius adhæreant. Fuere tamen qui existimarent ei, qui hac fiducia alium manifestà iniuria affecerit, quòd si eo nomine prouocatus fuisset, armorum electionem ad se pertinere præuidebat, non esse hoc indulgendum: sed ante congressum in id adigendum ut tāto tempore prouocatorem præmoneat, quantum satis illi esse poßit in eo armorum ludo usum aliquem comparandi. Quæ sententia ratione non caret. Sicut enim decretū est eum qui spe ad ædem sacram confugiendi deliquerit, iure asyli non adiuuari, quia patratum facinus præuiso cōmodo indignum reum reddit: ita hoc casu dicendum uidetur, ut qui manifestam iniuriam intulit, liberæ huiusmodi optionis fauore priuetur. Interestq; publicè id obseruari, cùm ad inferendam contumeliam quosdam eo prætextu facillimos uideamus, quòd si prouocati sint, electionem armorum ad

cap. j. & fi. de immun. eccle.

ſe pertinere ſciant. Sed tamen uix eſt ut à cõſuetudine diſcedendũ ego arbitrer, quòd qui iniuriam ſibi factã prouocatione ulciſci maluerit, omnibus prouocationis legibus ſubijci debeat. Cur enim iure potius, uel talione in eum non intendit?

Cauſa iuſta in duello. VII.

SOLENT *autem ſolertes uiri priuſquàm quenquam in certamen prouocent, diligentiſſimè animaduertere, num iuſtã, certamq; cauſam foueant. Etenim opinione humana paßim receptum eſt, eum qui iniuſtè in ſtadium deſcendit ferè ſemper ſuccumbere. Nam, ut inquit Propertius:*

Frangit & attollit uires in milite cauſa,
Quæ niſi iuſta ſubeſt, excutit arma pudor.

Quoties uerò dubia cauſa eſt, tum quoque prouocatori conſultius eſt deſiſtere: quandoquidem dubiam rem in ſui detrimentũ uel hoc trahere poteſt, quòd aduerſus diuinã pontificiamq; legem in id certamen prodierit. Cauſæ autem iuſtitia non à Iure ciuili, Pontificio'ue, ſed diuino petenda eſt. Cùm enim Dei iudicio hoc in pugnæ genere res ſubijciatur, uanũ & irritum eſſet ex Quiritium iure arbitrari ſummum illum rerum humanarum moderatorem iudicaturum: uſuq; quandoq; uidemus eos, qui humano Iure ſecuri ſunt, hoc prælio ſuccũbere. In confeſſo eſt primogeniti (ut uocant) filiũ aduerſus patruũ natu maiorẽ in auiti regni ſucceßione iure Pontificũ potiorẽ non eſſe, et tamẽ bis in Germania, rebus Romanis, Othone quarto imperitante, hac in cõtrouerſia duello patruus

Cle. paſtoralis. de re iud. I.ſ. l. is poteſt. de acq. hære.

ſuccubuit. Memini (niſi fallor) apud Plinium legiſſe, bello ciuili Pompeiano inter occiſorum aceruos Gabienum militem Romanum cùm totum diem iacuiſſet emerſiſſe, & nuntijs à Sex. Pompeio ad ſe miſsis dixiſſe, Se cùm mortuus iaceret, interim inferos petijſſe, & à dijs rurſus in uitam reuocatum ut illi renuntiaret, ne clade aliqua terreretur: uictoriam enim apud partes futuram, quoniam eius cauſa dijs iuſtior uideretur. Quibus uerbis perſuaſi partium duces, uſque ad interuentionem pro Republica certarunt: cùm tamen Auguſtus pro tyrannide tandem diuino iudicio obtinuerit. Sed & Annæus poëta:

Victrix cauſa deis placuit, ſed uicta Catoni.

Et hæc maxime principibus obſeruanda ſunt, qui ſe iuſtiſsima cauſa belligerare arbitrantur, ſi uel ſucceſsionis Iure, uel Romani pontificis, Cæſaris'ue conceſsione in imperium adſciti ſint: cùm diuino Iure is tantum iuſtus ſit princeps, qui uolentibus imperat, cæteri Tyrannidis infamia notentur. quod Ariſtoteles ſcripſit. Vnde maximus poëtarum,

-Victorq; uolentes
Per populos dat iura, uiamq́; affectat Olympo.

Quandoque etiam ſolent dij immortales improbis principibus aliquandiu impunitatem largiri, ut interim ſubditorum delicta puniant, eos uerò grauiore ſupplicio afficiant. Cauendum igitur ne temerè quiſque prouocatoris partes ſubeat, Iure humano ſe tutum arbitratus, cùm diuinis legibus deſtituatur. Sed & non niſi maxima ex cauſa, & ſeueris grauibus'que uiris

appro

approbata, id periculi quiſquam ſubire debet. Nam ſi Pontificio iure ex modica re tametſi contumax aliquis execrari, ſacris'ue propulſari non poteſt: quanto magis ab homicidio (ut demus eum uictoriæ certum) abſtinere quilibet mortalis debet? Nam & ſolent principes huiuſmodi litigatoribus ius in ſuo agro decertandi non concedere: uel ſi conceſſerint, aſtu aliquo illuſos à ſe dimittere. Cuius rei exemplum in Anglorum rege extat. Is cùm duo proceres inuicem de gentilitijs inſignibus certaturi eſſent (utrique enim caput Tauri in familiæ imaginibus erat) priuſquàm manum conſererent ad ſe ſeorſum euocatis, Quantum uideo (inquit) hæc uos cauſa in bellum accendit, quòd neuter pati poßit gentis ſuæ ſigna ab altero deferri. Si igitur ex concertatoris tui ſententia diuerſum à tuo ſtemma illi gerendum conceſſero à duello ceſſabis? Cũ ſeparatim uterq; annuiſſet, iußit per præconẽ enuntiari opera regis cõcordes eos diſceßiſſe, diuerſaq; illis inſignia conſtituta, ut alteri caput Tauri, alteri Vaccæ gentilitium eſſet. Laudanda profectò regis ſententia, iocis ſalibusq; mixta, qui de re nullius momenti in arenam prodire eos uetuit. Quid enim mea intereſſet, ſi & tu a maioribus tuis per manus tibi traditum ſignum quamuis meo conforme in armarijs habeas, dum id citra alicuius fraudem ſit? Artificibus mercatoribusq; huius rei aliqua forte utilitas in animaduerſione eſſe deberet, quòd ex ſigno, & operarij manu pretia rerum intendantur, merces'que uendibiliores plerunque fiant. Quare officio iudicis inter eos hæc æmulatio inhibenda erit: inter nobiles rarum eſt ut hac de re pro-

Bart. tract. de armis.

babilis controuersia esse posit.

Reijcitur is cuius non interest. VIII.

HIS consequẽter & illud subijci potest, etsi iustam causam quis sibi souere uideatur, si tamen sua non intersit à prouocatione repellendum. Videmus enim passim Iure ciuili pecuniariæ causæ actorem, & capitalis criminis accusatorem à limine iudiciario repelli, si sua non interesse reus præscripserit. Quapropter in singulari certamine hoc à maioribus obseruatum fuit, ut pro sui defensione cæterorumq; agnatorum, familiariumq; suorum certare liceret: pro eo qui penitus extraneus esset, non liceret. Pro amicis tamen, & comitibus uiæ, clientibus, deditisq;, non est dubium certare nos posse, cùm nisi eos in tutelam nostram receperimus, ex Romanorum instituto, uehemens ignauiæ suspicio in nos oriatur, & existimatio nostra apud graues uiros minuatur. Pro extraneo quoque arma capessere tum demum fas erit, cùm is propter imbecillitatem Longobarda lege optionem, quem campionem uulgò dicunt, substituere potest: ut si furiosus infans'ue sit, uel sacris initiatus, uel mulier adulterij rea, aut quam aduersarius strigem seu lamiam, maleficam'ue dixerit. Extat in Annalibus, cùm in Francia à duobus matrona quædam accusatoribus correpta esset, uenisse militem Brachianonensem unà cum comite, & pro eius honore utrunque delatorem prouocasse. Cumq; in ipso stadio se in fugam comes dedisset, nihilominus animi constantia & uirtute solum

l. non ignorat. C. qui acc.

l. sed tũc. ff. de lib. cau.

l. item. §. comitem. de iniur.

l. benignius. de lib. cau.

ſolum illum duobus cõgreſſum uictoriam extorſiſſe, incognitumq́; & diſsimulato uti uenerat habitu in patriam reuerſum. Quoties igitur aliquo prouocato alius ſe pro eo pugnaturum profitetur, niſi prouocatus in ea cauſa ſit, ut per procuratorem certare poſsit, liberum prouocatori erit eum reijcere, & illud a Iureconſultis acceptum prouerbium referre, Quantum ad te pertinet liberas ædes habeo.

l. loci. ff. ſi ſer. uend.

Quid ſi accuſatio ſit vera. IX.

CAETERVM *conſueuit hac quoque in re inter militares uiros, eſſe nõ mediocris altercatio, ſi te furẽ, maleficum, imbellem, ſpurium'ue per contumeliam appellauero, idq́; uerum ſit: an ſi à te in certamen prouocer, iuſtam ego cauſam fouere cenſendus ſim? Cum enim publicè interſit nocentium delicta palàm fieri, legitimè me feciſſe pleriſq; uideretur. Sed hanc ego quæſtionẽ ſic definire ſoleo, ut eius qui conuitio prouocatus eſt, reſponſionem in primis perſpiciamus. Si enim mentiri prouocantẽ dixerit, male excepit, melioremq́; actoris cauſam reſponſione ſua fecit. Si uerò ſimpliciter dixerit, malè eum & iniuſtè facere qui ſibi contumeliam dixerit, id'que ſe enſe probaturum, in duello meliorem cauſam obtinet. Nec enim iure diuino aliquem probri etiam ueri compellare fas eſt, niſi prius Euangelicæ denuntiationis obſeruata ſit formula. ea eſt: Si peccauerit in te frater tuus, eum ſecretò officij admone. Si minus audiens dicto fuerit, adhibitis duobus uel tribus teſtibus iterum*

l. eum qui. ff. de iniur.

cap. nouit. de iudi.

argue.

argue. Si perstiterit, contumacem concioni symmystarum indica. Quibus uerbis aperte ostenditur charitatem, quam homo homini, Christianus Christiano præstare debet, non id exposcere ut palam cuiusquam delicta in corona hominum diuulgentur: cùm nec ex usu publico sit, ut omnia uera eadem & manifesta sint. Iuris tamen ciuilis interpretes aliter distinguunt, ut si delictum alicui obijciam quod palàm agnosci publicè non intersit, actione iniuriarum tenear: ut si claudum aliquem, cæcum'ue dixero. Quòd si te spurium uel sceleratum uerè appellauero, non tenear. Publicè enim refert spurios cognosci, ut ab honoribus arceri poßint: sicut & facinorosos homines, quos lex pœnali gladio insequitur, caueriq; ab eis iubet. Vt enim delicta palam innotescerent, uidemus olim constitutum ut aliquo præmio accusatores afficerentur. Solebantq; ueteres oratores ex illustris alicuius iuri accusatione rudimenta artis suæ in senatu auspicari. Sic Cicero C. Verrem: sic Marium Priscum C. Plinius damnauit. Nec indignum bono uiro existimabant, scelestis hominibus peculatoribusq; diem dicere, pulcherrimamq; sibi famam ex utilitate publica comparare.

d.l.eum qui.

Quemadmodum concipienda denuntiationis uerba. X.

PLVRIMVM igitur refert quemadmodum prouocator uerba concipiat, & quibus se modis reus tueatur, quod uarijs exemplis demonstrari potest. Finge, Prouocator

uocator dixit te furem equi Semproniani, uel lenonem propriæ uxoris, uel falsæ monetæ distractorem: si tu equum Sempronij esse nescias, sed bona fide poßideas, si uxorem castam arbitreris, si monetam adulterinam esse ignores, proculdubio iniustè prouocatus es, cùm horum criminum nemo nisi sciens reus sit. Cum aliquem iactantem audissem, se noctu arcem clanculum introiuisse, si eum prouoco quia ingressus fuerit, male prouoco. quid enim si falsa effutierit? Prouocandus igitur est non quia ingressus, sed quia se ingressum professus fuerat: non enim adeò efficax est hæc confeßio, ut ueritas præualere ex iudicio presertim diuino non debeat. Dixi te illegitimum cùm principis indulgentia natalibus restitutus esses: iniustè ago. nō enim illegitimus nunc est, quem princeps restituit. Debui itaque illegitimè natum dicere: tunc enim uerba ad tempus natiuitatis referuntur. Dixi proditorem qui abolitionem criminis, restitutionemq; iam impetrarat. Sunt qui male conceptam formulam arbitrentur: non enim amplius est proditor, qui notæ exemptus est. Ipse subsisto, quoniã indulgentia (ut in lege dicitur) quos liberat, notat, & ,ut inquit P. Naso,

cap. innotuit. de elect.

l. fin. C. de abol.

Pœna potest demi, culpa perennis erit.

Sed tamen in re dubia cōsultius erit prouocatori, si fuisse proditorem dicat. Fuit enim quãdoq;, tametsi in præsentia non sit. Cum tecum de contractu aliquo uerba fecissem, conuenissetq; inter nos de pretio & lege contractus, solumq; superesset ut sequenti die rem documento publico perficeremus, interimq; pœnituisset, tu me his prouocas, quòd tali die uti conueneramus non uenisti,

testatio-

testationemq́; contractus non perfecisti, iniustè improbeq́; à te factum est. Dixi non *sat prudenter conceptam formulam.* Si *enim respondero me iustè & licitè id fecisse, uera dixero, quoniam* I*ure ciuili quo utimur ante instrumenti confectionem permissa est pœnitentia.* Satius *itaque fuisset si prouocator me inhonestè, nec more boni uiri fecisse scripsisset.* Non *enim omne quod licet, honestum est.* Illud *quoque in animaduersione esse debet, ne qui prouocationis aleam generaliter subiuit, deinde se coarctet, specialemq́; iniuriam adducat, cùm posit quis in generali malam causam, in speciali bonam habere.* Ecce *te prouocaui tanquàm principis tui proditorem: tu simpliciter negas, ipse replico te proditorem, quoniam ad eius hostes clàm literas miseris.* Ergo (*tu rursus excipis) de hoc certemus: quanuis enim maiestatem læseris, si uerum sit nullas te literas hostibus dedisse, mihi causa excidendum erit.* Et *ut tandem finiam, hoc semper duelles fixum immotumq́; habere decet, ut si in literis aliqua sint uera, quædã falsa, constitutionem controuersiæ in ea solum parte collocent, quæ falsa non sit.*

Paul. l. contractus. C. de fi. instr.

l. non omne. de reg. iur.

An ex noua causa omissa veteri pugnari posit. XI.

SED *num qui certamen ex alia causa tibi indixit, ab ea recedere, & nouam capesere ualeat?* Pone, *dixi te adulterum: tu negas, aliudq́; crimen mihi impingis. poterône omissa quæstione adulterij, super crimine mihi obiecto*

iecto te prouocare? Et frequentius receptum est me non posse, nisi in priore querela uictum me fatear, herbámque dem. Ipse id adeò uerum esse arbitror, ut nec super obiecto crimine amplius decertari posse inuito reo existimem. Cum enim prouocator conuitij suomet iudicio iniustæ contumeliæ conuictus sit, licuit prouocato illi crimen etiam falsum obijcere. Nec enim iure nostro permissum est, ut Clodius quod (ille inquit) accuset mœchos, Catilina Cethegum. Sunt tamen qui arbitrentur ita demum id procedere, si par pari iniuria retaliata est, alioquin propter excessum defensionis modum pugnari posse. Exempli causa, Dixi te adulterum: tu respondisti, Non sum adulter, sed tu ille ipse adulter es, item'que fur, sicarius, & peculator. Ego replico, Quin igitur armis experimur? ostendam enim me nec furem, nec sicarium, neque peculatorem esse. Sed hæc mihi sententia nimium scrupulosa uidetur, nisi cùm de prima iniuria adhuc durat quæstio. Possum enim dicere, Ergo & te adulterum, & me eorum criminum innocentem armis probabo. Fieri tamen hac in re durior actoris conditio fortè censeretur, qui cùm coniunctim intendat, uidelicet aduersarium adulterum, se uerò eorum criminum' innocentem, si alterum falsum sit, iniquam causam suscipiat. Ego tractatum hunc perquàm ambiguum arbitror. Cum enim prouocator in altera causa ius habeat, in altera prouocatus, uerisimiliter non minus ambiget numen istorum Mauors, quàm olim fecisse Iupiter dicitur, cùm cuidam lepori concessis-

l. edita. C. de eden.

l. uiro. ff. sol. m.at.

arg. l. ut uim. de iust. & iur.

ceßiſſet ut omnium canum morſus currẽdo euitaret: deinde eius promißionis immemor poſt aliquot annos cani, quem Cephalus ductabat indulßiſſet, ut omnes quos cerneret lepores apprehẽderet, incidiſſetq́; forte in leporem is canis, tradunt enim Theon, Hyginus, & Germanicus Iouem neſcium quid faceret, ne manifeſto mendacio teneretur, utrunq; inter aſtra collocaſſe. Quo exemplo ego cenſerem utrunq; ad inferos detrudendum. Satius itaq; fuerit ſi diſiunctiuè actor reſpondeat, quòd tum ſufficiat alterum uerum eſſe.

Modus denuntiationis in certamen, & an procurator admittatur. XII.

CONSVEVERVNT *autem prouocatores literas ad perduellem ſuum mittere, cum iniuriæ ſibi factæ cõmemoratione uel expreßione cauſæ de qua certandũ ſit: additurq́; his teſtatio, ut ſcilicet præfecto duelli exhiberi ultro citroq́; miſſæ epiſtolæ poßint, cui cùm diſceptatio huiuſce rei omnis permittatur, teſtatione uti conſultius eſt, ut ſi quicquam negetur, in promptu fides eſſe poßit. Quapropter ad ſubſcribendum non quilibet admittẽdus eſt, ſed ſolis rei militaris peritis, & qui adeſſe certamini poßint, id munus credendum. Sufficere autem uiderentur duo teſtes, niſi quòd ſi ex amicitia uel alia cauſa aliquis refelli poſſet. Satius erit trium obſignatione uti, ut numerus, ſi uſus ueniat, ſupplere poßit, quod ex alicuius ſuſpicione eleuaretur. Mittuntur ſanè ipſæ literæ plerunque cum aliquo belli ſigno, quale eſt chirotheca*

uel pugio

uel pugio, per probatæ fidei nuntios, uel præcones exercituum, quorum relationi etiam fides adhiberi solet, non solum in his, quæ ad relationem epistolæ pertinent, sed etiam si qua huic mãdato adhærent: ut si dicat eum se non reperisse, uel repertum dixisse se certamen detrectare. & hæc enim mandato connexa sunt. Idem si non potuisse officio suo fungi affirmet, quia aliqua ex causa impeditus fuerit. Putauerim tamen quotiescunque de immodico damno ageretur, uix esse ut uni in causa capitali credatur, hacq; in re potißimum iudicis arbitrium uersabitur.

c. cum p.c.a ti. de appel.

l. iij. §. j. de test.

Sed an receptis literis debebit prouocatus aliqua testatione uti, ne uideatur scribenti consentire? Et iure nostro existimarem parum id referre, cum ex natura actus soleant hæ epistolæ ideò transmitti, ut eis tempore idoneo expreßim respondeatur, non ut mox postquàm in manus delatæ sunt tacita uoluntate approbentur.

l. si filiusfa. ad Maced.

An procurator admittatur.

Sed an per procuratorẽ prouocari quisquam in duellum poßit, uel prouocatus respondere? Et cum in causa publici iudicij procurator nulla ex parte admittatur tum propter rei grauitatem, tum quòd huiusmodi maiore diligentia indigeant, quam maximam unusquisque in suis rebus, leuẽ in alienis adhibere solet, existimauerim procuratorẽ nõ admitti, præterquàm si de aliquo articulo agatur ab ipso certamine separato. Qua ratione procuratorem iure constituam, qui cum perduelle agat quo potißimum loco certandum sit. Idipsum uerò pugnandum nec'ne sit, quoniam in eo summa questio est, in ipsorum principalium disceptatione uersabitur. Sed & quoties per optionem (quem campionẽ uulgò uocant) nobis pu-

§. ad crimen. de pub. iud.

gnare permittitur, toties & procuratorem cõstitui posse uero propius est.

Quid si quis neget se seruaturum formam. XIII.

CAETERVM interfui quandoque aliquorum rixis, qui cum ob reuerẽtiam principis non auderent in eius agro certare, id egerunt, ut ubicunque extra eius principis ditionem hostem reperirent, comminarentur in eum se impetum facturos & duello experturos. Quid hoc casu prouocato agendum censemus? Et crediderim posse eum literis aduersarium suum admonere, minas illas furiosi potius hominis, quàm strenui equitis more dictas esse: & ideò si secum duello experiri uelit, obseruata à maioribus formula illum uti debere. Nec enim æquum esse ut ipse prouocatus continuò in armis ex tam generali incertaq; prouocatione uitam ducat. Nam sicut iure Quiritiũ potest reus actorem, qui generaliter in iudicio quicquam intenderat, ut ab actione cesset, aut specialiter quid sibi uelit declaret, compellere: ita arbitror & hoc casu prouocato licere, in id actorem adigere ut certa forma experiatur. Quòd si prouocator in sententia permãserit, ineptamq; petitionem mutare noluerit, quoniam hic non ex iure manu consertum, sed magis ferro (ut Ennianum carmen interim usurpem) & uiolenter agit, poterit ui maiore cogi, & capta occasione quandocunque prouocato uisum fuerit, appeti. Quis enim iustè eum non credat superatum, qui maxima temeritate legem duelli spreuit, qui

ſumma ſtultitia in cõtinuo armorum terrore perduellem detinere credidit, cùm ipſe interim ſecurus oſcitāsq; ageret? Poterit *& prouocato aliter officio iudicis conſuli. Si enim communi principi expoſuerit ſe ea forma prouocatum, ut incertus ſit quo tempore, & quo loco pugnandum ſit: ad hæc abſque eius auctoritate id factum, uererié; ne etiam ſi ſe defendendo prouocatorem ſtrauerit, in legem committat, & ideo ſuis rebus prouideri poſtulet: partes principis erunt, ut ſi in caſu legis duellicæ prouocator ſit, eum compellat ſeruata legis forma negotium proſequi: ſi non ſit, iubeat abſtinere: & ſi probabilem metus cauſam ſubeſſe uiderit, prouocato famuliam gladiatoriam concedat, quæ pro eius defenſione expenſis prouocatoris excubet. Qua de re & infrà diſſerturus ſum.*

gl. l. fin. C. de erog. mili. ann. l. xij.

Interim non licet ſe offendere. XIIII.

POSTQVAM *inimicitias miles perduelli ſuo denuntiauerit, chartulamq; ad illum miſerit, in confeſſo eſt interim alteri non licere, alterum quoquomodo inſequi, donec in ſtadio conſtituto tempore concurrerint.* Denun*tiatio enim duelli more militari ſecuritatis publica fide conceſſæ uim habet: quæ conſuetudo duplici ratione uidetur approbari.* Nam *iure gentium abſque indictione denuntiationeé; nullum licitum eſt bellum.* At *qui aliquo ſe loco certaturum profeſſus eſt, extra illum locum abſque noua denuntiatione pugnare non poteſt.*

l. ex hoc iure. de iuſt. & iur. c. pro hum. oi. de hom. l. vj.

ſuccubuit. Memini (niſi fallor) apud Plinium legiſſe, bello ciuili Pompeiano inter occiſorum aceruos Gabienum militem Romanum cùm totum diem iacuiſſet emerſiſſe, & nuntijs à Sex. Pompeio ad ſe miſsis dixiſſe, Se cùm mortuus iaceret, interim inferos petijſſe, & à dijs rurſus in uitam reuocatum ut illi renuntiaret, ne clade aliqua terreretur: uictoriam enim apud partes futuram, quoniam eius cauſa dijs iuſtior uideretur. Quibus uerbis perſuaſi partium duces, uſque ad interuentionem pro Republica certarunt: cùm tamen Auguſtus pro tyrannide tandem diuino iudicio obtinuerit. Sed & Annæus poëta:

Victrix cauſa deis placuit, ſed uicta Catoni.

Et hæc maxime principibus obſeruanda ſunt, qui ſe iuſtiſsima cauſa belligerare arbitrantur, ſi uel ſucceſsionis Iure, uel Romani pontificis, Cæſaris'ue conceſsione in imperium adſciti ſint: cùm diuino Iure is tantum iuſtus ſit princeps, qui uolentibus imperat, cæteri Tyrannidis infamia notentur. quod Ariſtoteles ſcripſit. Vnde maximus poëtarum,

-Victorq; uolentes

Per populos dat iura, uiamq; affectat Olympo.

Quandoque etiam ſolent dij immortales improbis principibus aliquandiu impunitatem largiri, ut interim ſubditorum delicta puniant, eos uerò grauiore ſupplicio afficiant. Cauendum igitur ne temerè quiſque prouocatoris partes ſubeat, Iure humano ſe tutum arbitratus, cùm diuinis legibus deſtituatur. Sed & non niſi maxima ex cauſa, & ſeueris grauibus'que uiris

appro

approbata, id periculi quisquam subire debet. Nam si Pontificio iure ex modica re tametsi contumax aliquis execrari, sacris'ue propulsari non potest: quanto magis ab homicidio (ut demus eum uictoriæ certum) abstinere quilibet mortalis debet? Nam & solent principes huiusmodi litigatoribus ius in suo agro decertandi non concedere: uel si concesserint, astu aliquo illusos à se dimittere. Cuius rei exemplum in Anglorum rege extat. Is cùm duo proceres inuicem de gentilitijs insignibus certaturi essent (utrique enim caput Tauri in familiæ imaginibus erat) priusquàm manum consererent ad se seorsum euocatis, Quantum uideo (inquit) hæc uos causa in bellum accendit, quòd neuter pati poßit gentis suæ signa ab altero deferri. Si igitur ex concertatoris tui sententia diuersum à tuo stemma illi gerendum concessero à duello cessabis? Cũ separatim uterq; annuisset, iußit per præconẽ enuntiari opera regis cõcordes eos disceßisse, diuersaq; illis insignia constituta, ut alteri caput Tauri, alteri Vaccæ gentilitium esset. Laudanda profectò regis sententia, iocis salibusq; mixta, qui de re nullius momenti in arenam prodire eos uetuit. Quid enim mea interesset, si & tu a maioribus tuis per manus tibi traditum signum quamuis meo conforme in armarijs habeas, dum id citra alicuius fraudem sit? Artificibus mercatoribusq; huius rei aliqua fortè utilitas in animaduersione esse deberet, quòd ex signo, & operarij manu pretia rerum intendantur, merces'que uendibiliores plerunque fiant. Quare officio iudicis inter eos hæc æmulatio inhibenda erit: inter nobiles rarum est ut hac de re pro-

Bart. tract. de armis.

babilis controuersia esse poßit.

Reijcitur is cuius non interest. VIII.

HIS consequēter & illud subijci potest, etsi iustam causam quis sibi fouere uideatur, si tamen sua non intersit à prouocatione repellendum. Videmus enim paßim Iure ciuili pecuniariæ causæ actorem, & capitalis criminis accusatorem à limine iudiciario repelli, si sua non interesse reus præscripserit. Quapropter in singulari certamine hoc à maioribus obseruatum fuit, ut pro sui defensione cæterorumq; agnatorum, familiariumq; suorum certare liceret: pro eo qui penitus extraneus esset, non liceret. Pro amicis tamen, & comitibus uiæ, clientibus, deditisq;, non est dubium certare nos posse, cùm nisi eos in tutelam nostram receperimus, ex Romanorum instituto, uehemens ignauiæ suspicio in nos oriatur, & existimatio nostra apud graues uiros minuatur. Pro extraneo quoque arma capessere tum demum fas erit, cùm is propter imbecillitatem Longobarda lege optionem, quem campionem uulgò dicunt, substituere potest: ut si furiosus infans'ue sit, uel sacris initiatus, uel mulier adulterij rea, aut quam aduersarius strigem seu lamiam, maleficam'ue dixerit. Extat in Annalibus, cùm in Francia à duobus matrona quædam accusatoribus correpta esset, uenisse militem Brachianonensem unà cum comite, & pro eius honore utrunque delatorem prouocasse. Cumq; in ipso stadio se in fugam comes dedisset, nihilominus animi constantia & uirtute solum

l. non ignorat. C. qui acc.

l. sed tūc. ff. de lib. cau.

l. item. §. comitem. de iniur.

l. benignius. de lib. cau.

ſolum illum duobus cōgreſſum uictoriam extorſiſſe, incognitumq́; & diſsimulato uti uenerat habitu in patriam reuerſum. Quoties igitur aliquo prouocato alius ſe pro eo pugnaturum profitetur, niſi prouocatus in ea cauſa ſit, ut per procuratorem certare poßit, liberum prouocatori erit eum reijcere, & illud à Iureconſultis acceptum prouerbium referre, Quantum ad te pertinet liberas ædes habeo.

l. loci. ff. ſi ſer. uend.

Quid ſi accuſatio ſit vera. IX.

CAETERVM *conſueuit hac quoque in re inter militares uiros, eſſe nō mediocris altercatio, ſi te furē, maleficum, imbellem, ſpurium'ue per contumeliam appellauero, idq́; uerum ſit: an ſi à te in certamen prouocer, iuſtam ego cauſam fouere cenſendus ſim? Cum enim publicè interſit nocentium delicta palàm fieri, legitimè me feciſſe pleriſq; uideretur? Sed hanc ego quæſtionē ſic definire ſoleo, ut eius qui conuitio prouocatus eſt, reſponſionem in primis perſpiciamus. Si enim mentiri prouocantē dixerit, male excepit, melioremq́; actoris cauſam reſponſione ſua fecit. Si uerò ſimpliciter dixerit, malè eum & iniuſtè facere qui ſibi contumeliam dixerit, id'que ſe enſe probaturum, in duello meliorem cauſam obtinet. Nec enim iure diuino aliquem probri etiam ueri compellare fas eſt, niſi prius Euangelicæ denuntiationis obſeruata ſit formula. ea eſt: Si peccauerit in te frater tuus, eum ſecretò officij admone. Si minus audiens dicto fuerit, adhibitis duobus uel tribus teſtibus iterum argue.*

l. eum qui. ff. de iniur.

cap. nouit. de iudi.

argue. Si perstiterit, contumacem concioni symmy-starum indica. Quibus uerbis apertè ostenditur charitatem, quam homo homini, Christianus Christiano præstare debet, non id exposcere ut palàm cuiusquam delicta in corona hominum diuulgentur: cùm nec ex usu publico sit, ut omnia uera eadem & manifesta sint. Iuris tamen ciuilis interpretes aliter distinguunt, ut si delictum alicui obijciam quod palàm agnosci publicè non intersit, actione iniuriarum tenear: ut si claudum aliquem, cæcum'ue dixero. Quòd si te spurium uel sceleratum uerè appellauero, non tenear. Publicè enim refert spurios cognosci, ut ab honoribus arceri poßint: sicut & facinorosos homines, quos lex pœnali gladio insequitur, caueriq; ab eis iubet. Vt enim delicta palàm innotescerent, uidemus olim constitutum ut aliquo præmio accusatores afficerentur. Solebantq; ueteres oratores ex illustris alicuius iuri accusatione rudimenta artis suæ in senatu auspicari. Sic Cicero C. Verrem: sic Marium Priscum C. Plinius damnauit. Nec indignum bono uiro existimabant, scelestis hominibus peculatoribusq; diem dicere, pulcherrimamq; sibi famam ex utilitate publica comparare.

d.l.eum qui.

Quemadmodum concipienda denuntiationis uerba. X.

PLVRIMVM *igitur refert quemadmodum prouocator uerba concipiat, & quibus se modis reus tueatur, quod uarijs exemplis demonstrari poteſt. Finge, Prouocator*

uocator dixit te furem equi Semproniani, uel lenonem propriæ uxoris, uel falsæ monetæ distractorem: si tu equum Sempronij esse nescias, sed bona fide poßideas, si uxorem castam arbitreris, si monetam adulterinam esse ignores, proculdubio iniustè prouocatus es, cùm horum crimunum nemo nisi sciens reus sit. Cum aliquem iactantem audissem, se noctu arcem clanculum introiuisse, si eum prouoco quia ingressus fuerit, male prouoco. quid enim si falsa effutierit? Prouocandus igitur est non quia ingressus, sed quia se ingressum professus fuerat: non enim adeò efficax est hæc confeßio, ut ueritas præualere ex iudicio presertim diuino non debeat. Dixi te illegitimum cùm principis indulgentia natalibus restitutus esses: iniustè ago. nõ enim illegitimus nunc est, quem princeps restituit. Debui itaque illegitimè natum dicere: tunc enim uerba ad tempus natiuitatis referuntur. Dixi proditorem qui abolitionem criminis, restitutionemq́; iam impetrarat. Sunt qui male conceptam formulam arbitrentur: non enim amplius est proditor, qui notæ exemptus est. Ipse subsisto, quoniã indulgentia (ut in lege dicitur) quos liberat, notat, & ,ut inquit P. Naso,

cap. innotuit. de elect.

l. fin. C. de abol.

Pœna potest demi, culpa perennis erit.

Sed tamen in re dubia cõsultius erit prouocatori, si fuisse proditorem dicat. Fuit enim quãdoq;, tametsi in præsentia non sit. Cum tecum de contractu aliquo uerba fecissem, conuenissetq́; inter nos de pretio & lege contractus, solumq́; superesset ut sequenti die rem documento publico perficeremus, interimq́; pœnituisset, tu me his prouocas, quòd tali die uti conueneramus non uenisti,

testatio-

testationemq́; contractus non perfecisti, iniustè improbeq́; à te factum est. Dixi non *sat prudenter conceptam formulam.* Si *enim respondero me iustè & licitè id fecisse, uera dixero, quoniam* Iure *ciuili quo utimur ante instrumenti confectionem permissa est pœnitentia. Satius itaque fuisset si prouocator me inhonestè, nec more boni uiri fecisse scripsisset.* Non *enim omne quod licet, honestum est.* Illud *quoque in animaduersione esse debet, ne qui prouocationis aleam generaliter subiuit, deinde se coarctet, specialemq́; iniuriam adducat, cùm posit quis in generali malam causam, in speciali bonam habere.* Ecce *te prouocaui tanquàm principis tui proditorem: tu simpliciter negas, ipse replico te proditorem, quoniam ad eius hostes clàm literas miseris.* Ergo *(tu rursus excipis) de hoc certemus: quanuis enim maiestatem læseris, si uerum sit nullas te literas hostibus dedisse, mihi causa excidendum erit.* Et *ut tandem finiam, hoc semper duelles fixum immotumq́; habere decet, ut si in literis aliqua sint uera, quædã falsa, constitutionem controuersiæ in ea solum parte collocent, quæ falsa non sit.*

Paul. l. contractus. C. de fi. instr.

l. non omne. de reg. iur.

An ex noua causa omissa veteri pugnari posit. XI.

SED *num qui certamen ex alia causa tibi indixit, ab ea recedere, & nouam capesse re ualeat?* Pone, *dixi te adulterum: tu negas, aliudq́; crimen mihi impingis. poteróne omissa quæstione adulterij, super crimine mihi obiecto*

iecto te prouocare? Et frequentius receptum est me non posse, nisi in priore querela uictum me fatear, herbámque dem. Ipse id adeò uerum esse arbitror, ut nec super obiecto crimine amplius decertari posse inuito reo existimem. Cum enim prouocator conuitij suomet iudicio iniustæ contumeliæ conuictus sit, licuit prouocato illi crimen etiam falsum obijcere. Nec enim iure nostro permissum est, ut Clodius quod (ille inquit) accuset mœchos, Catilina Cethegum. Sunt tamen qui arbitrentur ita demum id procedere, si par pari iniuria retaliata est, alioquin propter excessum defensionis modum pugnari posse. Exempli causa, Dixi te adulterum: tu respondisti, Non sum adulter, sed tu ille ipse adulter es, itemque fur, sicarius, & peculator. Egò replico, Quin igitur armis experimur? ostendam enim me nec furem, nec sicarium, neque peculatorem esse. Sed hæc mihi sententia nimium scrupulosa uidetur, nisi cùm de prima iniuria adhuc durat quæstio. Possum enim dicere, Ergo & te adulterum, & me eorum criminum innocentem armis probabo. Fieri tamen hac in re durior actoris conditio fortè censeretur, qui cùm coniunctim intendat, uidelicet aduersarium adulterum, se uerò eorum criminum innocentem, si alterum falsum sit, iniquam causam suscipiat. Ego tractatum hunc perquàm ambiguum arbitror. Cum enim prouocator in altera causa ius habeat, in altera prouocatus, uerisimiliter non minus ambiget numen istorum Mauors, quàm olim fecisse Iupiter dicitur, cùm cuidam lepori con-

l. edita. C. de eden.

l. uiro. ff. sol. ma.

arg. l. ut uim. de iust. & iur.

cesßis-

cessisset ut omnium canum morsus currẽdo euitaret: deinde eius promissionis immemor post aliquot annos cani, quem Cephalus ductabat indulsisset, ut omnes quos cerneret lepores apprehẽderet, incidissetq; forte in leporem is canis, tradunt enim Theon, Hyginus, & Germanicus Iouem nescium quid faceret, ne manifesto mendacio teneretur, utrunq; inter astra collocasse. Quo exemplo ego censerem utrunq; ad inferos detrudendum. Satius itaq; fuerit si disiunctiuè actor respondeat, quòd tum sufficiat alterum uerum esse.

Modus denuntiationis in certamen, & an procurator admittatur. XII.

CONSVEVERVNT *autem prouocatores literas ad perduellem suum mittere, cum iniuriæ sibi factæ cõmemoratione uel expressione causæ de qua certandũ sit: additurq; his testatio, ut scilicet præfecto duelli exhiberi ultro citroq; missæ epistolæ possint, cui cùm disceptatio huiusce rei omnis permittatur, testatione uti consultius est, ut si quicquam negetur, in promptu fides esse posit. Quapropter ad subscribendum non quilibet admittẽdus est, sed solis rei militaris peritis, & qui adesse certamini possint, id munus credendum. Sufficere autem uiderentur duo testes, nisi quòd si ex amicitia uel alia causa aliquis refelli posset. Satius erit trium obsignatione uti, ut numerus, si usus ueniat, supplere posit, quod ex alicuius suspicione eleuaretur. Mittuntur sanè ipsæ literæ plerunque cum aliquo belli signo, quale est chirotheca*

uel pugio

uel pugio, per probatæ fidei nuntios, uel præcones exercituum, quorum relationi etiam fides adhiberi solet, non solum in his, quæ ad relationem epistolæ pertinent, sed etiam si qua huic mãdato adhærent: ut si dicat eum se non reperisse, uel repertum dixisse se certamen detrectare. & hæc enim mandato connexa sunt. Idem si non potuisse officio suo fungi affirmet, quia aliqua ex causa impeditus fuerit. Putauerim tamen quotiescunque de immodico damno ageretur, uix esse ut uni in causa capitali credatur, hacq; in re potißimum iudicis arbitrium uersabitur.

c. cum p.ro.ti.de appel.

l.iij.§.j.de test.

Sed an receptis literis debebit prouocatus aliqua testatione uti, ne uideatur scribenti consentire? Et iure nostro existimarem parum id referre, cum ex natura actus soleant hæ epistolæ ideò transmitti, ut eis tempore idoneo expreßim respondeatur, non ut mox postquàm in manus delatæ sunt tacita uoluntate approbentur.

l.si filiusfa.ad Maced.

Sed an per procuratorẽ prouocari quisquam in duellum poßit, uel prouocatus respondere? Et cum in causa publici iudicij procurator nulla ex parte admittatur tum propter rei grauitatem, tum quòd huiusmodi maiore diligentia indigeant, quam maximam unusquisque in suis rebus, leuẽ in alienis adhibere solet, existimauerim procuratorẽ nõ admitti, præterquàm si de aliquo articulo agatur ab ipso certamine separato. Qua ratione procuratorem iure constituam, qui cum perduelle agat quo potißimum loco certandum sit. Idipsum uerò pugnandum nec'ne sit, quoniam in eo summa questio est, in ipsorum principalium disceptatione uersabitur. Sed & quoties per optionem (quem campionẽ uulgò uocant) nobis pu-

An procurator admittatur.

§.ad crimen. de pub.iud.

gnare permittitur, toties & procuratorem cōstitui posse uero propius est.

Quid si quis neget se seruaturum formam. XIII.

CAETERVM *interfui quandoque aliquorum rixis, qui cum ob reuerētiam principis non auderent in eius agro certare, id egerunt, ut ubicunque extra eius principis ditionem hostem reperirent, comminarentur in eum se impetum facturos & duello experturos. Quid hoc casu prouocato agendum censemus? Et crediderim posse eum literis aduersarium suum admonere, minas illas furiosi potius hominis, quàm strenui equitis more dictas esse: & ideò si secum duello experiri uelit, obseruata à maioribus formula illum uti debere. Nec enim æquum esse ut ipse prouocatus continuò in armis ex tam generali incertaq; prouocatione uitam ducat. Nam sicut iure Quiritiū potest reus actorem, qui generaliter in iudicio quicquam intenderat, ut ab actione cesset, aut specialiter quid sibi uelit declaret, compellere: ita arbitror & hoc casu prouocato licere, in id actorem adigere ut certa forma experiatur. Quòd si prouocator in sententia permāserit, ineptamq; petitionem mutare noluerit, quoniam hic non ex iure manu consertum, sed magis ferro (ut Ennianum carmen interim usurpem) & uiolenter agit, poterit ui maiore cogi, & capta occasione quandocunque prouocato uisum fuerit, appeti. Quis enim iustè eum non credat superatum, qui maxima temeritate legem duelli spreuit, qui*

summa

ſumma ſtultitia in cõtinuo armorum terrore perduellem detinere credidit, cùm ipſe interim ſecurus oſcitãsq; ageret? Poterit *& prouocato aliter officio iudicis conſuli. Si enim communi principi expoſuerit ſe ea forma prouocatum, ut incertus ſit quo tempore, & quo loco pugnandum ſit: ad hæc abſque eius auctoritate id factum, uererią; ne etiam ſi ſe defendendo prouocatorem ſtrauerit, in legem committat, & ideo ſuis rebus prouideri poſtulet: partes principis erunt, ut ſi in caſu legis duellicæ prouocator ſit, eum compellat ſeruata legis forma negotium proſequi: ſi non ſit, iubeat abſtinere: & ſi probabilem metus cauſam ſubeſſe uiderit, prouocato famuliam gladiatoriam concedat, quæ pro eius defenſione expenſis prouocatoris excubet. Qua de re & infrà diſſerturus ſum.*

gl. l. fin. C. de erog. mili. ann. l. xij.

Interim non licet ſe offendere. XIIII.

POSTQVAM *inimicitias miles perduelli ſuo denuntiauerit, chartulamq; ad illum miſerit, in confeſſo eſt interim alteri non licere, alterum quoquomodo inſequi, donec in ſtadio conſtituto tempore concurrerint. Denuntiatio enim duelli more militari ſecuritatis publica fide conceſſæ uim habet: quæ conſuetudo duplici ratione uidetur approbari.* Nam *iure gentium abſque indictione denuntiationeq; nullum licitum eſt bellum.* At *qui aliquo ſe loco certaturum profeſſus eſt, extra illum locum abſque noua denuntiatione pugnare non poteſt.*

l. ex hoc iure. de iuſt. & iur. c. pro hum. vi. de hom. l. vj.

Sed & qui duellum denuntiat in id ex natura actus fidem suam obligare uidetur, ut eo in loco decernat in quo conuenerit. Nam & Iure ciuili pendente lite nil innouandum est, sed legitimus finis expectādus. Soletq; uulgò dici, Via quam elegisti ea tibi pateat. Si quis igitur in perduellem suum interim impetum fecerit, is & proditionis & uiolatæ fidei reus meritò habebitur, et quanti omnino intererit iudicis officio damnabitur.

Quid si prouocatus latitet, uel nolit respondere. XV.

SED quomodo actori cōsuletur quoties quis latitat ne prouocetur, uel prouocatus respondere abnuat? Et si de his casibus agatur quibus duella prohibita sunt, nulla est dubitatio ei non consuli qui iniustè huiusmodi telam ordiri audet. Tunc ergo probabiliter dubitabitur, cùm lex duellum concedit. Et in latitantem hæc remedia inuenta sunt, ut in eius domicilium prouocatoriæ literæ per nuntium deferantur: dein in comitatu in quo uersari solet loco publico chartulæ ipsæ proscribantur, uel per præconem edictumq; aduocetur: postremo eius tribuno uel iudici denuntietur, ut latitantem admoneat. Quibus sic peractis si in tenebris uersari perseuerauerit, tunc tanquàm contumax existimabitur, eritq; eius opinio apud strenuos milites leuior. Quæ infamia, si ille intra annum sui copiam fecerit, certamenq; suscipere non abnuerit, abolebitur. Id'que exemplo primi decreti dicendum arbitror, quo in reum contumacem interloqui

l. hoc autē. ff. ex quib. cau. in poss.

prætor

prætor solet, in possessionem bonorum actorem mittendum, & nihilominus eo copiam sui intra annum legitimum'ue aliud tẽpus arbitrio iudicis faciente iusq; suum prosequente restituitur. In prouocatorijs autem controuersijs iccirco expectandus annus non est, quoniam post denuntiationis acceptationem non nisi semestris instantia eis more militari constituta sit. Si uerò prouocatus literas quidem recepit, sed respondere abnuit, existimauerim & eum uarijs modis cogi posse. Et in primis post congruam moram decernet iudex ni responderit, eum infamia facti notatum censeri: quam abolere non poterit, nisi deinde prouocatoris partes ipse sustineat. Poterit & sub pœna confessi criminis illi mandare ut se defendat, uel culpam suam agnoscat. Poterit & comminari se militaria insignia ceu ignauo militi adempturum. Quòd si prouocatus semper litem defenderit, sed statuta die sine legitima causa in stadium non uenerit, pro confesso conuicto'que habetur, causamq; sine spe restitutionis omnem amittit: nimis enim magna hæc est contumacia. Qua de re infrà quoque aliquid attingam. Sunt qui hosce contumaces in tabellam pingi curent, iconicasq; eorum imagines secum deferant cum aliqua exprobratione. Sunt qui eorum gentilitia insignia inuersa deferant, uel sub equi caudam annectant. Sunt qui uexilla uersa hasta per puluerem trahant. Sed hæc non nisi eo casu concedenda sunt, quum prouocator in stadio comparuit, & reo contumace per iudicem obtinuit eum pro confesso & uicto esse: non enim ex leui contumacia tantum infamiæ quenquam subire æquum est.

l. si finita. §. Iul. de dam. infe.

l. si prius. de op. no. nun.

Quando prouocatus detrectare poßit. XVI.

VIDENDVM *nunc est quibus se exceptionibus tueri prouocatus poßit, quibusq; casibus in duellum prodire non teneatur. Et generaliter potest quilibet se excusare, & se in certamen proditurum negare, profiteriq; se Iure ciuili non ui bellica cum aduersario acturũ. Cum enim lege Euangelica, atque Pontificum: cum item Iure ciuili prohibita sit monomachia, non est quisquam cogendus aduersus legem in apertum se periculum immittere: nec ex nostratibus iuriscõsultis quisquã hactenus fuit, qui in hanc sententiam pedibus non iret. Lege quoque Longobarda qua aliqui casus excipiuntur, hi solum sunt obnoxij, qui ea lege se uiuere profitentur: qui uerò ius Quiritum eligunt, tutò se excusare poßunt. Vetus adagium est, Omnia prius experiri, quam armis sapientem decet. Cum ergo tot magistratus, tot leges, tot pragmatici constituti publicè sint, ut ius suum unicuique reddatur, quid opus fuit barbaro hoc more, armis id petere quod iure & consilio peti potest? In eo se plurimũ exercuerunt ueteres, ut publicæ utilitatis causa liberis hominibus ciuitas repleretur: at hoc more ob ciuilem discordiam facile uacuaretur, cùm ex duobus strenuis alter necessariò amittendus sit. Adde quòd cùm olim more pecudũ uiueretur, et imbecilliores fortioribus succumberent, deorum munere constitutæ sunt urbes, & hominum conuentus, & Iura inter eos promulgata, ne quisquam*

In l. ex hoc iure.

quiſquam alteri obnoxius eſſet, atq; ex æquo omnes agerent: qua concordia quæuis puſillæ res in immenſum creuêre. Quapropter huiuſmodi prouocatores ceu ſeditioſos uiros, & diſcordiarum in ciuitate ſua auctores, putarim è Republica eijciendos eſſe. Quid enim minus honeſtum eſt, minusq́; bono uiro conuenit, quàm id certamen ſuſcipere, in quo qui fortè ſuccubuerit ceu ſacer & abominabilis Euchariſtia priuetur, cõmunemq́; canibus tumulum ſortiatur? Neq; enim religioſo loco ſepeliri, aut myſtico pane ali hoſce pugnatores leges ſinunt. Qui uerò bona fortuna uſus uicerit, & ciuem manu occiderit, ſi non annuente communi principe prælium indictum proponatur, publico iudicio homicidij reus eſt. Neque enim pacta priuatorum iuri publico derogare poſſunt, & membrorum ſuorum nemo dominus eſt. Et ſicut ſibiipſi mortem conſciſcere ſaluis legibus nemo poteſt, ita nec alteri id iuris concedere poteſt. Sed uerum eſt quod Satyricus poëta inquit:

l.j.C.de ſedit.

d.c.monomachiam.

Dixeris hæc inter uaricoſos centuriones,
Continuo craſſum ridet Vulpennius ingens,
Et centum doctos curto centuſſe licetur.

Cum igitur huiuſmodi dæmonum mancipia iam diu animam Chriſtiana lege perdiderint, ſinamus eos etiam uitam quamprimùm amittere, & interim diſputemus quibuſnam alijs exceptionibus tueri ſe prouocatus, etiam ſalua eorum barbara conſuetudine ualeat.

Ex tempore, ex loco, ex Iudice propter ſuſpicionem excipi poſſe. XVII.

ET SICVT in iudicijs exceptionum aliæ dilatoriæ sunt, quas antiqui trãslationes uocabãt, aliæ peremptoriæ, quæ præscriptiones dicebantur: ita in hoc tractatu aliquas defensiones reperire est dilatorias, quæ ex loco, tempore, uel iudice oriuntur: alias peremptorias, quæ uel ex persona prouocatoris, uel ex persona prouocati uires accipiunt. De singulis igitur quibusque breuiter agendum. Et ex tempore rarò cõtrouersia oritur, cùm constet diebus festis licitè duellum recusari: tum enim sacris rebus ex lege Christiana indulgendum est. Ex loco & iudice frequens disputatio intercedere solet, cùm prouocator iudicem sibi suspectum, uel locum non tutum esse asserit, reumq; culpæ uel doli notat, quòd bona fide non elegerit: contrà reus iustè se elegisse ait, cum poßit prouocator illuc fide publica accedere. Solentq; militares uiri huiusmodi exceptionem uix admittere, quòd pugnandi audaciam retundere uideatur: commemorant'que plura exempla quibus etiam in hostium castra à strenuis & ingentis spiritus uiris itum sit. Ego rem hanc ab arbitrio iudicis plurimam uim trahere arbitror: nec enim fragilitati cautionis etiam si fide publica facta sit, paßim fidendum est. Promisit Annibal impunitatem militi Romano, qui cum elephante se committeret, & tamen uictorem cum manubijs domum redeuntem per equites intercepit. Promisit Otho Moguntiaci antistes, si Francorum comes Albertus Ludouici Cæsaris hostis secum ueniret, aut principi irato eum conciliare aut sospitem in præsidium sistere:

Ex tẽpore.
Cap. j. de treug.
Ex loco.
Ex Iudice.

ſtere: & egreſſum cùm per cauſam prandij rurſus in arcem duxiſſet, quaſi tum iureiurando defunctus hoſti amicum, fidemq; ſuam prodidit. adeò periculoſum eſt fidem alterius ſequi. Cum ex regni proceribus quendam Alphonſus Terraconenſis odio proſequeretur, & ad ſe per nuntium accerſitum arbitraretur non uenturum, aucupij prætextu, cum magno falconum & accipitrum nu mero proximus arci in qua is ſedes habebat acceßit, & ut ad ſe ueniret impunitatem illi fide publica ſub iuriſiurandi religione ſpopondit. Mox credulum, & nequicquam Deos inuocantem cruci affixit, hoc cauillo: Cùm tu ſepißime fidem mihi fefelleris, iniquo animo pati non debes, ſi ſemel & nunc tantum quod tecum pactus ſum nec ipſe obſeruem. Arbitrandum itaque amplius eſt, & ex ueriſimilitudine ſuſpicionis admittenda uel reijcienda exceptio, nec enim hac in re quicquam conſtitui in uniuerſum poteſt. A loco quoq; ea controuerſiæ ſpecies deducitur, cùm prouocator neminem ex principibus re perit, qui ius in agro ſuo pugnandi fide ſua exhibere ue lit, & is hoc prætextu perduellem ad Turcas uel Saracenos perducere conatur. Iuſta enim eſt prouocati recuſatio, qui ad communes hoſtes iturum ſe negat, nec eorum fidei credere tutùm arbitratur. Cum enim duelli is iudex ſit, qui ſecuritatem agri promiſit, iuſtè quilibet Chriſtianus negat arbitro alienæ ſectæ diſceptatore uti. Huiuſmodi enim uiri non ſolum apud nos infames ſunt, ſed etiam Pontificum edictis abominabiles, ut cum eis nullum nobis poßit eſſe commercium, nulla familiaritas uel cõiunctio: quippe lex iubet eos eſſe extra eccleſiam,

A loco.

l. ſi quis. C. de Iudæis.

cap. ad proban dũ. de Iudæis.

cap. ad mensam. xj. q. iij.

id est congregationem nostram. Salomon quoque in Parabolis: Homini, inquit, alterius legis ne confidas. Vt igitur ad profanos impiosque accedere nemo cogitur, ita nec ad deserta incultaque loca, qualia sunt, Hercinio Arduenoue saltu: in his enim syluis, non iusti milites, sed insessores uiarum, latronesque solent decertare: meritoque prouocatus locum ad quem accedere turpissimum est, euitabit. Nam si arbitro ad inhonestum locum aliquem citanti impune non paretur, quanto magis hoc in casu idem dicendum est. Quid enim si arbiter me in lupanari uel popina adesse iussit? Cum Antigonus rex Macedonum Antagoram poëtam in popina deprendisset, gulamque ei exprobrasset, Homerumque haud unquam tali loco ab Agamemnone repertum diceret: Respondit Antagoras, Haudquaquam, ô rex, tam sordida leuisque cura Agamemnonem tangebat, ut istuc descenderet, uisurus quid coqui, & eorum asseclæ cantores in olla haberent. Debet igitur quisquis uel egregijs maioribus ortus, uel suapte uirtute nobilis id potissimum cauere, ne inhonestum locum adeat, quod maxime in duello obseruandum est: cùm more militari receptum sit, ut frequentibus in oppidis assistentibus principibus uiris sub fide publica manus conserant, quòd scilicet pro fama & honore, & ut magni eorum spiritus innotescant magis decernere uideri uelint. quàm pro odio & ultione, quæ infirmorũ animorũ affectus esse solent.

l. si cũ dies. de arbit.

Quæ exceptiones refellant prouocatorem. XVIII.

Ex persona sua refellitur prouocator, quando perduellis eũ allegat sceleſtũ eſſe uel infamẽ. Qui enim huiuſmodi criminibus notatus eſt, aduerſus eũ, qui integræ famæ ſit admitti nõ debet, tum quia impar, tũ quia tales ab armata militia repellũtur. Adde quòd etiã iure noſtro ſicarij, peculatores, fures, idq; genus improbi uiri ius quẽquã accuſandi nõ habent. Quis enim admittat quenquã de iniuria ſibi facta cõquerentẽ, qui ipſe alios ſoleat hiſdẽ malis inquietare? Nec enim lex iuſtior ulla eſt, Quàm necis artifices (ut inquit Ouid.) arte perire ſua. Si quis itẽ crimina militaria cõmiſerit, iuſtè (ut arbitror) cõfutabitur. Quid enim ſi trãsfuga quis fuerit, uel ſeditioſus, uel proditor, uel ignominia miſſus, uel deſertor, uel periurus, ſacramẽtiq; militaris cõtẽptor? Itẽ qui dominũ in prælio deſeruerit, qui cũ cõmanipularibus in aliquod delictũ cõſpirauerit, qui in exploratione colluſit, qui lenociniũ exercuerit, uel negotiationẽ militibus iure prohibitã, & ſi qua ſimilia: is enim tãquàm nõ integræ famæ ſit, nõ eſt admittẽdus ut aliũ prouocet. Sed an ſufficiat eũ ita uulgò haberi, an uerò requiratur ſentẽtia iudicis eſſe cõdẽnatũ? Et uideretur pro ſceleſto quẽquã nõ haberi, niſi poſt rẽ iudicatã. Et iure ciuili id ita eſſe dubiũ nõ eſt. Sed cũ etiã is cuius opinio apud graues uiros onerata eſt repellatur, putarẽ ſi quis taliũ criminũ reus habeatur, uulgoq; male audiat, in eadẽ cauſa eſſe, ac ſi dãnatus eſſet, idq; iudicis arbitrio diſcernẽdũ. Nã & miles qui ſtatus ſui controuerſiã patitur, tametſi re nõ iudicata, interim pro pagano habetur. Et qui ignominia miſſus uel exauctoratus eſt, licet à ſuo

iudice

c. j. de accuſ.

l. ij. de re mil.

l. j. §. integer. ff. nil no.

l. athletas. in fine. ff. de inf.

l. qui ſtatus. de re mil.

l.iiij. §.qui ignominia. ff. eod.

iudice deinde absoluatur, amplius in album recipiendus non est. Existimauerunt tamen aliqui si de crimine læsæ maiestatis agatur, huiusmodi exceptioni locum nõ esse, quoniam specialiter eo in iudicio id proditum sit, ut ad prosequutionem qualescunque admittantur, cùm L. Sergij Catilinæ coniurationem in remp. factam Fuluia impudica mulier detexerit, & consulem M. Tullium in eius indicium instruxerit. Sed tamen hac in re nos aliter sentimus, cùm lege Longobarda si hoc de crimine contendatur, qui impar est, per optionem (quem uulgò Campionem dicunt) pugnare debeat. Vnde apparet & hoc quoque in casu imparem repelli, nisi cùm æquè digno optione armis decernat: nam & quò grauiora delicta sunt, eò lex huiusmodi congressus magis abhorret. Quoniam graue & impium (inquit Longobardæ legis auctor Rotharis) uidetur, ut magna causa sub scuto per pugnam dirimatur. Et quanuis iure Romano ab accusatione perduellionis etiam indigni non arceantur, haud tamen ideo censendum est huiusmodi uiros in monomachia admittendos, in qua non de accusatione, sed etiam de criminis ipsius probatione & quidẽ absurda agitur.

l.in quæstionibus. ff. ad leg. Iul. maiest.

l. fin. de malef.

l. j. qual. quisq. se. def.

Quid si sit spurius. XIX.

SED nunquid spurius ceu infamis recusari in duello poßit? Et uideretur iustè repelli, cùm hoc hominum genus de facto notetur, lexq; Pontificũ eos fidei fluxæ, & militiæ nõ idoneos existimet, uulgoq́; uideamus gẽtilitia insignia nulla illis nisi cum transuersæ lineæ nota concedi. Nam &

c. si gens. 56. dist.

& filij appellatione non comprehenduntur, quoniam lex non certo parente natos, sed sine patre, & ambiguis natalibus interpretatur, ab honoribusq́; tanquā uiles & dedecore operti repelluntur. Sed tamen hac quoq; in re deferendū consuetudini est, quæ cùm spurij nō proprio delicto, sed aliena laborent culpa, nimirum parentum fœditate, in militiam nomen dare eis permisit. Vnde nec pugna singulari æquum est eos reijci, si tamen cætera probi uiri, bene educati ingenio manúque prompti sint, iniuriamq́; suam prosequutum eant. Nam & nostra ætate uidimus, doctoresq́; nostræ professionis habuimus Iureconsultos primi nominis, pudendis tamen ortos natalibus. Legimusq́; in historijs Arnulfum, qui primus & ante Othonem ex Gallia in Germaniam imperij titulum transtulit, ex Caroli Magni pronepotibus spurium fuisse. Fuerūt & in Cypro Reges, fuerunt ubiq; etiam adprobatissimi duces non absimilibus orti natalibus, ut uerissimum sit illud Platonis oraculum, Seruos à regibus, reges à seruis oriri. Et quæ de spurijs dicta sunt ut à duello non prohibeantur, multo magis locum in his sibi uendicabunt qui natalibus à principe restituti sunt: his enim nulla nota impingi potest.

Quid si prouocator semel uictus fuerit. XX.

SED quid de his censendum qui in duello semel decertarunt, & uicti sunt, num iterum poterunt admitti? Et sicut calumniæ causa condemnatus iterum in noua querela auditur:

auditur:

auditur : ita & hoc casu dicendum aliquibus uideretur, si modo suam suorum'ue iniuriam ultum eant. Contrà sentiunt omnes : quoniam quisquis calumniæ reus est, ex edicto prætoris infamia notatur. Superius autem à nobis definitum fuit quisquis ex culpa sua famosus sit, siue iuris, siue facti nota fœdetur, ab hoc certamine repelli. At qui semel hac pugna superatus est, ceu iudicio diuino dãnatus, ineluibilẽ calũniæ maculã sibi inurit. Posset tamen alia sententia quibusdã casibus obseruari, ut in armillatis qui uirium ostẽtandarũ causa, uel amoris furore acti decertarunt : nec enim hi iudicio diuino calumniæ rei dici possunt, qui de ea re certarunt de qua iudicium nullum esse poterat. Idem ferè arbitrarer in eo qui periculum armorum non fecit, sed priori querelæ sponte renuntiauit : hunc enim alia in causa etiã aduersus eundem hostem audiendum arbitror, dum tamen prioris controuersiæ damna illi resarciat. Quippe multum interest inter armis superatum, & eum qui propria confeßione iniquæ causæ renuntiauit: cum hoc enim mitius agendũ.

l. qui iudicio. de accus.
l. j. de infam.
l. cũ qui. de iure iurand.

An vno prouocato alius interim prouocari poßit. XXI.

HINC *quoque consequens est, ut si aliquem ad certamen prouocauero, & interim antequam dies uenerit aliũ alia ex causa prouocem, pugnam detrectare illi licitum sit: quoniã donec priori cõtrouersiæ impositus sit finis, nouã incipere nõ decet. Si enim cùm posteriore succubuissem, isq; iure belli me manu captum haberet, posset qui prius*

prius prouocatus est me uendicare, & quodam quasi euictionis iure mihi manum inijcere, & ut secum qui antiquius ius habet decertarē compellerem, uictumq́; in leges suas cogere, quo casu alterius uictoria cassa inutilisq́; efficeretur. Constat que præiudicij exceptionem, non solum tunc obseruandam cum de eo constet, sed etiam si quo casu constare poßit. Et hæc quidem more militari magis introducta credere par est, quàm ut legibus ullis probari poßint: cùm in pignoribus solum id constitutum sit, ut qui tempore prior est, idem & iure potior habeatur: in actionibus uerò personalibus is præferatur, qui manum prius iniecit dominiumq́; acquisiuit, tametsi alius antè contraxerit.

l. fundum. de except.

l. quoties. C. de rei uendi.

Quid si noua exceptio superueniat. XXII.

NEC enim nouum est ex his quæ interim superueniunt aliter quandoque atque aliter constitui. Finge aliquem illustrem equitem in duellū hostem suum prouocasse, deinde interim infamiæ nota aspersum, an prouocatus sibi indictam pugnam seruare tenebitur? Et dubium non est non teneri: quoniam huiusmodi promißio hanc habet conditionem, Si eodem in uitæ tenore permanseris. Nam & miles tametsi in numeros accitus, ex nouo delicto manipulo expungitur: & qui uxorem aliquam se ducturum iureiurando sanxit, si ea interim stuprum patiatur, promißione soluitur. Possentq́; huiusce rei innumera exempla adduci, quæ otiosis recensenda omitto.

cap. quemadmodum. de iureiurand.

In l. num quis. de solut.

Prouo

Prouocati perſona ſemper cenſetur approbata. XXIII.

ILLVD generaliter admittendum eſt, omnem hanc indignitatis quæſtionē reſpectu prouocantis locum ſibi uendicare: cum uerò de prouocato agitur, irritam & ſuperuacaneam eſſe. Qui enim famoſum aliquē, uel ſcelestum inuitat, detrectare eius congreſſum non poteſt: habet enim quod ſibi imputet, qui huiuſmodi uirum compellauerit. Nam & iure noſtro cautum eſt, ut quiſquis in iudicium inteſtabilem aliquem uocauerit, quales ſunt quos uulgò bannitos, quosq; excommunicatos uocamus, eorum perſonam ceu liti proſequendæ legitimam approbare cenſeatur. Sunt abanniti qui in annuum exiliū miſſi ſunt cædis perpetratæ cauſa, quod Græcus ſermo, ut Homeri interpres Euſtathius auctor eſt, ἀπενιαυτισμὸν, quaſi abannationem dicas, conformi Latinis nomine appellat. Sunt autem hi exules capite diminuti. Et ideo integræ famæ miles tales in certamine auerſari licitè poterit. Quamuis enim ſententia eius à quo damnati ſunt, extra territorium, ſuæque iuriſdictionis fines impune negligi poßit, cùm tamen notam infamiæ ingerat, perſonamq; ceu inteſtabilem afficiat, ſatis putarem ubiq; locorum pro ſceleſto & reprobo homine hunc haberi.

l. de pupillo. §. ſeruo. de op. no. nunt.

Bar. l. cunctos popul.

Qui prouocari non poßint.

XXIIII.

Ex per

EX PERSONA rei oritur exceptio, quoties is se talem esse asserit, ut prouocari non debeat: quales sunt initiati, quos clericos uocamus. Cùm enim arma clericorum sint lachrymæ: cùm item summus Pontifex eis specialiter prohibuerit ne in duello certarent, aut certantibus spectatores adessent, ius fasq; est eos hac ex causa non inquietari. Quapropter in his urbibus, quæ summo Pontifici aut sacris Antistitibus subijciuntur, non debet unquam monomachia concedi. Mirum tamen est quòd Otho Imp. lege Longobarda, si ecclesia aliquam cõtrouersiam habet, cum aduersario per duellum litẽ dirimi iussit: licereq; sacerdotibus optionem constituere, sanxit. Quam absurdißimam legem interpretatione pleriq; restringunt, ut solum eo casu locum habeat, cum de re prophana prophani hæres ecclesia litigat. Ego huiusmodi constitutionem de albo abolendam arbitror, qui sciam non licere Cæsari quicquam de rebus ad sacerdotes pertinentibus edicere. Igitur ut iusta est clerici pugnam deprecantis excusatio: ita & sapientiæ, literariæq; cuiuslibet profeßionis doctoris eadem ratione admittenda est, siue militis prouocantis dedecus, siue profeßionis diuersitatem, siue personarum imparitatem respiciamus. Nec enim ullus armato homini honor est, si inermem prouocet: sole perustus, umbraticum: corporeis laboribus assuetus, sedentarium: pinguis & bene curatus, tenuem atq; emaciatũ. Poteritq; doctor hostili impetitioni sic respondere: Vt tu me tuis armis in certamen prouocas, ita ego te iure manu consertum in arenam meam,

ca. j. de cler. in duel. cer.

l. fin. qual. se quisq. def.

Quid in doctore.

id est coram magistratibus uoco: quo in loco armis meis, nimirum libris & doctrinarum auctoribus, ostendam quantum artes tuæ nostris sint inferiores: faxoq; ut, quod summus omnium oratorum dixit,

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.

Nam quantum ad arma bellica attinet, cum his nos nihil commune habemus, qui Palladis & Musarum studia, non furiosissimi illius dei Martis profitemur. Qui hisce uerbis perduelli doctor præscripserit, rectè atque ordine dixisse censebitur: nec minus Martis tela retudisse iudicabitur, quàm Veneris olim Plato hoc Epigrammate:

Hæc Venus ad Musas, Me siccine temnitis? atqui
Tela acuens faxo filius ultor erit.
Cui Musæ, Has stolido nugas dic Cypria Marti,
In nos nanque tuus non habet arma puer.

An inconsulto Principe certari possit. XXV.

V IDETVR *& illa probabilis excusatio, cum prouocatus se ideò nolle certare asserit, quoniam imperator hanc ueniam concedere nolit. Iuris enim naturalis est, ut patriæ, & parentibus magistratibusq; pareamus, quod ius nulla armatorum consuetudine aboleri potest. Sed & militaris disciplina hoc requirit, ne Imperatoris sui iniussu liceat militi ab hoste prouocato extra aciem in certamen prodire. Extant apud ueteres Papyrij, Torquatiq; quamplurima huiusmodi exempla, quorum seueritas & si lenioribus uiris in expctẽda ultione paulò acerbior*

bior uideatur, non tamen dubium est quin publicè expediat disciplinam illam seruari. Quapropter & Modestinus, In bello, inquit, qui mandata non seruauit, capite punitur, etiam si res benè cesserit. Et hoc maxime obseruandum est, cum iusta ex causa princeps id indulgere abnuit, ut quia miles is rara aliqua uirtute insignis sit, uel supra cæteros ingenti animo, & cuius opera sibi usui esse poßit, iccircoq́; in apertũ discrimen eum prodire nõ patiatur. Si tamẽ ipse dum duellum sine dedecore detrectare desiderat, prohibitionẽ domini procurauerit, tunc arbitrarer haudquaquam sic excipientẽ audiri: nec enim eius qui prohibitum se allegat, audiri defensio solet, si ipse hoc affectauerit uel causam præstiterit. Eadem ratio eius habenda qui prohibenti subiectus amplius non est, uel militis qui à præfecto suo exauctoratus est: nec enim postquàm se ab eius domini potestate subtraxit, illius dicto audiens amplius esse compellitur, potestq́; pluris facere honorem suum qui ex detrectatione non parum læditur, quàm extincta clientelæ obsoletaq́; nimium iura.

l.iij. de re mili.

l.ij. in fin. si quis caut.

Quid in filiofamiliâs, si pater prohibeat. quid si consanguinei. XXVI.

SED quid in filiofami. dicendum, quem pater congredi cum aduersario prohibet? Et solent hac in re Centuriones patriam potestatem pilifacere: quoniam disciplina castrorum antiquior ciuibus Romanis charitate liberorum fuit. Hincq́; institutum ut in castrensibus poßint filijfam.

l. postlimin. §. filius. de re militari.

ſeparatum à cenſu paterno peculium acquirere: nam & pater qui filium debilitauit, pollicemq́; præcîdit(huiuſmodi murcos Latini uocant) ne militiæ nomen daret, ſeueriter puniendus eſt. Sed hæc quæ de legitima militia ex diſciplina ueterum introducta ſunt, ad reprobã hanc duelli conſuetudinem protrahenda non uidentur, cùm Iure naturali patri filius obſequi debeat: quod & lege diuina conſtitutum eſt, cuius obſeruatio maximè in his certaminibus religioſa eſt. Nec deficiunt ueterum exempla quibus apparet eos qui aduerſus parentum iuſſa, uel eis inconſultis ſpontaneam pugnam iniuerunt, cæſos uel malè perditos fuiſſe. Quod in Hectore Homerus, in Parthenopæo Papinius oſtenderunt. Sed & omnis doctrinæ parens idem Homerus Menelaum à Paride prouocatum ſic reſpondentem inducit:

l. cũ qui. co. tit.

Fac pater ipſe tui Priamus ſit fœderis auctor,
Sacra Ioui temerè uiolet ne fœdera quiſquam.
Nam genitis eſt fluxa fides, nec pactio curæ eſt.

Quid ſi conſanguinei prohibeãt.

Quid ſi conſanguinei & maiores natu prohibeant? Et non putarim id ſufficere, cùm tanta non ſit eorum auctoritas, niſi fortè duo inuicem conſanguinei de pugna ambigant: ad communes enim eorum gentiles pertinet, ut partes ſuas interponant, in concordiamq́; redigant, cum utercunque eorum uincatur iniuria, & dedecus ad eoſdẽ ſemper perueniat: maioreq́; exiſtimatione is erit, qui certamen ſuſcipere noluerit, ne cognato ſanguine manus polluat. Nam ſi lex Iulia Papia inuito denunciari cauſa teſtimonij dicendi aduerſus coniunctos prohibet, quanto magis cauſa duelli deteſtatio admittenda non

l. lege. de teſti.

non eſt? Scimus enim quàm horrenda apud antiquos fuere huiuſmodi certamina, quot tragœdiarum apud Græcos præſertim inde argumenta emanauerint: quamuis nec noſtra tempeſtate Etheocles & Polinices deſint, nec ſolum res gerente in Hiſpania P. Scipione Corbis fuerint & Orſua, cùm in præſentia inter fratres & patrueles maximè uigeant huiuſmodi odia, eò cæteris deteſtabiliora, quòd non de honore & fama, ſed de auaritia & pecunia, ferro tranſigitur. Sic & Catullus, Socer Generq́; perdidiſtis omnia.

Quid ſi ductor exercitus. XXVII.

DVCTORIS quoque exercituum aduerſus prouocantem non iniuſtam eſſe excuſationem nuper in hac ſpecie pronuntiatum eſt. Ferdinandus Daualus Piſcariæ Marchio Comum in Inſubribus exercitu à Carolo V. Imp. Franciſcoq́; Sfortia accepto obſidebat, cùm Ioannes Cabaneus, quèm Vandaneſium uocabant, Franciſci Francorum Regis præfectus ea lege urbem tradidit, uti ſalua ſibi ſuisq́; militibus, itemq́; ciuibus ſua omnia eſſent. Nec recuſauit ille, ſuaq́; fide ita futurum pronuſit: at ingreſſus Hiſpanus miles fruſtrà obnitente Daualo urbem diripuit. Eam rem iniquiſsimo animo tulit Vandaneſius, protinusq́; has literas ad Daualum exarauit: Quòd urbem Comum aduerſus pacta mihi tecum conuenta diripueris, diripi'ue à militibus tuis permiſeris, improbè, auarè, perfideq́; feciſti. Has literas nec reſponſione quidem dignatus eſt Daualus. Quæſitum eſt utrum ſaluo honore

certamen recusare potuerit? Et omnium consensu potuisse responsum fuit: quoniam non debet quisquam magistratus sibi demandatam prouinciam in casum dare, nec suæ fidei mandatum munus deserere. Quòd si interim hi durante magistratu in ius uocari non possunt, multo minus in duellum poterunt. Idq; maximè in duce belli obseruandum est, qui consilio magis quàm armorum industria hostes superare debet. Nam, ut inquit Euripides in Phœnissis, Cautus Imperator est, audace laudandus magis. P. Scipio cùm tanquàm parum pugnax incusaretur, Mater me imperatorem, inquit, non militem genuit. C. Marius Cymbrico bello Teutoni prouocanti, si cupidus mortis esset, posse eum laqueo uitam finire, respondit. Sic & diuus Augustus M. Antonio à quo prouocabatur, satis multas illi ad interitum patere uias. Complura sunt ueterum hac de re exempla quæ sciens prætereo. Illud non omittendū, cùm magistratu functus fuerit is qui prouocatur, tum defendere causam debet, interim dies Iure diffissus est.

l. iij. ad l. Iul. maiest.
l. pars lit. de iud.

Quid si alia iusta causa impediat.

XXVIII.

EX HIS igitur in eam sententiam adduci possumus, ut quoties iusta aliqua impedimenti causa subest, licere prouocato certamen detrectare arbitremur: non solum cùm princeps, dominus, pater, consanguinei prohibeât, sed etiam si inde graue aliquod damnum exoriri posset. Iustum quoque impedimentum extrinsecus quandoque accipitur,

accipitur, ut ſi mala ualetudine, uel ui hoſtili uel ſimuli cauſa retineatur. Sed & ſi à magiſtratu ſuo captus fuerit, & in carceribus ius dixerit, iuſta cauſa eſt ut ei ſuccurratur. Suntq; ſexcentæ in iure, quibus quis ne iudicio ſiſtat excuſatur, uel edicto prætoris propter iuſtam cauſam reſtituitur: nam multo magis in duello huiuſcemodi excuſatio recipienda uidetur, niſi tamen impedimentum ipſe procurauerit. quod & ſuprà docuimus.

Quid ſi iuuenis ſenem prouocet, integer luſcum uel claudum. XXIX.

IMPARITAS *quoq; iuſtā reiectionis cauſam præſtat, aliaq; eſt perſonæ, alia dignitatis. Sed de perſona in primis uidēdum eſt. Et ſi iuuenis ſenē prouocauerit, iure ſenex recuſabit certamen, cum huiuſmodi ingraueſcente ætate uiri ſoleant militia mitti, ueteranorumq; priuilegia adipiſcantur, ut meritò arma reſumere compellendi non ſint.* (l.j.C. de priuil.uet.) *Qua in ſententia Latinorum poëtarum præcipuus fuit:*

Si mihi quæ quondam fuerat, quaq; improbus iſte
Exultat fidens, ſi nunc foret illa iuuenta. Et *rurſus:*
O mihi præteritos referat ſi Iuppiter annos
Qualis eram cum primam aciem Præneſte ſub ipſa
Straui. & quæ ſequuntur. *Quamuis & quandoq; ſenes plurimū in uictoria polluiſſe propter rei militaris ſcientiā legerimus. Quod idem poëta in Darete et Entello oſtēdit. Sed is honor uidetur mihi ætati illi adhibēdus ut inuiti ad pugnam non compellantur. Federicus enim*

Imp. quadam constitutione sanxit, ne maior LX. *annis, aut minor* XXV. *in duellum prodire cogantur. Atque ita solent Siculi, quibus hoc lege cautum est obseruare. Mihi uerior est militaris Seruij Tullij disciplina, qui à* XVII. *anno usque ad quadragesimumsextum armis exerceri Romanos iußit, mox ceu emeritos sacramento solui. In Gallia tamen tradit C. Cæsar Camulogenum Aulercum ulla excusatione quanuis confectæ ætatis esset uti uoluisse, & pro terræ Galliæ libertate aduersus Romanos exercitum ductasse. Hircius quoque commemorat Vertiscum Remorum principem præfectum equitum, qui cùm propter ætatem uix equo posset uti, tamen consuetudine Gallorum neque ætatis excusatione in suscipienda præfectura usus fuit, neque dimicari sine se patiebatur. Homerus ut à munere rei manu gerendæ uacationem senibus præstat, ita à castris non esse summouendos uidetur arbitrari, quòd cæteros oratione incitare poßint, & cõsilio iuuare, carminibus hunc in sensum:*

Vcalegon Scæas simul Antenorq; sedebant
Ad portas, consulti ambo, populisq; uerendi.
Ob senium belli immunes, sed uterque disertus
Eloquio, quales argutæ æstate cicadæ
Per nemus inseßa dant dulcia carmina quercu. Quod *& idem poëta in Nestore ostendit.*

Quid si claudus uel luscus.

Et illa quoque imparitas in animaduersione esse debet, cùm prouocatus claudus uel oculo captus est, uel alio mancus mẽbro: debet enim prouocans & ipse pede claudicare uel cocles fieri, instarq; perduellis sui debilitari.

Fueruntq;

Fueruntq; qui se rei militaris peritos asserentes arbitrarentur, Cyclopis prouocatori non satis esse si lanam ob alterum oculum gerat, sed eruendum sibi omnino oculum: non enim æquæ conditionis esset cùm altero amisso alter illi superesset, prouocato autem nullus. Quæ sententia uidetur mihi sanequàm ridicula, & nõ illi absimilis quam quandoq; in facto uidimus reprobari. Crassus quidam & uentriosus uadimonio cum pumiceo & macro contendebat, seq; illum cursu præuorsurum asseuerabat, dum æquali meta pariq; lance omnia peragerentur. Deposito pignore, petebat uentriosus ut sicco tantum ponderis annecteretur, quanto ipse propter abdomen illo grauior esset. Contrà siccus uentriosum inedia & fame ita macerandum aiebat, ut subductiore aqualiculo leuior factus, æquali lance secum cõtendere posset. Sunt enim hæc nimiæ subtilitatis, & in lege XII. tabul. qua talio permittebatur, consensu doctiorum tacito usu abolita, ut elegãter apud A. Gellium Cæcilius iurecon sultus disputat. Expeditius itaque putauerim, ut si prouocator ipse captus oculo sit sibi imputet qui integrũ hominem compellauerit, preuidereq; debuit posse prouocatũ caßidẽ eligere utro maluerit oculo obtusam. Nec enim prouocãtis uitiũ prouocato obesse debet, quin arbitratu suo eligat. Quòd si prouocatus ipse tali uitio laboret, habebit unde se propter imbecillitatẽ excuset, cùm id iuris sibi cõpetat: alioquin & ipse sibi imputet qui certamen detrectare noluerit. Cum uerò per aliũ aliquis pugnare potest, tunc æqualitas magis requiri solet. Et si prouocatus alium optionem quàm luscum non reperiat, prouo-

cans non nisi habitu lusci pugnabit. idq́; aliquibus uisum & legi Longobardæ consentaneum est.

Quid in imparibus propter nobilitatem. XXX.

DE AEQVALITATE *quoq; dignitatis frequētißima altercatio est, cum prouocatus iccirco in pugna tergiuersari se posse arbitratur, quia prouocator gradu dignitatis inferior sit. quam excusationem fuerunt plerique qui nō admitterent. Cuius sententiæ uir militaris disciplinæ prudētißimus* Ioannes Iacobus *Triuultius fuit, qui cum magister militum* Francisci Regis *esset, exceptionem hanc in quodam uexillifero cataphractorum reiecit, cui gregarius pedes ut secum armis congrederetur diem dixerat. Cum enim & ille in albo militum nomen dedisset, nobilis existimandus erat: quoniam ex militia oritur nobilitas. Pone in prælio manu captum aliquem ab eo regem, nonńe iure belli eius militis tametsi mercenarij rex dedititius erit? Qui igitur cum rege pugnare potest, & cū præfecto inferiore pugnabit. Adde quòd cùm duellū probationis sit species, qua quis causam suā suorum úe nititur probare iustam esse, sicut à iudicio ciuili prætextu huius inæqualitatis non repelleretur: ita nec ab hoc certamine cui Deus præsidet repellendus est. apud Deum enim pari iure omnes agunt. Nam & si uulgò præscriptionem hanc admitteremus, raro singulari certamini locus esset, cùm reperiantur pauci omnino æquales. Siquidem hominum alij sunt honesti qui honoribus*

noribus & dignitatibus à principibus collatis præcellunt: alij generoſi quos patris, aui, progenitorumq́; ſuorum ſtemmata & imagines inſigniores faciunt: alij ſunt nobiles, quos fama uirtutis illuſtres per ora hominum effecit. Vnde quòd cognoſcantur, nobiles dicti. Apud Plautum enim, cæterosq́; antiquiores pro noto nobilis accipitur. Igitur uix erit aliquem reperire qui omnino triplici hac nobilitate riuali ſuo reſpondeat. Quòd cum ita ſit, ſatius eſt odioſam hanc & ſcrupuloſam exceptionem reijcere & in armorum iudicio eum nobiliſsimum ducere, qui maiores ſpiritus in perduellem ſumpſerit. Quid enim ad pugnatorem Plancus faciet, tumens (ut ille inquit) alto Druſorum ſanguine? nam & in iudicio clypei Achillei, Vlyſſes, Et genus (inquit) & proauos, & quæ non fecimus ipſi, Vix ea noſtra uoco. Iuuenalis quoque, Nobilitas uera eſt, atque unica uirtus. Arbitror itaque ueram Triuultij ſententiam, quæ tamen in quibuſdam caſibus temperanda ſit.

Quid ſi is prouocetur, cui iure naturali vel ciuili honor debeatur. XXXI.

ET IN primis qui ex edicto prætoris in ius ſine uenia uocari non poteſt, multominus prouocari in duellum poterit. Quapropter hi quibus naturali æquitate honorem præſtare debemus, à nobis minime in ſtadium ſunt trahendi. Non ſolum igitur parentes & patronos nō prouocabimus, ſed nec clienti beneficiario quem uaſſallum uocant, nec ſubdito dominum in pugnam arceſſere fas erit.

erit. Eum quoque à quo quis in armis eruditus fuerit, nefas est in id periculum trahere, cùm magistro non minor reuerentia quàm patri debeatur. Priuignus quoque uitricum hac in causa non lacesset, quoniam & is ab eo obseruari debet, nec ei fas est matris suæ maritum in necis periculum trahere. Quapropter nec auunculum in id discrimen adiget: nam & hoc ueteribus Græcis approbatum est, dum Meleagrum fabulati sunt materno titione extinctum quòd auunculos trucidasset. Vacationem certandi & hi habent, qui propter magnos honores in obseruatione subditorum esse debent, quales sunt consul, præfectus, prætor, proconsul, & cæteri magistratus qui imperium & coërtionem habent, & iubere in carcerem duci possunt. Quorum exemplo nostra tempestate potestates urbium non prouocabuntur, nec duces exercituum, nec tribuni militum, quos Columellas: nec cohortium præfecti, quos Capitaneos uulgò uocamus. Vexilliferi uerò, & metatores, quos Forerios dicunt, id iuris nō habent, cùm iurisdicendi auctoritas nulla eis concessa sit. Non ita est in præfecto castrorum, & is enim coërtionem habet & à principe constituitur: nam & codicillares hasce dignitates principes quoties designant, honores illis consuetos, & prærogatiuæ ius concedunt. Quare nō temerè aliqua illis nota ab his inurenda est, qui eiusdem imperij sunt, eidemq; regi subijciuntur. Generaliter quoque illud sciendum est, cùm magna sit & manifesta imparitas huic exceptioni locum esse. Nam cùm hostes à uerbo antiquo hostire dicti sint, quod æquare significat, unde & hostimentum æquatio

l. medicus. C. de prof. lib. x.

l. j. C. de in ius uoc.

l. j. ff. eo.

est,

est, nõ uidetur ferendum ut is qui apertißimè impar. est, maiorem prouocet. Tranquillus auctor est, cùm scortorum impudicorumq́; testimonia aduersus equitem Romanum à Claudio Imp. reciperentur, adeò eum indignatum ut in faciẽ illi pugillaria, calamariamq̂; thecam cum magno stultitiæ opprobrio obijceret. Quapropter si quisquam, tametsi in priuata fortuna generosus, ducem uel marchionem lacesseret, propter. euidentem inæqualitatem arbitror ceu maiora conditione sua audentem esse repellendum.

Dignitates nostri temporis. XXXII.

DIGNITATVM *autem nostri temporis uarij sunt gradus, quarum maximus est Imperatoris, qui priusquã corona insignitus fuerit, Rex Romanorum simpliciter dicitur.* Imperator. *Eodem gradu Francorum est Rex, qui nullo tempore Cæsari fasces suos summisit, nec nunc eius maiestatẽ obseruat. Cuius rei has adducunt rationes. Nam si uetera repetamus, Franci ipsi primũ à Sarmatis in Germaniam descenderunt, qua manu capta, Romano quoq; Imperio à Gotthis oppresso in Galliam fœdere cum Rom. legionib. quæ pro Rheno adstabãt percusso transiêre, sedesq́; sibi manu captas iure gentium constituêre. Demum post longa temporum interualla Clotario, seu ut quidam malunt, Theudiberto regi cum Iustiniano conuentum fuit(ne Gotthis quos Italia pellere Cæsar decreuerat Francorum arma auxilio essent,) ut æquo fœdere alter erga alterum ageret, nihilq́; prorsus Imperatori*

Rex Franc.

Franci.

Rom.

Rom. iuris in terra Gallia esset. Cuius rei Procopius est auctor. Quòd si recentiora respiciamus, cùm Gregorij V. Pontificis cōstitutione à Francis in Germanos translatus fuit Rom. Imperij titulus, nō est uerisimile id actū ut Frācus cui potius is honos ceu gentilitius debebatur, ipsi Germano subijceretur. Satis enim est si Gregoriana illa constitutione tantūmodo ablatum Franco dignitatis titulum interpretemur: cùm riuali suo eum subijci iniquum fuisset, nec Pontificum leges alienum ius soleant imminuere, maxime cùm quicquid humanis constitutionibus sancitum sit, diuino iure Francus plurimum polleat. Inungitur enim oleo diuinitus (si uera est fama) cœlo demisso. His proximi sunt cæteri Reges, quorum aliqui à Pontif. Romano inunguntur, ut Anglus, Siculus, Hierosolymitanus. Tumq; demum administrationem adepti creduntur, cùm aurea corona insigniti sunt: successitq; hæc loco diadematis, hoc est fasciæ lineæ, qua caput ueteres Reges cingebāt. Post hos gradu sequenti sunt Duces, quorum aliqui regali potestate decorati sunt, ut Mediolanensis, & Pannoniæ superioris, quam Austriam uocant, itemq; Burgundus. Atque ideo gentilitijs insignibus coronam ferre ius illis est. Aliqui non sunt, ut quos Rom. pontifices in Vmbria, Piceno, alijsq; Italiæ locis quandoque constituerunt. Hi cùm Pontifici deferre teneantur, nec soluti legibus sint, non coronam, sed birrum ostentant. Pone hos procedunt Marchiones, nomen Germanicum quod perinde ualet ac si magistrum equitum dicas, quoniam Marcam illi equum dicunt. Vnde Marcomani, equitatu pollentes populi: & Marobo

l.j. §. ueteres. de acq. poss.

Reges.

Duces.

Marchiones.

Maroboduus Rex cui corpus instar equi erat. nam & triplicem equitum ordinem, trimarcisiam à Celtis, qui in Brenni exercitu erant dictam, Pausanias est auctor. Marcare quoque uulgari idiomate Franci etiamnum, id est equitare usurpant. Sequuntur Comites, sic dicti quòd ex comitatu Cæsaris ad regendam aliquam Prouinciam uel eius partem mittebantur. Sed hæ dignitates Ducum, Marchionum, Comitum, quæ Carolo Magno eiusq; liberis rerum potientibus his conferebantur qui principis ipsius nomine administrabant, mox sub Germanis Cæsaribus in proprij iuris titulum transire cœperunt. His inferiores uulgò habentur quos Barones uocant, sic à grauitate, Græca deriuatione dicti. In Latino sermone ea uox nulla est, nisi quòd in uetustis spectationibus pro cognomine plerunque accipitur. Nam qui apud M. Ciceronem in Epistolis ad Atticum reperisse id nomen profitentur, docere non poterunt eo in loco hac de dignitate quicquam agi. Baldus inter iureconsultos nostrates primi nominis, hac dignitate omnes illustrari censuit, quibus à principe castrum seu oppidum aliquod cum mero & mixto imperio concessum est. Sed nobis alia est sentētia, qui sciamus & in Germania, & in Gallia solum barones dici, quibus super oppidorum iurisdictionem hæc dignitas specialiter concessa est.

Comites.

Barones.

Bald. ca. inno. tuit. de elec.

Sunt & Capitanei, sic Italo sermone dicti, quos Franci Vassos, Vassallos, Valuassores uocant, ut inde appareat Sarmaticam uocem esse, à Salijs ortam, qui Francorum progenitores fuere. Vnde & Lex Salica sumpsit appellationem. Sunt hi quibus merum & mixtum impe-

Capitanei.

Vassi.

Vassalli.

rium

rium in pago aliquo concessum est citra maioris alicu- ius dignitatis indulgentiam, beneficiarij scilicet princi- pum clientes. Et cùm in iure nostro ex recentiorum traditione quatuor sint dignitatum gradus, Superillu- stres, Illustres, Spectabiles, Clarißimi, in his ita distin gui solet, ut Rom. Pontifex, itemq; Augustus ipse Im- perator Superillustres habeantur: quo in numero & Francorum Regem collocandum censeo, cùm Impera- toris fastigium æquet, eiq; in regno suo obseruantiam nullam præstet. Cæteri uerò Reges illustres sint: quo in gradu & eos Duces constituendos arbitror, qui rega li potestate præfulgent, & legibus soluti sunt, nec ex fa cto Cæsaris potentiam formidant, ut Mediolanensis, Au striacus, Burgundus, Britannus qui & Brito est. Spe- ciosi existimãtur alij Duces, itemq; Marchiones & Co mites, & quos quidam Principes uocant, dum tamen ab ipso Cæsare dignitatem suam acceperint: nam quos inferioris loci principes constituerunt, in proximum gradum reijciendi sunt. Clarißimi Comites sunt à Du- cibus facti, & Barones & Valuassores, idq; genus pa- gani reguli. Illud constat, Qui sordidè, & illiberaliter, & absque armorum cultu æuum degunt, uel fortunis la psi sunt, hisce dignitatum gradibus deiectos esse censeri. Quapropter cum in Boijs & Liguribus plerique sint Marchionis, uel Baronis titulum sibi arrogantes, uitæ genere moribusq; ab agrestibus parum differentes, hos pro ignobilibus habendos existimauerim. Sed omnino hac in re multum consuetudini tribuendum, quæ plerun que non eadem ubique est. Quapropter in Gallia Mar- chionibus

chionibus præferuntur Comites: plurimum uerò principalis ipsa concessio pollet. Siquidem omnes dignitates ex supremi ipsius principis arbitrio pendent, qui si uelit, ea dignitate Baronem ornare potest ut Comitibus anteponatur, nihiliq; eam uulgarem sententiam facere, qua tradiderunt aliqui Comitē esse qui decem Marchionibus, Marchionem qui decem Baronibus, Baronem qui decem Capitaneis præsit. Inspiciendi itaque sunt dignitatum codicilli, & ex his dijudicandum uter utri præferendus sit.

Quid si maior ab inferiore prouocatur. XXXIII.

HIC igitur uidēdum si maior aliquis ab inferioris subsellij uiro, ut si Dux à Comite prouocatus fuerit, an iure pugnā detrectaturus sit. Qua in controuersia uidētur nobis quot capita tot esse sententiæ. Qui uulgari Lemouicum sermone, rythmisq; de monomachia conscripsit, non posse certamen detrectari asserit. Quam in sententiam accessisse uidetur Triuultius. Contrà, qui Longobardorum constitutiones interpretati sunt, existimauere: quoniam ea lege æqualitas requiritur, cautumq; disertè in ea est, ut ab inferiore prouocatus comes per optionem pugnare poßit: quod quid attinebat facere nisi lex huiusmodi nobiliorum prouocatores arceret? Paris Neapolitanus distinguit, ut si quis à quatuor progenitorum serie, hoc est ab abauo usque sit nobilis, quencunque etiam Ducem prouocare poßit, dum sibi illa-

tam iniuriam ultum eat: quoniam is propter contumeliam inferentis delictum ab eo pro legitimo pugnatore approbatus habilisq; factus censetur, alioquin cum eo congredi non poßit. Verùm hæc sententia iure nostro probabilis omnino non est, cùm offensor non magis argui poßit in duello prouocatum contumelia approbasse, quàm in iudicio: præsertim cùm illustres personæ iure nostro in criminali iniuriarũ iudicio per procuratorem causam suscipere poßint. His accedit, quòd duellum pro ueritate eruenda loco cuiusdam quæstionis & torturæ inuentum est. At aduersus illustres cæterosq; etiam clarißimos, nullus quæstioni est locus. Meritò igitur ego aliter pronuntiandum arbitror. Cùm enim inter ipsos dignitatum gradus, etiam aliquis sit ordo, eum qui in gradu eodem sit, licet inferioris ordinis, arbitror repelli à duello non posse. Quapropter comes à Marchione uel Duce non refutabitur: omnes enim spectabiles sunt. Si uerò inferiore gradu sit, propter imparitatem putarem posse recusari. Nec enim Valuassori uel Baroni negotium magnis marchionibus facere concedendum uidetur. Ei uerò qui ab usque abauis sit nobilis & in armis ætatem egerit, satis putarem permittendum ut cum clarißimis congredi posset. Cum enim illorum ultimus sit gradus, cùm & modica sit inæqualitas, hæc exceptio non omnino locum sibi uendicat. hacq; in re Paridem sequor.

l. fi. C. de iniu.

l. seueram. C. de dig.

An Rex Imp. prouocare poßit. XXXIIII.

Et

ET EX his quæ ſuprà attigimus poſſunt aliquæ controuerſiæ finiri, qualis illa, An liceat Regi Imperatorem in regni ambiguitate prouocare? Et ſi huiuſmodi ſit rex qui imperio Romano non ſubſit, Cæſareiſq; legibus ſit omnino ſolutus, licere arbitror, atq; ita plerique ſentiunt.

Sed an Rex coronatus ab eo prouocari poterit qui nulla corona inſignitus ſit? Et in facto dubitatum hac in quæſtione fuit. Cùm Renatus Andegauenſis Alphonſo prouocationis cauſa ſanguineam chirothecam de regno Siciliæ belligerans miſiſſet, duplexq; adducebatur exceptio: altera, quòd Renatus corona illuſtratus erat, Alphonſus non erat: altera, quòd Renatus poßidebat, Alphonſus titulòtenus regium decus habebat, ſed tamen iuſtam denuntiationem fuiſſe auctoritate prudentium receptum fuit: cùm corona dignitatem non augeat, & poſſeßio per Renatum apprehenſa ius Dominij, quod ad ſe pertinere Alphonſus affirmabat, deterius non efficeret.

Sed an comes qui nemini prorſus obtemperat & loco ſupremi principis habetur, poßit ducem prouocare? Et ſi in longa huiuſce iuris poſſeßione iam fuerit, arbitrarer id iuris illi competere: alioquin qui de facto ſe exemit, & ſui ipſius quoddam quaſi furtum principi ſuo fecit, non ideò melioris erit conditionis.

Sed quid in his cenſendum, qui in aula palatina uarijs funguntur muneribus? quales ſunt Præfectus prætorio, quem Franci Magnum coneſtabilem uocant: Magiſtri militum, quos Mareſchiallos: Primicerius cubiculi, quem Magnum camerariũ: Protoſpatharius, quem Magnum

Quid de palatinis.

doct. in l. j. de offi. eius cui.

scutiferũ ipsi nuncupãt? & cùm iure nostro definitum sit quibus quisque dignitatum gradibus emineat, ex prædicta distinctione decidendum erit. Quid si miles origine rusticus nobilem, qui tamen nullo dignitatis gradu honestatus sit, prouocet? Et si adhuc sacramento solutus non sit, nulla est nobilis certamen deprecantis excusatio: quandoquidem quod ipse ex progenitorum sanguine consequutus est, miles propria uirtute partum habet. Militia enim hominem nobilitat, & fortißimi ex rusticis milites oriuntur, ut Fl. Vegetius scribit. Cuius rei apud ueteres clarißimum exemplum in C. Mario fuit. Ex recentioribus Catamelata, Nicolaus Picininus, & plerique alij ab aratro ad arma feliciter transiere. Si uerò miles sacramento solutus est, & honestam mißionem habuit, idem iuris arbitror: consequitur enim ueteranorum priuilegia. Quòd si missus est quia amplius Respub. eius opera propter confectã pacem uel alia de causa non indigeret, nõ certabit, nisi saltẽ per decenniũ militasse probetur. Qui enim decennio cum laude uirtuti alicui operam dederit, nobilitatẽ acquirit. Atq; ita etiam Paridi uisum est, cuius sententiã nos probabilem hac in re arbitramur.

Bar. l. quotiẽs. C. de dig. lib. xij.

Quando liceat dare campionem.

XXXV.

CVM superius plures à nobis casus annotati sint, quibus licitè prouocatus certamẽ detrectat, dubitari uerisimiliter potest, nunquid per alium saltem tutelam sui procurabit, & quod uulgò dicunt campionem dabit? Et in lege

Longo

Longobarda probatur quoties ad duellũ prouocatus impeditũ se iusta ex causa allegat, uel imparẽ sibi prouocatorẽ uerè affirmat, teneri eum uicarij auxilio uti, ne alioqui pugna differatur, & delicta impune perpetrata uideãtur. Erit autẽ optio is aduersario secũ colluctanti æqualis, nec ulla aspersus infamia, nec qui aliâs in stadio uictus fuerit: iurabitq; se arbitrari eum militẽ cuius accẽsus est, iustã causam fouere. Fuerunt & qui ita opinarentur, eum qui ob facinus aliquod criminis (quod mortale uocant) erga Deum reus est, refelli posse. Cuius opinionis illud fortißimum uidetur argumentum, quòd beneficiarium clientem, qui ob concessam fidei causa iurisdictionem, patrono in bello suppetias ferre debet, licite patronus si apostates, id est desertor fidei fuerit, iure concesso priuat: quia meritò eum in bello socium auersari potest, qui tanti sceleris reus est, ne propter malum commilitonẽ quicquã mali & ipse patiatur. Sed ego non uideo quomodo id in aliquo usu esse poßit, cùm qui eum elegit spõte id fecerit, & à nemine coactus sit optare criminosum. Is uerò aduersus quem pugnaturus est, hoc obijcere non potest quod sibi profuturum est: etenim delectari debet eum potißimum aduersus se in campum prodire, qui dijs immortalibus odio sit, & quem ipse speret superorum ultionem non euitaturum. Satis ergo esse debuit, si aliqua labe infamis apud graues uiros is optio non sit, mortalium peccatorum cognitione Theologis relicta. Sanè si in prælio uictus optio fuerit, seq; dedi derit, dedititium dominum faciet: si non se dediderit, sed intentionem perduellis ueram esse armis cõpulsus dixe-

Iser. c. qui clericus. si uasal. feu. pri.

rit, pro uicto & confesso dominus habebitur. Et *hæc quidem lege Longobarda, et Federici apud Siculos constitutione obseruantur. At qui his legibus soluti sunt, aliter ut arbitror constituent. Neque enim cui iure dilatoria exceptio competit, per procuratorem litigare cogitur: & iustè timebit prouocatus salutē honoremq; suum alienis manibus credere. Quòd si quoties de crimine publico agitur, in causa procurator non admittitur, quia dominus ipse diligentius rem suam tutaturus præsumitur: quanto magis hac in specie idem dicendū est, cum longè grauius periculum alterutri in duellis immineat?* Puta*rim itaque iure nostro neminem inuitum compelli ut per alium ferro decernat. Quo fit ut operæpretium non arbitrer hic omnes eos casus enumerare, quibus* Longo*bardorū sanctionibus per campionem (ut ipsi dicunt) pugnare fas est: cùm eorum leges translato regno abrogatæ & contrario hominum usu sint abolitæ.*

Quid si prouocator uim paret inobseruatis exceptionibus. XXXVI.

ET HAEC *quidem hactenus de his exceptionibus dicta sunt, quæ prouocantē à singulari certamine repellunt. Verumenimuero aliqui quandoq; reperiuntur ita malis furijs acti, ut hasce exceptiones nō audiant: sed his reiectis ferrū præparent, & uim illaturos cōminentur. Quomodo igitur hoc casu securitati consuletur?* Et *suprà docuimus quemadmodū militari more agendū sit. Iure autē ciuili arbitror prouocatū rectè atq; ordine facturū si iudi-*

Suprà ca. xiij.

cem

cem adierit, & eius officio sibi prouideri postulauerit. Quoties enim quisquã sibi uim fieri metuit, iudicis officio cõuenit ut eum de cuius impotẽtia sæuoq; animo querimoniã audiuit, pignoribus uel fideiussione ad cautionẽ compellat, per se nõ fieri directè uel obiter, quominus actor agere ubiq; tutè possit, eumq; se nullo modo inquietaturũ. Nec hoc casu propter præiudicij grauitatẽ sufficere, promissionẽ tametsi ui ratã existimarẽ. Nec refert cuius culpa rixæ ortæ sint, aut unde metus causa emanauerit: semper enim cauendũ est, ne uis cuiquã fiat, dum tamen cõcussio hæc & terror probabilẽ habeant dubitationẽ. Quòd si ille nullo modo cauere uelit, captusq; pignoribus in pertinacia persistat, familiã iudex idoneam metuenti cõcedet, quæ cõcussoris expẽsis alatur, aduersusq; hosce Thrasones dominũ defendat. Idẽ arbitrarer cõstituendũ, si propter immensam huius temeritatẽ, non esse cautionis fragilitati credendũ iudici sederit. Sed finge concussorẽ hunc huiuscemodi esse ut iudiciaria actio aduersus eum inanis sit: siue quia adeò pauper sit ut nihil ab eo possit exigi, siue quia adeò factiosus ut ipsis quoq; magistratibus formidabilis esset. Licebit'ne prouocato capta occasione eum neci dedere? Et dubiũ non est nobis iure gentium uim ui repellere concessum, & pro sui tutela, seruato tamen defensionis moderamine, perduellem occidere fas esse. Idq; non solum obseruari cùm de uita tuenda agitur, itemq; rebus, sed etiam si de fama aut existimatione, cuius causa apud seueros homines haudquaquam uita ipsa leuior censetur. Quòd si modum excessisse quisquam proponatur, non de homicidio, sed

Ias. l. si super. C. de tr. inf.

l. ut uim. de iust. & iur.

de modi excessu iudicis arbitratu solum puniendus erit. Quapropter si prouocatus iusto timore affectus dum occidi timet, occupauerit, huiusmodiq́; seditiosum hominem legibus parêre recusantẽ occiderit, detrectatoremq́; honoris sui sic ultus fuerit, lege Cornelia de Sicarijs minime cohercendum arbitrarer: solumq́; propter excessum ultionis modum aliqua leuiore pœna ut temporario exilio plectendum.

Bal. l. j. C. quando lic. sin. iud.

Diuinatio uter sit futurus uictor. XXXVII.

SVPEREST *nunc ut ad ea edocenda progrediamur, quæ usu uenire solent, cùm quis in campũ prodire deliberauerit, et manu rem gerere. Solent autẽ aliqui mathematicos, aliqui onirocriticos, alij physicos, idq́; genus fatidicos homines cõsulere, maximusq́; inde quæstus ab hiscè æruscatoribus cocionibusq́; conficitur. Et in primis genèthliaci, à Iulio Firmico cæterisq́; huius professionis auctoribus edocti, horã obseruãt qua quisq; in lucẽ prodierit, atq; inde colligũt uter uictor futurus sit. Cõiectores somniorum ex Artemidoro, Arnaldo, idq́; genus scriptoribus, si animal aliquod in somnis uisum fuerit, ex modo insultus & defensione apotelesmata & ipsi sua conficiunt. nam ut Homerus inquit,*

Καὶ γάρ τ' ὄναρ ἐκ Διός ἐστιν.

Refert Cornelius Tacit. Cæcinam aduersus Germanos certaturum dira quiete territum, in somnis Quintilium Varum sanguine oblitũ, & palude emersum cõspexisse,

sed

ſed ſe uocantem, manum'que intendentem repuliſſe. Si enim obſequutus fuiſſet, imminentis calamitatis præſagio locum feciſſet. Qui naturalia profitentur, ſi quis Alectorium *lapidem, qui ex uentriculo galli gallinacei oritur ore continuerit, eum aiunt in duello eſſe inſuperabilem. id'que & Marſilius* Ficinus *probat. Sunt qui putent quiſquis in caßide emblema habuerit quod* Arietis *ſigillum appellant, inuictum fore. Sunt & alij qui herbis hanc uirtutem tribuant, ex quibus plurimum* Pæonia *poteſt, itemq; artemiſia.* Herbarij *potentißimum amuleti genus eſſe* Hypericon *exiſtimant, quam herbam alij ſancti* Ioannis, *alij perforatam uocant, quidam & fugam dæmonum, quòd ad carminum uim amoliendam plurimum conferat.* Habuerunt *&* Romani *carmina magica quibus uterque* Decius *ſe deuouit, & uictoriã de hoſtibus eſt cõſequutus.* Habuerunt *&* Tartari *Scythæ, cum uexillũ deferrent, cui* X *Græca litera inſcripta erat cum teterrima imagine unde fumus & nebulæ intolerabilisq; fœtor exibat: ſicq; uictores Sarmatas eorumq; ducem* Henricũ II. *ſuperarunt, P. S. anno* M. CCXLI. Habuerunt *& Syri, quorũ rex* Antiochus *hac cauſa* Soter *eſt appellatus, quòd ſigno uexilli* Gallos *tum primũ in Aſiã irruentes fuderit & ſuos ſeruauerit. Sunt qui hæc ut euitent, cùm ſtadium ingrediuntur limen ſaltu tranſiliant, quòd opinione multorum receptum ſit, magicis artibus cantamina fieri, quibus is teneatur, qui limen pede calcauerit. opinor ex P. Maronis pharmaceutria acceptum,*

-Quæ nunc ego limine in ipſo
Terra tibi mando, debent hæc pignora Daphnim.

Lege tamen Longobarda aduersus huiusmodi magicas artes adhibitus est modus: siquidem prohibetur pugnaturus suspensas membris herbas, aut alia uenena in stadium deferre: debetq́; à iudicibus uel aduocatis excuti, & si quid huiusmodi repertũ, abijci. Insuperq́; iureiurando sancire, nihil se penitus procurasse quod ad maleficas artes pertineat.

Quid agendum vbi in stadium descenderint. XXXVIII.

QVI IN *stadium certaturus descendere uelit, eum oportet sciamachiæ peritum esse, ut arte & industria imminentes ictus uitare sciat, & ipse hostem ferire. Erantq́; antiquitus Lanistæ, qui gladiatores suos hanc artem docebant. Erant Chironomi, qui rationẽ gesticulationis manuum tenebant. Erant Acrochiristæ, quorum cura fuit summis manibus pedibusq́; agilitatem corporis ostentare. Debet igitur hos in consilio habere pugnaturus, & armorum exercitio se dedere, fidorumq́; hominum opera uti, ne quibus armis oblectetur aduersario prodant, indeq́; ille instructior in campum descendat. Sicut enim in re militari plurimum ad uictoriam confert, hostium consilia explorata habere, ita & in hoc singularis certaminis genere dicendũ est. Sed & non parum prodest naturam, gentem, studia inimici sui agnoscere. Quod enim inde iudicium coniecturaq́; accipitur, haud omnino fallax esse solet. Qui sanguine, bileq́; abũdant, etiam si atriore, constantiores in prælia sunt, quales in uniuer-*

ſum ferè ſunt Europæ populi ad Meridiem uel Occaſum uergentes: Hiſpani, Vaſcones, Salyes, Itali, Græci, quibus pituita dominatur, hi plerunque maiore ſtatura, maioribus que uiribus, ſed inertes niſi ira excitentur, ut magna Septemtrionis pars: in quibus tamen egregiè ſtrenui ſunt, qui montes colunt. Sed omnino artus exercitationisq́; plurima eſt uirtus, & ab ea plerunque naturæ uitia emendantur, ut in pituitoſis tarditas & ſocordia: in his qui bile temperantur, præfeſtinus impetus: qui ex atra conſtant, hebetudo ingenij, ruſticaq́; durities: in his quibus ſanguis excellit, temeritas & æquo maiores ſpiritus. Illud quoque in animaduerſione eſſe debet, ut arma induat apta corpori quæ eum non coarctent. Vt enim nimium laxa quodammodo innatant, ita artus exprimentia ſtatim fatigant, & animam continent, certantem'que ferè ſtrangulant. Cognoui ſtrenuos equites dum nimium elegantiæ ſtudent, in armis concluſos uictoriam è manibus emiſiſſe. Ex quibus uel maximè inſignis fuit Hiacynthus Simoneta Mediolanenſis Baiardo Gallo congreſſus, quo tempore primum Franci in Italiam prorupere, manifeſtum Sfortiacæ calamitatis, quæ mox ſubſequuta eſt, præſagium. Is quoq; ad quem armorum optio pertinet, & illud diligenter debet obſeruare ut arma eligat ſuis uiribus cõuenientia, aduerſario non æquè idonea. Si enim magnis uiribus & procera ſit ſtatura, perduellis uerò infirmior, ſed agilior, optimum illi erit grauiora arma eligere, uel eques cataphractus certare, uel loricatus ſiniſtra ferrea uti, qua manum puſillo hoſti inferre facile poßit, eumq́; manu

captum uiribus prosternere, ne ille longius progressus arte aliqua eludat. Cõtrà qui paruo est corpore, poterit armis suis ferruminatos habere pugiones utrinque ancipites in fronte scilicet caßidis, uel summa humeralium parte, ne sibi perduellis manum inijciat, & si fortè apprensus sit, ut pugionis acumine pectus hostile, caput ui brando perfodiat: nec enim consuetudine militari id armorum genus reprobatum est. Sicut nec procero homini prohibitum est nudo capite decertare, deterioremq; inimici pusilli conditionem hoc modo facere. Possem hac in re plura commemorare, quæ quoniam ad armorum magistros potius quàm ad Iuris professores pertinent, consultò prætermittenda duxi.

Quæ arma poßint eligi. XXXIX.

DE ELECTIONE *autem armorum frequentißima est altercatio: sed scuta & fustes ex lege Longobarda utplurimum præstari debere suprà à nobis dictum est. Verùm ea lex quæ probationis iudicialis causa duellum conceßit, non adeò extendenda est, ut etiam cum de honore & uita certatur locum sibi uendicet. Rectior itaq; est communis omnium consuetudo, ut ex omni armorum genere optio fieri poßit que iustis militibus in acie usui sunt: quo nomine sunt pugiones, gladij, enses, spathæ, clauæ ferreæ, rompheæ, pila, lanceæ, fuscinæ. Sed an arcus, & sagittæ? Et antiquißimus poëtarum Homerus prouocatos ad singulare certamen ab Alexandro Paride Græcos auctor est, Qui pardi humeris ferret pellemq;*

gl. §. fi. de ali. feud. pat.

arcusq;

arcusq́; recuruos, Et gladium. Sed cùm ipse prouocator esset, non fuisset iusta Græcorũ excusatio, qui iam præuiderant quo teli genere certaturus erat. Tametsi in contrariam sententiam nos id urgeat, quòd cum ad manus cum Menelao uentum est, nullum illi sagittarum usum, sed solius hastæ idẽ auctor adscribit. Vnde apud nos existimarem id teli genus eligi non posse. Cum enim Pontificũ Romanorũ constitutionibus, sagittariorũ balistariorumq́; ars sub anathematis pœna exerceri prohibita sit, nõ uidetur iusta huius teli esse electio. Quod multo magis in sulfurarijs hisce sclopis dicendũ est, fusilibusq́; machinis, quas mali dæmones in perniciem humani generis inuenere. Nam & ita sensisse P. Vergiliũ credibile est, cùm hac ut quidam existimãt de causa, pœnam apud inferos luere Salmoneum scripsit.

ca. j. de sagit.

Vidi & crudeles dantem Salmonea pœnas,
Dum flammás Iouis & sonitus imitatur Olympi.
Demens qui nimbos & non imitabile fulmen,
Aere & cornipedum cursus simularat equorum.

Lapidibus uerò decertare permissum est. Nam in exercitu antiquorum & funditores erant, & balearici, teliq́; appellatione etiam lapides cõtineri iureconsulti arbitrantur. Sed an Pittaci Mithylenæi qui unus ex septem sapientibus fuit (ne caligatos tantummodo in monomachiam prodire arbitremur) exemplum approbabimus? Is cum Phrynone Atheniensium duce certaturus, cui in casside piscis imaguncula erat, rete in stadiũ detulit, & exclamans se piscem petere, eum reti inuoluit: sicq́; se extricare nescientem confecit. Et sanè putarem id concedendum.

dendum. Licet enim hosti quoquo modo etiam arte & ingenio hostem superare. Vocaturq; hæc stratagemata, de quibus apud Græcos diffusiſsime Polyænus Macedo scripsit, apud nos Iulius Frontinus. Extantq; utriusque opera. Si tamen de hoc dubitans aduersarius aliud quoq; sibi rete à principio præstari petierit, audiendum puto, ut æqualitas armorum seruetur: nec enim dubium hoc casu armorum appellatione posse rete ipsum contineri.

Quid si inermis solo ense accinctus in campum prouocatus descendat, ueli'que hoc potiſsimum modo ferro decernere? Et iure non putarim congressum hunc posse recusari. Sed principes qui campi securitatem promiserunt rectè facturos arbitror, si eos hoc modo decertare non permittant, & securitatem aboleant. Extantq; prudentium exempla, qui hunc habitum ceu lenonibus magis quàm strenuis militibus conuenientem reprobarunt. Si qui tamen sciamachiæ peritiſsimi, artis æmulatione hac forma in stadium descenderint, non censerem summouendos, quòd hi potiſsimum de corporis agilitate certent, peritiamq; artis sic ostentent. Illud omnium opinione receptum est, nobili & generoso uiro magis conuenire ut eques & quidem loricatus congrediatur, quàm mercenariorum peditum more prodeat, cùm equestris militia nostris moribus dignior sit, & in nobilium usu frequentior. Solent autem (si aliter conuentum non sit) in campum omnia geminata arma prouocati deferre, ut eorum quæ ipsi in procinctu elegerint paria aduersarijs per magistros seu aduocatos dari poſsint.

De ma

De magistris aduocatis'ue duellium, quos Patrinos vocant. XL.

SVNT MAGISTRI *seu aduocati perduellium, homines qui in re militari magnam habent opinionem, armorum'que scientiam profitentur, uulgò* Patrinos *uocamus.* Eorum *opera ipsis pugnatoribus admodum necessaria est, ut si qua cõtrouersia uel ambiguitas incidat, absque perduellium rixa ipsi inter se definiant, armorum æqualitatem prospiciant, stadium rectè, ne cuiquam fraus sit, constituant, ultro citroq; commeent, pugnatorem ante congressum consilio instruãt, in ipso campo certaturos excutiant, ne secum quicquam habeant quod per leges habere minus liceat: breuiter id hoc in armorũ certamine agant, quod in iudicijs pragmatici, aduocatiq; solent.* Et *ideo uidi quãdoq; dubitari, cum inter se hi magistri ob perduellium defensionem uerbis altercarẽtur, & alter alterum in duellum prouocasset, num licitè detrectari certamen posset.* Et *placuit prudẽtibus uiris licitè detrectari posse: imò nec quidem uolentibus à bono principe campi securitatem concedendam: tum quia publicè intersit ex lite lites non conseri, nec ex bellis bella: tum quia hoc modo aduocati munus, quod liberum & ab omni timore penitus segregatum esse debet, suspensiore manu frigidius'que exerceretur, dum alter ab altero in pugnam acciri metueret. His accedit quòd & iure ciuili aduersus aduocatum, procuratorem, tutorem, nunquam actio iudicati datur: nec* l.iiij.de re iud.

enim

enim fas est de suo eos periclitari. Cum coram Sfortia Mediolani Duce duo magni nominis iurecōsulti Iason & Curtius in ardua causa patrocinarentur, mirariq; se dux dixisset cur ea in controuersia tanti uiri in diuersas irent sententias, cùm tamen necesse esset alterum iniustam causam fouere. Respondit Curtius, Atqui optime dux, iustißimas ipse partes tueor, sumq; uel mille aureos, nisi ita sit, sponsione uel sacramento depositurus. Cui Iason, Cum duorum aureorum honorario conductus operam præstes, audeasq; uel mille in iudicij euentum perdere, scirèque debeas iure nostro in aduocatos executionem nullam fieri, qui non de suo sed alieno litigant, satis indicas nullius te iudicij hominem esse. Et sicut hac in re imprudentiam tuam principi notam fecisti, ita ille hinc quoq; argumentum fortißimum accipere potest te nec in principali causa, quid iuris sit discernere. Risit dux aduocatorum hanc altercationem, fassusq; est nullam in ipsos executionem dari. Vetustißimum autem horum in re militari usum Homerus Iliados III. ostendit, qui cùm Paridi Hectorem, Menelao Vlyssem attribuisset, eos facit

Metiri campum in primis, & dicere fines,
Atque ære insignem in galeam dimittere sortes,
Primus uter rigidam ferro contorqueat hastam.

Mox subdit:

Auertens oculos concußit strenuus Hector
Vt galeam, Paridis sors protinus exijt urna.

Quo in carmine mirũ est extrahendæ sortis munus Vlyssi potius qui prouocato aderat à poëta tributũ non fuisse, cùm

ſe, cùm fauor.bilior ſoleat eſſe rei patronus, niſi genera= lem belli cauſam reſpexiſſe eum dicamus. Græci enim ho rum cauſa ipſi bellum Troianis indixerăt, & ideò pro= uocatores erant. Quod & his iungendum arbitror, quæ ſuprà perquàm ſcrupuloſè de prouocatore diſcernendo conſcripſimus.

De die pugnæ, & quid ſi alter ſerò in campum prodierit.. XLI.

CVM more noſtro electio tĕporis ad pro= uocatum pertineat, diem arbitratu ſuo de= ſignabit, qua uterque in campum deſcĕdat. Is eſt dies naturalis, ab ortu ſcilicet ad ſo= lis occaſum. Et licet aliqui uſque ad ſtellarum apparitio= nem permanendum exiſtiment, tamen receptior eſt ſen= tentia ut ſimpliciter occaſus expectetur. Et cùm prouoca tor tali die per reum eligendo probaturum ſe promiſiſ= ſe cenſeatur, niſi aduerſarium interim uicerit, quod ſpo ponderat, non præſtitiſſe dicitur, meritoq; pro uicto ha bendus, nec tentanda amplius erit fortuna. Quanto er= go ſerius in campũ prouocator deſcendet, tantò eius con ditio deterior erit. Quòd ſi prouocatus ipſe ſerò uene= rit, & ideò prouocator propter ſuperuenientem noctem duellum non perfecerit, putarem tătum temporis illi re= ſtituendum quantum ex facto rei ſubtractum fuit. Nec enim quia ſerò reus uenerit, ideò contumax exiſtiman= dus, cùm iure cautum ſit eum qui tardius uenerit, iudi= ce tamen adhuc è tribunali non digreſſo, aduerſus con= demnationem in integrum reſtitui. Idemq; ſi ante termi=

Luc. de pen. l. j. C. ut arm. uſ. lib. xj.

Bal. cap. j. de pac. ten.

l. ij. ff. ſi quis caut.

l. diuus. de in integ. reſt.

num iudex descenderit : nec enim factum illius parti damnosum esse debet. Et ex his decidi *illa antiqua controuersia potest, quæ tali specie contigit.* Carolus Siciliæ Rex Petrum Aragonensem in duellum prouocauerat, conuenerantque ut Burdegalæ in Aquitanis decertarent. Condicta die Carolus *in campum descendit, & undecima hora cùm sol nondum occidisset, desperans fortè perduellem aduenturum, unà cum campi iudice receßit, hostemque tergiuersantem contumaciæ incusauit.* Eo absente Rex Petrus *superuenit, parique ipse modo in* Carolum *inuectus est, uictoremq; se asseruit.* Dubitatum *fuit utrius causa esset iustior.* Et *si iudice adhuc sedente aduentasset, dubium non erat* Carolum *ipsum contumaciæ damnandum, qui occasum solis expectare debuit, ut si interim ille uenisset, paratus pugnam iniret, & dirempto successu noctis prælio, aliam sibi diem restitui curaret.* Verùm *cùm iudex receßisset, uix est ut culpa* Carolo *imputari poßit, meritoq; alia dies utrique statuenda erat, quia facto iudicis impediti fuerant.* Sed *in prædicto casu cum alia constituta die* Petrus *uenire recusasset, seseq; uictorem proclamaret, fortunamq; amplius non periclitaturum, meritò à* Martino Romano *pontifice damnatus, regnoq; de quo ambigebatur priuatus fuit.*

Quando stadium ingreßi, quid agendum, & de fortuitis casibus. XLII.

Vbi

VBI in campum perduelles uenerint, seq; μακρὰ βιβῶντες (quod Homerus inquit) saltu intra stadij limen dederint, hoc animaduertere debēt ne alter alterum conuitijs incessere incipiat, ne omissa priore querela, super hac se decertare uelle actor asseueret: quod quanuis inuito hoste facere non liceat, oneratur tamen aliquo modo fama detrectantis, quod à nobis suprà diffusius relatum est. Illud quoque periti pugnatores cauere debent, ne ab ea se parte constituant, qua uento aut soli obnoxij sint: nam sol protinus oculos hebetat, & uisum eripit, ut hallucinantibus luminibus non prospiciat miles quà mucronis aciem dirigat. Ventus uerò aduersus uires minuit, animam strangulat, hostium contra se missa tela adiuuat, sua retinet, puluerem ob oculos spargit. Vnde in militari disciplina hæc maximè prouidenda, hi quibus curæ fuit talia literis mandare, præceperunt.

Si inter pugnandum alteri arma deciderint, non tenetur hostis eum expectare donec ea resumat: imò resumentem si ferire potest, id facere ei concessum est. Idem in eo qui eques certat. Nam si desultare de equo uelit, potest, dum sciat idē aduersario quoque licere: & si descendendo uulneratus fuerit, sibi imputandum. Ipsum uerò equum ferire (nisi aliud conuenerit) licet: & ipse enim potißimum hostis instrumentum est. Arma autem è manibus amittere flagitium est, nisi statim uirtute bellica recuperentur: quod à M. Catonis filio bello Macedonico, summotis umbone hostibus cum laude factum T. Liuius est auctor.

Si cui uerò non manibus elapsa, sed inter bellandum confracta sint arma, an integra illi alia restituenda sunt? Et si quicquam in ea re conuentum est, id seruari debet. Solent enim equites pacisci ut tot lanceas accipere confringereq́; poßint: idq́; in umbraticis decursionibus (hastiludia uocant) frequentißimè accidit. Si nihil conuentum est, alia pugnatori porrigere non licet, sed diuino iudicio tribuendum, qui hunc casum subire eum uoluit. Si tamen intra stadium ab eo alia arma delata sunt, potest ad ea contendere, & nisi ab aduersario uirtute bellica arceatur, accipere. Sed interim uulneratus uel cæsus, legitimè cæsus erit. Huius autem duelli is est finis, ut alter uel pereat., uel dedititium se fateatur. Ante id factum licet alter uideatur superior, tamen propter bellorum casus quibus quandoque propiores uictis sunt uictores, non dicitur alter superatus.

Quatenus in uictos sæuiendum, & ad quam redemptionis mercedem iure compelli poßint. XLIII.

QVI dedititium se fatebitur, iudicio diuino uictus iniustè dimicasse censendus erit, intentioq́; uictoris pro uera habebitur: permissumq́; est uictori eius arma, uexilla, ephippia, equos, armillas sibi habere. Celebre est in Annalibus Othonis Vicecomitis cum quodam Saraceno in Asia certamen, quem ille manu captum, confoßumq́; galeæ ornamento priuauit: idq́; gentilitijs insignibus suis addidit,

addidit, hoc est uipera uix natum, & adhuc manantem
sanguine infantem ore euomens: ab Alexandro nimi-
rum Magno acceptum emblema. Siquidem in eius ue-
teribus nomismatis idem sigillum reperire est, quo Io-
ue se natum Rex ille per ambages ostendebat. Etenim
serpentis forma pluribus Graeciae locis Iupiter coleba-
tur: suntq; in Asia genera serpentum, quos ore páre-
re hominum opinione receptum erat. Sic & Rex Si-
ciliae Carolus cùm Vngariae Regem strauisset, occidis-
setq;, elephantis caput & pectus ab eo acceptum gen-
tilitijs suis insignibus adiecit. Hos autem dedititios
seruorum loco habere, nefas est: nam & si in custodia
retineantur, priuati carceris crimen non minus in his
subitur quàm in caeteris. Extat & communis omnibus
ijs uiris obseruatio, ne Christianum mancipium ha-
beant, sed statim mittant manu. Nec pactio huic con-
stitutioni contraria alicuius est momenti, cùm aduer-
sus prohibitionem legis sit, bonisq; moribus aduerse-
tur, nullusq; membrorum suorum sit dominus. Qua-
propter ingentis animi milites primiq; nominis, huius-
modi captiuos liberaliter habent, & etiam muneribus
donatos, sola uirtutis opinione & fama contenti ab se
dimittunt. Quo nomine celeberrimus apud historicos est
Philippus Vicecomes Dux Mediolani, qui Alphonsum
Neapolis Regem duosq; eius fratres cum omni Hispana
nobilitate maritimo praelio apud Caietam captos, non
ut hostes, sed ceu hospites & amicos penes se habuit,
memorabiliq; omni aeuo exemplo honoratos, et munerib-
us ditatos in regnum dimisit. Quo facto magnam li-

beralitatis, & clemẽtiæ famã apud posteros adeptus est: fuitq; eorũ amicitia ipsi deinde magno usui, & lapsis rebus suis sæuienteq; fortuna unicũ Philippus Alphonsum amicũ habuit qui sibi suppetias impigrè ferret. Alterum est eorum militum genus, quos potius patresfamiliâs frugi appellaueris, quàm magnanimos uiros. Hi ab se captiuum dimittere nolunt, nisi redemptionis pretio, quod Græci λύτρον appellant, percepto. Id hoc colore recipiunt, quasi impensas, & perpessa certaminis causa damna sibi resarciri uelint. Et sicut in iudiciarijs strophis, omne quod actoris interest, restituere uictus compellitur: ita & ipsi laudem uictoriæ suæ ad æstimationem redigunt, pecuniamq; pro fama paciscũtur. Non ita apud Ennium Epirotarum Pyrrhus Rex, cuius de captiuis reddendis illa est præclara sententia:

Nec mi aurum posco, nec mi pretium dederitis,
Non cauponantes bellum, sed belligerantes
Ferro non auro uitam cernamus uterque.
Vos'ne uelit an me regnare hera, quid'ue ferat sors
Virtute experiamur, & hoc simul accipe dictum:
Quorum uirtuti belli fortuna pepercit,
Eorundem libertati me parcere certum est,
Dono ducite, doq; uolentibus cum magnis dijs.

Laudata tantopere à M. Tullio Cicerone carmina, ut ut quæ regalem & Aeacidarum genere dignam sententiam contineant. Quamuis antiquißimis Græcorum non idem obseruatũ auctor sit Homerus, cùm Chrysem sacerdotẽ inducit ἀπερείσια ἄποινα ad Agamemnonẽ deferre ut filiam liberet. Sed & apud eum Priamus ut exanime He-

ctoris

ctoris corpus luat:

Bissenos mollesq; peplos, totidemq; tapetas,
Et tenues totidem contextu simplice chlænas,
Bissenas tunicas, bissenaq; pallia, & auri
Magna decē statuit secū deferre talenta. & quæ sequuntur. Tertium *famosissimumq; eorum genus est, qui cum hoc contenti non sint, captiuum castigationibus illiberalibus malè habent, ut quantā maximam pecuniam conflare poßit exigāt, patrimonio facultatibusq; eius inhiant, plerunq; & alijs hominē certo pretio uēdunt, qui ipsi maiora deinde extorquent. Quæ omnia aduersus leges et plebiscita fieri dubiū nō est: siquidē debet captiuus, qui iure nostro liber est, pro cōditionis suæ modo indulgenter & munificè haberi, & ad magistros militū pertinet eorū sæuitiam, & duritiem cohercere, qui contra ius gentium captū hominē indignis muneribus affligūt.* Nam *et de hominibus negotia exercere, eosq; uenales habere, non militis, sed mangonis est. Qui uerò huiusmodi emit, si auaritiæ causa id faciat, non minus quàm plagiarius est puniendus, arbitrarerq; legis* Fabiæ *pœnā utiliter in hos exercendā.* Nam *si iure nostro cautum est, eum cui fideicommissaria libertas relicta est alienari non posse, ne duriori subijciatur seruituti: quanto magis idem in hisce captiuis est fatendum, qui nec libertatē amittunt, nec ulli seruitutis speciei alligare se potuerunt?*

Saly. l. apud. C. de capt.

l. j. C. de epis. audi.

l. inuitus. C. de fid. lib. l. generaliter. eod. tit.

Quibus casibus non obseruanda promißio. XLIIII.

SED finge, sub fide uel etiam obsidibus datis dimissum captiuum, qui uictoris arbitratu reuersurum se spoponderat accersiri, an indistinctè reuerti teneatur? Et constat eum qui obsides habere uoluit non ideò minus fidem promissoris sequi, cum pro maiore cautione præstari soleant. Et erunt fortè qui M. Attilij Reguli exemplo adducti reuerti eum debere asseuerent. Et proculdubio in uniuersum ita obseruandum nemo dubitat, non tamen id perpetuum est: sed aliquos casus reperire est, quibus à promißione recedere licet.

l.j.C. de pig.

Primus est, cùm quis iniustè captus est ab his, quibuscum ius belli non est: huiusmodi enim hominem, qui contra ius & fas belligerat, non secus ac piratam & communem omnium pestem decipere permissum est. Quapropter si quis ab his militibus capiatur qui non publicis stipendijs, sed latrocinijs & furtis & pauperum sanguine alantur, quales olim erant militares Agarenorum turmæ, iustè illi spreto iureiurando non redire permissum est: non enim hi milites sunt, sed latrunculi. Id'que ex iureconsultis, & Paris Puteus probat. Quam sententiam & III. de Officijs libro M. Tullius eleganter defendit. Nec ad rem facit quòd stipendia sibi à præfectis non præstari allegent, cum infructuosam potius militiam deserere debeant quàm rapto uiuere. Milites (ut in Euangelio dicitur) neminem cõcutiatis, sed contenti estote stipendijs uestris. Secundus casus est, quum captiuus malè à uictore habitus est, illeq; non simplici redemptionis pretio

Bal. c. in literis. de restitut. spol.

tio fuit contentus, ſed ulterius uicti facultatibus inhiaue-rit, quod ſuprà à nobis tractatum eſt. Quapropter & Homerus quoniam iuſtum redemptionis præmium pro Chryſeide Agamemnon ſpreuerat, indignatum Apolli-nem inducit, nec potuiſſe placari, niſi poſtquam eam deinde patri gratis reſtituit ἀπριάτην ἀνάποινον, id eſt ſi-ne pretio & munere aliquo. Cum enim uictor iniquè agit, & alieno patrimonio præter fas inſidiatur, licitè fidem illi uictus non ſeruabit. Nec enim obligatorium eſt quod contra bonos mores præſtatur iuſiurandum. Quid autem bono uiro magis alienum eſt, quàm hominem libe rum dura in cuſtodia habere? plagium committere? aua ritiæ operam dare? & id uelle extorquere, quod præ-ſtare captiuus non poſsit? Adde quòd ipſo iure his caſi-bus meticuloſum iuſiurandum præſumitur, ideoq́; tan-quam legitimo conſenſu deficiat nullius eſt momenti. Po terit igitur tum prouerbiali illi uerſui locus eſſe,

cap. non eſt. de reg. iur. in vj.

ἡ γλῶσσ' ὀμώμοχ' ἡ δὲ φρὴν ἀνώμοτος.

Iurata lingua eſt, mente iuraui nihil.

Cuius auctor in Hippolyto coronato Tragœdia grauiſsi mus eſt Euripides. Nec indignum Cicero duxit quem in Officijs ſuis à ſe translatum approbaret. Tertius ca-ſus eſt, cum publicè intereſt ne captiuus fidem ſeruet. Nam & iuſiurandum aduerſus publicam utilitatem nul lum eſt. Quid enim ſi tibi arcem promiſi meæ tutelæ à patria creditam, quæ ſi in tua poteſtate traderetur quo-tidie ciuium meorum ceruicibus immineres? Licebit ar-bitror impune pacta negligere, & priuata fide contem-pta publicæ ſecuritatis curam gerere. Apud ſapientes,

inquit Corn. Tacitus, cassa habentur, quæ neq; dari neque accipi salua republica possunt. Nam & in quæstione facti cum Andegauēsis Dux Burgundo iuratus promißisset, quoties ab eo requisitus foret, se bona fide in custodiam reuersurum, factusq; deinde Siculorum Rex esset, censuit Eugenius Pontifex, quiq; illi in Florentino concilio aderant, cogi Andegauensem non posse ut fidem seruaret, cum id aduersus totius Siculorum regni publicam utilitatem fieret. Quare satis esse si id Burgundo numeraretur quod sua interesset, litisq; simpliciter æstimationem persoluendam. Nec hac in re M. Attilij exemplum quicquam obest, qui & ipse patriæ utilitatem etiam propriæ uitæ præposuit. Quartus casus est, cùm is cui promißio facta est congregatione Christiana eiectus à Pontificibusque abominatus est. Idem si exul, aut quod uulgò dicunt bannitus sit. Huiusmodi enim hominibus nec fides seruanda, nec aliquod præstandum auxilium: atrocitas enim delicti omni eum beneficio exuit, publiceq; interest huiusmodi uiros offendi: & bonus dolus existimatur, his pacta non seruare. Sunt & alij casus, ut cùm ex noua causa quis impeditur, uel iustam timoris excusationem habet, & si qua similia, quæ à doctißimis iureconsultorum locis suis tradita hic congerere consilij mei non est.

c. domino guer. hic fi. lex Cor.

l. j. C. ubi senat.

l. opprimendarum. C. quādo lic. si. iud.

l. j. §. non tantum de dolo.

gl. Cl. pastoralis.

Victor domum qua pompa deducatur & Diogenis philosophi hac in re elegans admonitio. XLV.

Qui

QVI HOSTEM *suum in stadio supera uerit, is solet domū cum tibicinibus & uario cantu, omníque gaudij genere deduci: adeoq́; apud Græcos is honor magni existimatus est, ut plerosque constet huiusmodi nuntio de filiorum uictoria habito præ lætitia fato functos esse.* Non ita Diogenes Cynicus, *qui cum Cicermum, è uictoria pancratij redeuntem, corona caput ornatū, palmam manu gerentem, sequente gratulantium maxima multitudine conspexisset, Quǽnam te causa, inquit, suprà cæteros effert? Cùm respondisset se omnes in colluctatione superasset Age, inquit Diogenes, fortiorésne, an pares, an imbecilliores uicisti? non enim te fortiores sunt, quos superasti: nec pares, cùm tu maior illis inuentus sis. Sequitur ergo, ut qui succubuerint inferiores sint. Atqui & ipse eos, qui me debiliores sunt facillimè uincam, nullum enim hoc operæpretium est. Mitte igitur inhonoratum hoc certaminis genus, quo uires tuas experiris, quæ uel modica ægritudine, uel leui casu, uel saltem senectute quàmprimum comminuentur: & aduersus animi uitia pro uirtute cōtende, atq; libidini, gulæ, luxuriæ, ámbitioni, superbiæ, castitatem, parsimoniam, exilium, tolerantiam, humanarum rerum contemptum oppone, in hisq́; fortitudinē animi, & industriā tuam exerceto. Sic enim beatus eris, & miseram hanc uitam nihili facies. Quibus auditis Cicermus palmā & coronam abiecit, fautoresq́; & comites missos fecit, atq; philosophiam sequutus est.*

Diogenis exemplum.

LIBRI DE SINGVLARI CERTAMINE FINIS.

CONSILIVM
IN MATERIA DVELLI
exceptum ex libro quinto Responsorum

ALCIATI.

*

Quæ ratio sit ut qui mentiri dictus est, non possit honorem suum nisi armis tueri.

Quo modo dignosci possit quis prouocator, quis item prouocatus sit.

Dei Opt. Max. nomine implorato.

CVM contentio atque discordia inter illustres strenuosque militum præfectos Caninium & Fulgosiũ orta sit, imitabor legem Solonis, cuius A. Gellius lib. II. cap. XII. meminit, & alteri parti adhærebo quam iustiorem causam habere existimẽ. Is est Illustrißimus princeps Caninius qui ad singulare certamen per chartulam prouocatus fuit, & qui iudicio meo non prouocatoris, sed rei atque deffensoris partes sustinet.

In primis itaq; sciendum est Monomachiam omnem seu singulare certamen omni iure uetitam prohibitamq; esse, idq; non solum lege Ciuili,[a] sed etiam Põtificia:[b] itemq; exemplo sanctorum uirorum ex quibus Dirimachus auctor fuit legis de gladiatoribus tollendis, ab Imper. Arcadio & Honorio latæ, ut est apud Otthonem Frisingensem lib. historiæ suæ IIII. cap. XIX. Extat quoque apud Caßiodorum Theodorici Gotthorum Italiæq; regis ad Romanos epistola, qua maxime hunc abusum detestatur: & ut omittamus periculum uitæ ad quod non solent strenui uiri adeò respicere, qui ut in carmine

a l. j. C. de glad. lib. x. ubi omnes.

b ij. q. v. monomachiam. c. j. de purg. uulg.

mine eſt Virgiliano, cupiunt lethum pro laude paciſci, debent ſaltem animæ ſuæ rationem ducere, & iram Dei timere, nec ſe ei caſui ſubijcere quo morientes ſacramen tis eccleſiæ priuentur, & tumulũ cum canibus cõmunem habeant.[c] *Non potuit tamẽ id tam efficaciter à legum la toribus prohiberi, quin inoleuerit cõſuetudo ut quibuſ= dam caſibus ſaltẽ de facto duellum id exerceatur: etenim de iure dubitandum non eſt cõſuetudinem non ualere.*[d] *Cum ergo de facto id exerceri ſoleat, perinde de huiuſ= modi corruptela diſputabimus atque ſi ualeret, quia ea quæ facto fiunt quandoque ad cauſam iuris trahuntur,*[e] *quod plurimis exemplis oſtendere poſſem, ſi arbitrarer expedire.*[f] *Illud nõ omiſſerim etiam ſi aliàs ualeret con ſuetudo, tamen in caſu noſtro ſubeſſe ſpecialem quoque rationem prohibitionis. Cum enim uterque Tribunus militum ſit, atque Francorum regis ſtipendijs in bello eſſent, uidetur aduerſus militarem diſciplinam eum age re, qui iniuſſu imperatoris ſui commilitonem ad ſingu= lare certamen prouocat: & ideo tanquam pacis turba= tor uel capite puniendus eſt,*[g] *uel ſaltem & lege nouiſſi ma Federici, qui capitaneus ſit, XX. auri libris punien dus.*[h] *Adeò autem exoſum id crimen habuerũt ueteres, ut nec quidem cum hoſte congredi militi ſuo ſingulari certamine permiſerint, niſi conſulto prius duce atque exercitus imperatore. Et ideo apud T. Liuium lib. III. & lib. XXIII. nec T. Manlius Torquatus, nec Cl. Aſellius aduerſus hoſtem ad monomachiam prius pro= greſſi ſunt, quàm Dictatorem aut conſulem percuncta= ti eſſent, liceret´ne extra ordinem in prouocantem ho= ſtem*

c §. ſed ſi non. de conſecr. di ſtinct. ij.

d c. ij. de cler. pug. in duel.

e l. mulier. §. j. de cõd. inſti= tut. l. qui ha= bebat. de ma num. teſt.

f Alex. cõſi. 107. col. vj.

g l. fi. §. fi. de re mil.

h c. j. de pac. ten. in feud.

ſtem pugnare. Audiuiq́; ego quandoq; regios proceres hoc Italis militibus imputantes, quòd ſeditioſi inter ſe & ad iurgia proni, ſuis monomachiæ chartulis militarẽ diſciplinam peruerterent. Connumerantur autẽ à doctoribus pleriq; caſus quibus cõſuetudine admittitur duellum: generaliterq́;, ait Baldus, ex maxima cauſa permittendum eſſe,[i] inualuitq́; conſuetudo ut pro cõſeruatione honoris ſui concedatur hæc prouocatio,[k] tanquam maxima ſit hæc cauſa quæ ad honorem dignitatemq́; pertinet:[l] etenim honor ipſe utilitati quoq; præponendus uidetur.[m] Et licet alia ſit in Gallia conſuetudo, alia in alijs partibus, tamen in Italia id obſeruatur, ut ſi tu mihi aliquod crimen obijcias, egoq́; reſponderim te mentiri, poßis offerre te armis in ſtadio id quod obiecisti probaturum, admittiturq́; tunc duellum, tanquam probationis cuiuſdam ſpecies,[n] ut ſicut in cauſis criminalibus quando adſunt indicia, deuenitur ad torturam, ita & in iſtis cauſis militaribus deueniatur ad duellum, tanquàm ad innocentiæ & ueritatis experimentum. Et ideo in re clara non ſolet eſſe monomachiæ locus,[o] quod Baldus non ſemel tradidit, & ab alijs relatum extat, & nouißimè Decius reſpondit.[p] Intelligo autem claram, quæ aliter quàm duello poßit facilè probari. Et ideò Principes qui ſecuritatem territorij concedunt, non debent eam concedere ſi uideant facilè rem poſſe iure legitimo probari: quia hæc probatio per duellum eſt irrationabilis & extraordinaria, & in ſubſidium duntaxat admittenda.[q] Putarim tamen hac in re ipſius prouocatoris iuramento ſtandum eſſe, ſi affir-

i Bald. l. ex hoc iure. q. vij. de iuſt. & iur.

k Bald. d. c. j. de pac. ten. col. vj.

l xij. q. j. nolo. l. iſti quidẽ. quod met. cau.

m l. Iul. ſi quis om. cau.

n hoſt. in ſum. de cler. pug.

o Bald. d. c. j. col. vij. l. j. C. de dedit. lib. toll. l. cũ filius. de leg. ij. conſ. 345. in iiij.

p Dec. 487. 686.

q Bald. d. l. cũ filius. §. fi. Bar. cõſ. 62. col. pen. lib. j. Calca. conſ. 2. col. xij.

mine est Virgiliano, cupiunt lethum pro laude pacisci, debent saltem animæ suæ rationem ducere, & iram Dei timere, nec se ei casui subijcere quo morientes sacramentis ecclesiæ priuentur, & tumulũ cum canibus cõmunem habeant.[c] *Non potuit tamẽ id tam efficaciter à legum latoribus prohiberi, quin inoleuerit cõsuetudo ut quibusdam casibus saltẽ de facto duellum id exerceatur: etenim de iure dubitandum non est cõsuetudinem non ualere.*[d] *Cum ergo de facto id exerceri soleat, perinde de huiusmodi corruptela disputabimus atque si ualeret, quia ea quæ facto fiunt quandoque ad causam iuris trahuntur,*[e] *quod plurimis exemplis ostendere possem, si arbitrarer expedire.*[f] *Illud nõ omisserim etiam si aliàs ualeret consuetudo, tamen in casu nostro subesse specialem quoque rationem prohibitionis. Cum enim uterque Tribunus militum sit, atque Francorum regis stipendijs in bello essent, uidetur aduersus militarem disciplinam eum agere, qui iniussu imperatoris sui commilitonem ad singulare certamen prouocat: & ideo tanquam pacis turbator uel capite puniendus est,*[g] *uel saltem & lege nouissima Federici, qui capitaneus sit, x x. auri libris puniendus.*[h] *Adeò autem exosum id crimen habuerũt ueteres, ut nec quidem cum hoste congredi militi suo singulari certamine permiserint, nisi consulto prius duce atque exercitus imperatore. Et ideo apud. T. Liuium lib. I I I. & lib. X X I I I. nec T. Manlius Torquatus, nec Cl. Asellius aduersus hostem ad monomachiam prius progreßi sunt, quàm Dictatorem aut consulem percunctati essent, liceret ne extra ordinem in prouocantem hostem*

c §. sed si non. de consecr. di stinct. ij.

d c. ij. de cler. pug. in duel.

e l. mulier. §. j. de cõd. instit. l. qui habebat. de manum. test.

f Alex. cõsi. 107. col. vj.

g l. fi. §. fi. de re mil.

h c. j. de pac. ten. in feud.

stem

ſtem pugnare. Audiuiq́; ego quandoq; regios proceres hoc Italis militibus imputantes, quòd ſeditioſi inter ſe & ad iurgia proni, ſuis monomachiæ chartulis militarē diſciplinam peruerterent. Connumerantur autē à doctoribus pleriq; caſus quibus cōſuetudine admittitur duellum: generaliterq́;, ait Baldus, ex maxima cauſa permittendum eſſe,[i] inualuitq́; conſuetudo ut pro cōſeruatione honoris ſui concedatur hæc prouocatio,[k] tanquam maxima ſit hæc cauſa quæ ad honorem dignitatemq́; pertinet:[l] etenim honor ipſe utilitati quoq; præponendus uidetur.[m] Et licet alia ſit in Gallia conſuetudo, alia in alijs partibus, tamen in Italia id obſeruatur, ut ſi tu mihi aliquod crimen obijcias, egoq́; reſponderim te mentiri, poßis offerre te armis in ſtadio id quod obieciſti probaturum, admittiturq́; tunc duellum, tanquam probationis cuiuſdam ſpecies,[n] ut ſicut in cauſis criminalibus quando adſunt indicia, deuenitur ad torturam, ita & in iſtis cauſis militaribus deueniatur ad duellum, tanquàm ad innocentiæ & ueritatis experimentum. Et ideo in re clara non ſolet eſſe monomachiæ locus,[o] quod Baldus non ſemel tradidit, & ab alijs relatum extat, & nouißimè Decius reſpondit.[p] Intelligo autem claram, quæ aliter quàm duello poßit facilè probari. Et ideò Principes qui ſecuritatem territorij concedunt, non debent eam concedere ſi uideant facilè rem poſſe iure legitimo probari: quia hæc probatio per duellum eſt irrationabilis & extraordinaria, & in ſubſidium duntaxat admittenda.[q] Putarim tamen hac in re ipſius prouocatoris iuramento ſtandum eſſe, ſi affir-

i Bald. l. ex hoc iure. q. viij. de iuſt. & iur.

k Bald. d. c. j. de pac. ten. col. vj.

l xij. q. j. nolo. l. iſti quidē. quod met. cau.

m l. Iul. ſi quis om. cau.

n hoſt. in ſum. de cler. pug.

o Bald. d. c. j. col. vij. l. j. C. de dedit. lib. toll. l. cū filius. de leg. ij. conſ. 345. in iiij.

p Dec. 487. 686.

q Bald. d. l. cū filius. §. fi. Bar. cōſ. 62. col. pen. lib. j. Calca. conſ. 2. col. xij.

manuerit aliter se quod intendit probare non posse,[r] ne alias semper pateat uia prouocato qua saluo honore suo congressum euitet: quanuis hac in re dissentire uideatur Decius. Sed quaénam est consuetudinis ratio, ut qui aduersarium mentiri dixerit, nihil ultrà quærat, sed exoneratus sit, honoremq; suum saluum habeat, onusq; aduersario incumbat ad arma eum prouocandi? Atqui uideretur satis esse, si prouocator replicaret, imò tu mentiris,[s] cùm omnis iniuria quæ uerbis fit, uerbis quoque dilui & purgari posse debeat.[t] Et sciendum est legislatorem semper pro innocentia præsumere,[v] nec quenquam credi deliquisse, nisi quatenus aliqua ratione appareat.[a] Qui ergo mihi crimen aliquod obijcit, si uerum est, nullam dicitur facere iniuriam:[b] si falsum, facit iniuriam mihi & ipse delinquit, quia calumniator efficitur.[c] Si ergo ipsi me accusanti respondero, tu mentiris, me exonero, & crimen in auctorem reflecto, quia calumniari eum affirmo.[d] Licet autem unicuique iniustè accusato accusatori dicere, Tu mentiris,[e] quia non animo iniuriam illi faciendi, sed me defendendi id dici credendum est:[f] & etiam si iniuria aliqua inde oriatur,[g] cum ea compensanda est quam tu mihi crimen obijciendo feceras, ut uerba cum uerbis mutua uice talionem recipiant.[h] Quòd si tua replicatio admitteretur qua diceres, imò tu mentiris &c. res ad infinitum uerborum inanium modum deueniret,[i] exitumq; non haberet, quod maxime strenuo militi est indeco

r c.pe.de test. c.quotiens.de purg.can.
s l.q cū maior. §.libertus.de bon.liber.l.si quis.§.utrū. ad Syll.
t l.nihil tam. de reg.iur.
u c.estote.de reg.iur.
a l.merito.pro socio.
b l.lex cornel. in fi.de iniur.
c l.j.ad turp.
d d.l.j. l.j.de ijs qui not.
e l.quæ omnia. de procu. ubi Doct.
f Abb.c.cū te. de re iud. col.vj.
g Doct.l.si qs extraneus.de acq.hæred.
h l.uiro atq; uxore.sol.mat.
i l.in hoc iudicio.§.si cō-

decorum, ut lingua promptior quàm armis uideatur. Satis ergo est ut semel duntaxat permissa sit uerbalis congreßio, ulterius uerò non permittatur.[k] Nam & *uidemus quod quisque iuris iniqui in alium statuerit, eodem iure & ipsum uti necesse habere, nec ultra id extendi posse, neque talioni aliam talionem obijci.*[l] *Quo argumento & Bart. & cæteri tradidere reconuentionem reconuentionis nullam esse, nec à iudice admitti.*[m] Ad rem propius facit quod uulgò receptum *est, aduersus doli exceptionem nullam esse doli replicationem.*[n] *Qui enim respondit mentiris, dolum prouocantis excipiendo arguit, calumniam'que allegat.* At *si replicaretur, & tu mentiris, de dolo diceretur replicare, quod non solet cuiquam concedi.*[o] Debet enim prouocator *magis* de probatione intentionis *suæ solicitus esse, quàm de noua contumelia.* Nam & *si hoc admitteretur, non'ne battologiam quandam & superfluitatem lex induceret?*[p] *Quid enim amplius haberet replicatio quàm quod semel in intentione deductum est?* Etenim *si uera est intentio, necessarium est mentiri reum, qui idipsum actori imputauit.* Ne *ergo sæpius reuoluatur eôdem oratio, & pistilli more circumferatur,*[q] *non amplius uerbis utendum esse existimatum est, sed ad probationis modum deueniendũ, qui per singulare certamẽ fit. Hæcq; uidetur consuetudinis huius esse ratio.* Habet *ergo prima chartula qua quis mihi crimen obijcit iudiciarij libelli uim:*[r] *at responsio mea qua eum mẽtiri affirmaui pro exceptione est, sicq; lis quodammodo est cõtestata.*[s] *Vnde cõsequens*

ueniat. comm. diuid.

II.

[k] *l. boues. §. hoc sermone. de uerb. sig.*

[l] *l. fin. quod quis. iur. ubi Doct.*

III.

[m] *l. iusiurãdũ et ad. §. prætor. de iureiu.*

[n] *l. apud. §. Marcellus. de doli exce.*

IIII.

[o] *l. transactione finita. C. de transa. ubi dixi.*

[p] *l. si quando. de leg. j.*

[q] *l. Claudius. qui potio. in pig.*

[r] *l. j. C. de lit. contest.*

V.

[s] *l. turpia. in prin. de leg. j. ubi Doct.*

est ut ad probationes deueniat,[t] quæ certaminis euentu inducuntur. Constat enim argumentari de iudicijs ad duellum solitos esse ueteres, quod Io. Lignanus alijq; qui huius argumenti libros scripsere, ubique faciunt, & Bartolus probauit.[v] Erunt tamen fortè qui craßiore minerua hæc interpretentur, & aliam rationem pro ingenij captu excogitent, nempe quia hæc uerba Tu mentiris, iniuriam atrocem inferunt, etiam si dictum sit, saluo honore:[a] quæ nullis uerbis dilui purgariq; poßit, sed solo facto, id est armorum uiolentia. Ne ergo grauatus is cui id obprobratum est, remaneat, necessarium habet ad arma per duellum prouocare: sic'que uulgares aliqui existimant. Quæ ratio proculdubio uera non est. Falsum enim est, adeò atrocem esse talem iniuriam, ut nullis contrarijs uerbis retundi poßit. Atqui longè grauius est opprobrium cum quis accusatur proditionis, parricidij, sacrilegij, sicarij crimine,[b] cùm mentientis flagitium sui natura ad priuata iudicia pertineat, quæ semper publicis delictis sunt sæuiora.[c] Atqui inter crimina militaria, rarum est ut istud mendacij connumeretur,[d] cum pleraque alia uti grauiora à legumlatoribus annotata sint,[e] imò & quandoque nec in speciem quidem delicti mendacium cedit: ut cum quis citra dolum & fraudem mentitur,[f] uel cum quis ex officio id facit dum suum aut alterius sanguinem redimit.[g] Vnde & scimus plerosque casus esse, quibus omni humano diuino'que iure ius fas'que est mentiri.[h] Sed etsi concedamus grauißimum esse id mendacij

t c.quoniã. in princ. ut lit. non contest.
u Bar.l.j.col. ij.C. de lit. contest.
a l.item apud. §.ait pretor. uersi.ideo puto.de iniur.
b l.j. de pub. iud.
c l.ij.l.fi.C. de crim.stel.
d Bart.l.assumptio.ad municip.
e l.iij.l.omne. de re mil.
f l.fundũ.§.fin.de euic.
g l.j. de lon. corum. l.iiij. de testib.
h l.fi.ff. quod fals.tut.l.fi. ff. de interr. act.

daciȷ probrum, cur eiusdem probri retaliatione non diluitur, mentiris, imò tu longè fœdius mentiris? debet enim omne uerbale crimen contrarijs retundi posse, quod libro sexto de duello tradit Paris.[i] *Necessario igitur ad superiores rationes est recurrendum, alioquin semper in manu accusati esset iudicium hoc duelli subterfugere. Finge, obiecisti mihi scelus aliquod. Ego respondi humaniter, & noluì dicere te mentiri: sed simpliciter respondi, minus uera esse quæ obijcias, uel existimatione tua te falli, uel me haudquaquam tibi consentire. tu replicas, Quin ergo armis experimur? uideretur non posse te id facere, quia à me iniuria non es prouocatus: sicque his uerborum delenimentis euitarem pugnam. quod credendum non est. Neque enim orationis ciuilitas & modestia uim denuntiationis impedit,*[k] *aut actoris probationes angustare potest.*[l] *Imò laudandi utrique sunt qui urbanitate hac utuntur, ut contumelijs parcant, alteriq; nisi ultrà obyciant quàm necessarium ei rei agendæ sit, quam intendunt. Sed hæc quod ad huius articuli dilucidationem attinet satis sint. Nunc ad quæstionis thema deueniendum est.*

i rubr. an facta hinc inde propulsatione.

k l. si quis mihi. §. si pater. de acqui. hær.

l l. curent. ff. de testib.

Verba chartulæ, seu denuntiationis:

FVLGOSIVS CANINIO.

Quoties quid dixisti, scripsisti, aut dici, scribi, fe-

cisti quod aduersus honorem meum sit, toties mentitus es: & si negas, rursus mentiris, nec ultrà tecum conuitijs agam, reseruans si per te non steterit, ut armata manu te alloquar.

CANINIVS FVLGOSIO.

Duo sunt chartulæ tuæ capita. Ad primum nihil arbitror necesse esse respondere. Ad secundum quo te offers mecum armata manu collocuturum, respondeo me id acceptare, contentumq; esse ut intra congruum tempus omnes cognoscant per me non stare, & an animus tuus uerbis, oblationiq; tuæ consentaneus sit.

Quæritur in proposito themate uter prouocatus sit? Et prima fronte uideretur non Fulgosium, sed Caninium esse. Cum enim ei bis Fulgosius mentientis culpam improbrarit, nisi ipse eam armis diluat, uidetur remanere oneratus. Ad eum ergo pertinet hanc notam diluere. Igitur ipse prouocator censendus est. Nam & Fulgosius ex parte sua id fecit, quod uoluit, quia contumeliam Caninio dixit: nec ipse quicquam curare habet, quòd ultra procedatur. Non ergo actoris partes sustinere dicetur, sicut & in iudicijs uidemus, in quibus actor est, qui dici, dari, adiudicari quid petit: [m] *qui uerò nihil nouari uelit, reus dicitur. Vnde reus in cuius possessionem propter contumaciam itum est, si reuocari decretum & illatum onus petit, actoris personam sustinet.* [n] *Idem que cum quis reuocari executionem uel aliud*

I. (margin, at "esse. Cum enim")

II. (margin, at "Igitur ipse prouocator")

m Institut. de act. in prin.

aliud sibi illatum grauamen postulat, quamuis aliàs reus esset, efficitur tamen actor:[o] sicut & qui instrumentum rescindi petit, si non possideat, actor dicitur,[p] cùm aduersarius nihil nouari uelit, sed delectetur rem in eo statu remanere in quo est. Quod & ex Federici constitutione certius probatur, in qua is qui homicidij causa damnatus est, si ob defensionem sui se fecisse affirmet, monomachiamque offerat, prouocator dicitur,[q] quia ipse est qui præsenti statu contentus non est: cùm aduersarius nihil ultrà quærat, sed inter damnatos eum relinquat. Idem ergo & in hoc casu uideretur dicendum. Illa quoque ratio non parum mouet. Nam si Caninius ipse ad Fulgosium scripsisset quicquam quod aduersus honorem illius esset, & Fulgosius respondisset eum mentiri, proculdubio prouocator Caninius esset. Idem ergo dicendum est, si non ad Fulgosium, sed ad alios, ut in chartula est, scripserit. Non enim melior esse debet mea conditio cùm absenti tibi honoris quicquam detraho, quàm cùm scienti, & præsenti. Atqui aliquanto maius est crimen & delictum in absentes & inscios inuehi, quàm præsenti & scienti obijcere.[r] Vnde apud Lucianum diffinitur calumnia esse criminatio quæ ignorante reo calumniatori credita sit. Et in Epigrammate Græco quo calumnia & adulatio comparantur, hoc disticho:

Si clàm probra feras, bene dicis: si bene coram
Dicis, tunc de me tristia uerba refers.

n l. si finita. §. Iul. de dam. inf. ubi Doc. & §. eleganter. ubi Alexan.

o l. si prius. de op. no. nunt. l. si pater. C. qui bon. ced. ubi Stly.

p Doct. c. cum inter. de excep. l. de die. §. tutor. ubi Paul. qui satisd. cog.

111.

q c. j. § si quis hominem. de pac. tenend. ubi Iser.

r arg. c. j. de caus. poss.

Cum ergo plus peccet, & maiore sit odio dignus, qui aduersus ignorantes inuehatur, quàm qui scientem, & tueri se ualentem offendat, non debet esse melioris conditionis. Suadetur hæc sententia etiam ex responsione.

IIII. *Cum enim ad primum caput, quod duarum mentitionum est, non responderit Caninius, uidetur eas approbasse,* [s] *ut tanquàm legitimæ mentitiones effectum in pugna habeant. Effectus autem est talis, ut qui eas dixerit prouocati duntaxat partes sustineat, & quanuis aliâs legitimæ non essent, tamen taciturnitate aduersarij uim habere incipiunt. Sicut dicimus de libello inepto aut generali, qui si pars non opponat, incipit aptus fieri, & pro legitimo habetur.* [t]

V. *Nec obstat quod in fine scriptum est, reseruans ut te armata manu si per te non steterit alloquar: quia hæc clausula nihil innouat, sed secundum præcedentes terminos intelligitur. Hæc enim est natura dictionis reseruans, sicut & cum dicimus saluo & reseruato &c.* [v] *Et alloquitur manu armata etiam qui tanquàm prouocatus congreditur:* [a] *& per Caninium stare dicitur, si ipse mentitiones illas non ulciscatur, & prouocatoris partes sustineat.* [b] *Nec potest uideri Fulgosius ad iudicium armorum primus prouocasse, ideoq; actor censeri,* [c] *qui uerbo reseruandi usus est, quod ius si quod est seruat, nihil autem noui inducit.* [d] *At ius Fulgosij erat, ut tanquàm reus & qui aduersarium suum bis mentiri dixerat, certaret. Nec potest uideri su*

s l. si filiusfa. ad Maced.
t l. si. C. de an. excep.
u glos. l. idem Labeo. fam. erciscun.
a l. ut uim. de iust. & iur.
b l. quod te. si cert. pet.
c Bald. l. non cogendũ. §. procurator. qui sat. cog. Paris in tra. quis sit prouocat.
d l. iurisgentiũ. §. prætor. de pac.

ri superfluo loquutus qui reseruauerit sibi facultatem cum armis alloquendi, cum declarauerit aduersario se paratum quacunque ratione defendere quod dixerat, non solum quod in carmine Ennij *est, iure manu conser tum, sed mage ferro.* Nec *tanta est causa fugiendæ huius superfluitatis, ut ideo à natura reseruationis recedamus, quæ ut dixi est, ut nihil noui inducat, sed quod inductum est conseruet.*[e]

Minus etiam obstat si diceretur chartulam Fulgosij *conditionalem esse, ideóque non arctare aduersarium ad pugnam,*[f] *tanquam illa uerba quoties dixisti &c. ad conditionem pertineant.*[g] Re*spondeo, satis ex mēte scribentis apparet nullam conditionem subesse, sed ad numerum duntaxat respicere, quæ propria est illius dictionis significatio,*[h] *à qua non facile recedendum est, præsertim cum subiectum sit, quòd si negas, rursus mentiris.* Q*uibus uerbis ostenditur* Fulgo*sium pro certo po suisse quod* Caninius *eius honori obtrectarit: & quod pro certo ponitur, ad conditionem pertinere non potest.*[i] *Sensit id & ipse* Caninius, *qui nihil huic capiti re spondit, conditionemq; non aduenisse minime allegauit.*

C*æterum re diligentius perpensa, contraria sententia proculdubio uerior est, ut potius* Caninius *prouocati personam sustineat,* Fulgosius *uerò prouocātis.* Etenim *is prouocator est qui alteri crimen obijcit,*[k] *ad eumq; eius probandi onus pertinet.*[l] Q*uòd si facere non potest, calumniator fuisse detegitur, conuictusq; ipse doli censetur.* Nec *refert quibus uerborum captionibus con cepta sit denuntiationis formula: ea enim substantiam*

e *d.* §. *prætor. dixi in rubr. ff. de pac.*

VI.

f *l. prætor edixit. ff. de iniurijs. Dec. cōs. 487.*

g *l. quotiens. qui sat. cog. l. uxorem.* §. *in testamēto. de leg. iij.*

h *l. sicuti. ff. quib. mod. ususfruct. am.*

i *l. j. C. de pact.*

k *l. j. ad turp.*

l *l. qui accusare. C. de ædē.*

rei non mutat, nisi quatenus partes ambæ mutuũ consensum præstauerint. Sicut & uidemus in iudiciarijs strophis atque ambagibus non perpendi quibus uerborum technis partes utantur, sed rerum ipsarum uim libelliq; conclusionẽ attendi,[m] aliàs cautela uerborũ rebus ipsis præualeret,[n] potiorq; simplici & sano sensu esset sophistica expositio, imò aduersus publicam utilitatem induceretur, ut in cuiuslibet manu esset etiam absque causa quẽlibet prouocare, & nihilominus cogere eum ad actoris partes sustinendas, & præoccupatis mẽtitionibus electionem armorum prouocato auferre. Quod quid aliud esset quàm incentiuum delinquendi ansamq; ad res prohibitas securius perpetrandas inuenire?[o] Atqui publicè interest hosce prouocatores arceri, & saltem eo periculo cohiberi quòd uideant plura cõmoda ad eum qui prouocatus erit pertinere. Fit autẽ semper interpretatio ut consuetudo publicam utilitatem adiuuet, non ut tollat aut imminuat.[p] Fieret & hoc modo facillimè fraus legi quæ actori probationis onus iniungit, si captato aliquo uerbo id in aduersarium tam facile transferri potest. Verbi gratia, damnatus homicidij cõqueritur quòd iniustè damnatus sit, cùm ob tutelam suam fecerit. negat accusator qui iam obtinuit. lex iubet damnatum prouocatoris partes duello sustinere:[q] at ille accusatori, mentiris, inquiet, qui me negas ob tutelam fecisse. sicq; uno uerbo dispositionem legis euitabit, & de actore se reum efficiet: & tamen semper ea accipi debet interpretatio ne fraus legi fiat,[r] & ne cuiquam dolus suus patrocinetur.[s] Accedit his quòd licet aliud sit esse prouocatorẽ in

iuriæ,

m l. et comodo ff. de le. Bar. l. inter stip. in princi. de uerb. obli.

n l. iij. C. de lib. & post.

o l. iurisgentiũ. §. si ob maleficium. ff. de pac. l. iij. de pac. dot.

p l. ita uulneratus ad leg. Aquil.

q d. cap. j. de pac. tenẽ.

r l. cũ hi. §. sed cum lis. de transact.

s l. de rebus. de arbitr.

iuriæ, aliud prouocatorem certaminis, ut Paris Puteus *atteſtatur, tamen in dubio accipienda eſt illa interpretatio, ut qui primus chartulã miſit, iniuriamq́; intulit,*[t] *is & certaminis prouocator cenſeatur, ſiquidem de iniuria ab ipſo dicta apparet qui mentientis notam ei inurit: de iniuria uerò de qua denuntians cõqueritur, quòd ſcilicet honori ſuo detraxerit, non apparet. Melior ergo interim debet eſſe eius cui denuntiatam eſt conditio, ut rei partes ſuſtineat,*[v] *quod uarijs iuris noſtri exẽplis oſtendi poſſet.*

Non *obſtat ergo in primis quòd* Caninius *remaneat oneratus qui bis mentientis obprobrium ſuſtineat.* R*eſpõdeo, cùm iniuria incipiat à* Fulgoſio, *potuit* Caninius *reſpondere quòd imò ipſe mentiebatur, quod non fecit, magna ratione. Sed maluit factis reſpondere, quàm uerbis.* E*tenim talis reſpõſio quæ fit facto, certior conuenientiorq́; militaribus uiris eſt, acceptauitque oblatam pugnandi conditionem: remanet autem oneratus qui non reſpondet. At ipſe efficaciſsimo reſponſionis modo uſus eſt, ſingulare certamen potius acceptando, quod tanto efficacius eſt quanto facta præualent uerbis:*[a] *quia, ut inquit* Bald. *uerba quandoque falſa ſunt, facta nunquam.* Hinc *interpellatio quæ re ipſa fit, efficacior eſt ea quæ uerbis:*[b] *quod & in oblatione per quam mora dilui poſsit receptũ eſt.*[c] *Sic & iniuria quæ facto inferatur acrior eſt quàm quæ uerbo.*[d] Nam *& fortibus militibus conuenit re ipſa, nõ lingua eſſe pugnaces: imitariq́;* Aiacis Telamonij *exemplum debent,*

qui

t l. qui prior. de iud.

u l. fin. C. de tranſ. ubi dixi. l. liberis. §. fi. l. ſeq. l. ordinata. de lib. cau.

1.

a l. paulus reſpondit. rem rat. hab.

b l. ſi mora. ubi Alex. ſol. matr.

c l. qui Romæ in princip. de uer. obli.

d l. aut facta. §. qualitate. de pœnis.

qui in contentione cum Vlysse,
Nam nec mihi, inquit, dicere promptum est,
Nec *facere est isti: quantumq́; ego* Marte *feroci*
In*q́; acie ualeo, tantum ualet iste loquendo.*
Sic Homerus III. Iliados Menelaum *qui strenuus erat pugnaxq́;,* ὀ πολύμυθον, id *est*, pauciloquū *uocat*. Sic con trà Virgilius Dranci, *quem* ignauum *facit, uẽtosam* lin*guam fugacesq́;* pedes tribuit. Merito ergo Caninius ma luit ad caput prouocationis *solum respondere, & illud iniuriarum omittere, secutus* exemplum Hectoris apud Homerum Iliados lib. V. *dum inquit,*

–τὸν δ' οὔτι προσέφη κορυθαίολος Ἕκτωρ,
Ἀλλὰ παρήϊξεν λελιημένος.

C*ui nihil omnino respondit* belliger Hector, *sed* promptus contrà perrexit. Potuit *etiam non respōdere* Caninius, *quia* existimaret primū *illud caput* chartulæ *obscurum esse & ineptum, dum dicit, & si negas, rursus mentiris*. Non *enim* explicatur quid negādo *aduersarius mentiatur*: *possunt enim illa uerba* intelligi, *si negas* dixisse *aut* scripsisse. Possunt etiā *habere* aliū sensum, nem pe *& si negas* quòd *sis mentitus scribendo*. Possunt *&* tertio modo intelligi *si negas suprascriptam* conclusionem, quòd *si* scripsisti in *præiudicium* honoris *mei sis* mentitus, quo *casu* propter conditionem nihil poneretur: *sicq́;* Caninius negando *se scripsisse non esset* oneratus, quia conditio denuntiationis mentitionisq́; *non* euenisset. Cum ergo *uerba* non *essent clara non* tenebatur ipse *respondere*: ubi enim intẽtio *obscura est, ut quia du* plicem

l. si quis intentione. de iudic.

plicem sensum habeat, nō tenetur reus libello tali respon dere: sicut nec ambiguæ positioni respondere quis cogitur. Maluit itaque aliud caput eligere quod certius ad congressus discrimen suscipiendum erat. Potuit etiam non respondere, quia cum tribunus militum esset, existimaret non esse ex utilitate regis sui ultrà uerbis progre di: nec enim in præiudicium honoris cuiusquam fieri dicitur quod pro debito officij sui quis fecerit,[f] & tamen non ideo uoluerit honoris sui obliuisci quin certamen offerret, seu ut significātius loquar, oblatum nō detrecta ret. Sed certe quacunq; ratione noluerit respōdere (sunt enim plures relatæ cū à Paride Puteo, tum à me in libel lo quem inscripsi de singulari certamine) illud certum est nihil hoc referre, cum acceptatio certaminis pro responsione sit, & omnē tergiuersationis maculā aboleat: nec enim potest uideri nō respōdisse. Nec rursus obstat quòd uideatur Fulgosius non esse actor cum præsenti statu contentus sit. Respōdeo, cum acceptauerit Caninius oblationem decertandi, non potest aduersarius præsenti statu contentus esse, sed ea curare tenetur quæ ad pugnæ executionem pertinent, uidelicet ut stadium perquirat, locum, diem designet, cæteraq; faciat quæ ad prouocatores pertinent, aliàs famæ & existimationis labem quā inferre alteri uoluit ipse patiatur. In casibus igitur contrarijs nihil aliud supererat agendum actori: merito reus ipse qui innouari procurat actoris personam incipit sustinere. At in casu nostro cū acceptatū sit duellum perinde est ac si responsum fuisset, quòd ipse denuntians mētiretur. Vnde nō cēsetur ille implesse quod ad se perti net,

III.

f l. quod reip. de iniur.

IIII.

net. Merito non subest ratio cur Caninius ipse prouocator efficiatur. Et si dixeris, hoc ipsum dubium est an Fulgosius fecerit quicquid ad se pertinebat. Respondeo, in ambiguo contra ipsum pronuntiandum est qui chartulam scripsit, qui legem clarius dicere potuit,[g] qui ipse prouocauit,[h] qui quiescentem excitauit. Humaniorque haec est interpretatio ut in caput auctoris reuoluatur periculum. Etenim ut in carmine est,

-Nec lex est iustior ulla,

Quàm necis artifices arte perire sua.[i]

Non obstat etiam quod deinde adducitur quòd ad alios aduersus honorem denuntiãtis scriptum est, perinde habendum ac si ipsi scriptum esset. Respondeo haudquaquam uerum id esse, subest enim apertissima differentiæ ratio: & in primis si ad te scribens alicuius criminis incusauerim, uideor prouocare: at quæ ad aliũ scribo nõ possunt censeri tui prouocãdi causa scripta esse, sicut uidemus in libello iudiciario qui parti oblatus litis cum eo quædam prælusio est,[k] at alteri oblatus nullius momenti esset:[l] nec enim quod cum altero agitur quicquam ad ad alterum pertinet.[m] Sed & qui tibi chartulam criminatoriam mittit, negare non potest quin te accusauerit. Vnde si tu mentiri eum responderis ad probationẽ duellarẽ deuenitur. At cum tu asseueras me alteri de te id dixisse, potest id falsum esse & à te commentum ut pugnæ occasionem quæras. merito tua conditio melior effici nõ debet, ut ideo pro prouocato habeare. Quæ enim in casu certo à lege constituta sunt, non facile ad eũ de quo adhuc nõ constat producẽda sunt.[n] quod pluribus exẽplis

g l. ueteribus. de pac.
h l. stip. ista. §. in stip. de uer. obli. d. l. qui accusare.
i l. j. quod quisque iur.
I.
k cap. j. de lit. contest. l. si prælusorio. de appel.
l l. ij. quod fal. tuto. auctor. Bar. §. morte. de op. no. nunc.
II.
m l. quæcũque. de act. et ob.
n l. fi. de transact.

plis à nostratibus doctoribus proditum est.[o]

Adde quòd qui ipse ad hostem chartulam mittit, subiicere se legibus duelli sponte uidetur:[p] at quod ad alterũ missum dicitur, nõ potest uideri eo animo factum ut certandi causam quærat. Ideoq; non potest inde argui consensus prouocatoris partes sustinere uolẽtis, cũ ad alterũ consensus non extendatur.[q] Potest & illud dici, quod tibi crimen obijcio probabilius ueriusq; præsumi quàm quod de te alteri defero: delator enim qui clàm alterum insimulat, se magis quàm hostem suũ onerat.[r] Vnde suprascripto Epigrãmate dicitur, Si clàm probra feras, bene dicis &c. At qui aliquem coràm incusat, is ueritati magis inhærere creditur:[s] ideoq; grauius hostem premit, ut meritò ea nota non nisi certamine poßit aboleri.

Verum nec illud me mouet quòd uideatur Caninius approbasse primum caput, cùm illi non responderit.[t] Dico enim quòd acceptatio literarum nisi confestim contradicamus præsumptionem approbationis inducit. Cæterum quomodocunque contradicamus, eliditur huiusmodi præsumptio.[v] At in casu nostro oblatione pugnæ apparet manifesta contradictio, atq; mens eam criminationem nõ agnoscẽtis: etenim una præsumptio per aliam tollitur, & minus fortis efficaciori cedit.[a] Nec credendũ est ex taciturnitate illa oriri id præiudiciũ prouocato ut ex reo fiat actor, cùm id non facile soleat permitti, & solum ob cõtumaciam immodicã postquam translata fuerit possesio lex in seruitutibus id cõcedat, ut reus actoris partem sustinere cogatur.[b] qui casus specialis est

&

o d.l.fi. ubi dixi.

III.

p l.si unus.§. ante omnia. de pact.

IIII.

q l.si unus.§. ante omnia. ff.de pact.

r l.j. quod ui aut clam.

s l.iij.de test.

t l. filius.ad Maced.

u Doct.clem. j. de procur. Com.consil. 177.dixi d. §.morte.

a l.cũ de indebito.de prob.

b d.l.si prius. de oper. no. nunt.

& minime ad nostrum trahendus. Nec etiam uidetur uerum quòd clausula reseruationis armata manu alloquendi non noceat Fulgosio, quia imò uidetur illi esse preiudicialis: si enim restringatur quod uoluerit alloqui tanquam reus esset, nō solum superflua, sed etiam aliquatenus contra uim uerborū in ea prolatorū induceretur. Cū enim adiecerit se alloquuturum manu armata si per te non steterit: illa uerba, si per te nō steterit, uidētur ipsum Caninium reum reddere non actorem: quia ut actoris est prouocare, ita rei est per eū stare & se excusare,[c] merito cū partes excusantis ei tribuat, satis se eū pro reo & defensore habere. Attendēda ergo maximè est hæc qualitas secundum quam eum Fulgosius compellauit,[d] maximè cum ut dixi illa clausula esset superflua: at semper facimus interpretationem ne reseruationes istæ sint superfluæ,[e] sed potius multum operentur,[f] adeò ut capiatur potius illa interpretatio per quam actus in continenti corrigeretur & illusorius efficeretur, quàm quòd talis clausula sit superflua[g]. Qua de re plura exempla apud nostros doctores reperiuntur.

Addo quòd cum duplex sit procedendi modus, aut iudicialiter aut per probationem armorum, & ipse dixerit reseruans mihi ut te armata manu alloquar, uidetur elegisse hoc remedium armorum, & consequenter uoluisse ipse actoris partes sustinere. Cū enim in remedijs agendi electio non sit rei sed actoris ipsius,[h] & ipse talem electionem faciat, satis indicat se actorem esse, alioquin reseruatio non ad eum pertinuisset, sed ad aduersarium. Nec me mouet quòd usus sit uerbo reseruare, cuius

natura

c l. properandum, §. & si quidem. C. de iudi.

I.

d l. si proponas. §. j. ubi Ang. de inof. test. l. diui. de re iud.

II.

e Ias. l. si fundum per fidei cōmissum. de lega. j. Dec. consilio 283. Alex. 135. col. ul. in prī.

III.

f l. si quādo. de leg. j.

g gl. l. si debitor. §. j. quibus mo. pig.

h l. quod in hæredem. §. eligere. de trib.

natura sit ius quod est seruare, non autem aliquid noui inducere, quia imò uaria est huius uerbi significatio. Et ex ductu sermonis qui in chartula conspicitur, satis apparet quòd cùm Fulgosius prouocasset per scripturam, subiecit illam clausulam, ut ostenderet non fore se contentum tali scriptura, sed præterea ui armata etiam acturum. Et ad hunc finem usus est tali uerbo, quod significat interim se differre arma dum mittit chartulam: usurum tamen armis. [i] Vnde expresse apparet prouocasse eum ad arma, & ideò prouocatoris partes sustinere. Et cùm huiusmodi armorum probationem elegerit, iam id non potest mutare, sed necessariò in ea persistere debet: [k] quia in electione remediorum non est licita mutatio aut uariatio, ut uulgò receptum est & ab omnibus traditur. [l] Qua ratione multo minus licita erit diuisio, ut scilicet pro parte uelit probare iudicialiter, pro parte uerò ui armorum. Nec enim talis diuisio tolerari potest, ubi lex uariationem non permittit. [m] Et ideò inferri potest, quòd si Fulgosius uelit probare per epistolas Caninij quemadmodum aduersus honorem suum ab eo scriptum sit ut deinde ad singulare certamen deueniat, non erit id tolerandum: imò uia quam elegit sibi sola patere debet, [n] ut scilicet armis utrunque probet, quòd Caninius scripserit & quòd sit mentitus, [o] sibi enim imputet Fulgosius qui hæc sua armorum electione cæteras probationum facultates amputauerit: [p] & uidetur ab omni alia probatione recessisse, & eam in causam armorum transtulisse, & quo=

i l. fili om. ubi Bart. de iur. & arg. leg.

k l. quod in hæredem. Imol. ca. ij. de lib. obl.

l l. cuius bonis. de cur. fur. l. si mihi. in prin. de leg. j.

m l. filiū emancipatum. de acq. hær. gl. c. cū in multis. de rescri. in vj.

n l. si mulier. §. fi. ff. quod met. cau.

o Item: causant. de elect.

p l. D[illegible] de [illegible]. l. circa. de prob. ubi Bart.

dammodo nouasse. Quanuis ergo offerret se literas Caninij exhibiturum ut inde ex prouocatore efficeret se prouocatum, non putauerim id ei prodesse cùm se ad probationem armorum restrinxerit, & probationem quæ per literas fieri posset non reseruarit. Quanuis etiam alia ratione non uideretur admittendus. Si enim tales literæ ab ipso fuerunt apertæ, cùm ei hoc non licuerit, non debet super earum disputatione audiri,[q] imò aperiendo incideret in crimen stellionatus,[r] ideò non potest admitti ad probandum id quod per crimen consecutus est, ne aliàs is qui propriam turpitudinem allegat, audiatur. Sola ergo armorum probatio sibi relinquenda est.

q c. cum olim minor. de of. deleg.

r Secundum Bart. l. qui testamentũ. de fal. l. Titio. ad municip.

Postremũ nec illud me mouet quod suprà dixi, non uideri conditionalem esse Fulgosij chartulam, cum pro certo positum in ea sit quòd Caninius aduersus eius honorem dixerit, &c.

Respondeo enim quòd uerba chartulæ incerta sunt, & triplicẽ possunt habere sensum, ut suprà dixi. Meritò ergo illa incertitudo aduersus scribentem est interpretanda qui legem potuit clarius dicere:[s] quod maximè uerum est cum incertitudo resultet, quia multiplex subsit causa, quæ in intentione proposita uideri poßit. Tunc enim eius declaratio non ad scribentem, sed ad reum pertinet.[t] Vnde potest Caninius declarare illa uerba, & si negas rursus mentiris: si negas suprascriptam conclusionem quòd si scripsisti sis mentitus, quo casu sine dubio chartula conditionalis est & incerta: hæcq; interpre

s l. ueteribus. ff. de pac. l. stipu. ista. §. in stipulationibus. de uer. oblig.

t Bart. l. duobus. §. ergo. de iu. iu. A ret. l. si quis à filio. §. si quis plures. de leg. j.

interpretatio debet esse potior, quia aliàs reus ex generalitate illorum uerborum dubius esset, & ex ambiguitate posset captari: merito chartula est existimanda inepte cõcepta, quæ reum certũ non facit.[v] Quotiens enim incertitudo talis est ut reus clarus esse nequeat, libellus dicitur ineptus & reijciendus.[a] Et debent iudices qui prudentia & iudicio naturali polleant in hanc partem inclinare quam & ego libẽtius sequutus sum, quòd uiderem huius quoque sententiæ fuisse cùm Illustrißimum Ducem Vrbini uirum omnis rei militaris scientißimum imperatoremq; celeberrimum, tum etiam tot præstantißimos iureconsultos qui hac in causa scripserunt, quorum uestigijs ego insistens post optimorum messorum terga spicas hasce collegi.

u l.j.ff. de edẽ.

a glo. l. j. §. j. si mẽs. fal. mo. Castr. si quis intentione. de iud.

ALCIATVS.

FINIS.

Lugduni
Excudebant Ioannes &
Franciſcus Frello-
nii, fratres.
1543